

वाप्तयथार्थन्यायविशारदपदसदलोकलोकचनलोचकानेकदुस्तरतर्कह्लाकारंयशतविधानवितीर्णन्यायाचार्यपदाष्टक्रिया-
 करणासादितगणयुपाध्यायवाचकादिपदाः श्रीमद्यशोविजयचरणाश्च ऐकाराकं संस्थापयामासुः प्रतिग्रंथभारंजे, परमाद्यानां
 प्रायश्चित्तप्रतिपत्तिसंबंधान्येषां चोपगमैकारजापविधानात्कवित्वधित्वप्राप्तिसंज्ञावाद्यार्थाङ्ककरणे स्पष्टतरमुपलभ्यते लक्षणा-
 दिदृष्टैः प्रयोजनं परं नैषां पूज्यानां प्रोक्तमन्तरेणान्यत्, न विष्यति च कदाचित्तरत्न तदस्माज्जिब्यलक्षि यदि परं स्यात्के-
 पांचित् ज्ञातं ज्ञापनीया वयमुपकारिधिया । अनन्तरं चापरगुरुस्मरणस्यावश्यकतामजिमन्यमानैरजियुक्तैरजियुक्तदेवतस्मरण-
 स्थानीयं यथाथार्थजिधानचृतां श्रीज्ञानसांगरनामधेयानां स्मरणमकारि समुददीपि च प्रस्तुतप्रकरणप्रकरणपट्टिष्ठोपदेशनि-
 दानताज्ञापनेन तेषां त्रैविद्यनदीष्णता, जायैतवच जिज्ञासा जिज्ञासूनां श्रीमद्विपयिणी, सा च समापनीया सुधीभिः प्रकरण-
 कृद्भिहितगुर्वखीगततत्प्रकरणावलोकनेन तद्यथा । “ श्रीसोमसुंदरगुरुप्रमुखास्तदीयं, त्रैविद्यसागरमगाधमिवावगाह्य ॥
 प्राप्योत्तरार्थमणिराशिमनर्घ्यलक्ष्मीलीलापदं प्रदधते पुरुषोत्तमत्वम् ॥ १ ॥ ” श्रीसोमसुंदराचार्यप्रवरा ये प्रकरणकृद्गुरु-
 वस्तेऽपि श्रीपूज्यपादवितीर्णोपदेशांमृतपानपीनाः, अनेन यश्चाचचक्षिरेऽनवलब्धग्रन्थसत्त्वाः यदुत न जट्टारकाः श्रीसोम-
 सुंदरपादान्तेवासिनः कथमन्यथा जवेयुर्ह्येऽपि सहाध्यायिनः कथंकारं च प्रायः समानवयस्कानां गुरुशिष्यत्रावोऽ-
 संनव्येव च खधीयन्म्यः शिष्यापणं पूज्येभ्यः कुर्युः श्रीदेवसुंदरमिश्राः इतीति ’ केचित् परमविचारितरामणीयकमेतत् यतः
 ख्यापयन्त्येव पूज्यपादाः स्वयमेव श्रीमदीहितत्वमात्मनां शिष्यतामप्रतिमां च । “ शिष्यस्तदीयोऽयमपीतिमन्यते श्रीवा-
 च्चेकन्धेष्वागुणोऽपि मादृशः ॥ ग्रहप्रजोः पुत्र इति ग्रहावलौ न पूज्यते पंगुरपीह किं शनिः ॥ ३० ॥ अहो तेषां कराम्नो-

न्यायानां सुप्रनायता ॥ जातो येमांस्त्रिगैर्योग्योप्यहं मुनिमुदरः ॥ २१ ॥” इति गुर्वोचदीगौरवाविष्कृत्यो गुर्वोचद्व्यां । तत्र
 प्राप्ताः कदप्यनादिष्टपनिर्मिता विकल्पकृद्भोक्ताः पञ्चावयितुं स्युः श्रीसोमसुंदरसूरिपट्टे एकपञ्चाशत्तमः श्रीमुनिमुंदर इत्या-
 दिव्याख्यानकुट्टिशं प्रनविष्णुयः । प्रायः समानययकत्वादिकारणानि चास्त्राक्षितसाधुपदगौरवाहोणाभेव चेतसि विदध्यु-
 गागनां ननु विज्ञातगुरुपदैर्दंपर्येतिहासानां । यच्च विद्यमानेष्वपि किमिति सोमसुंदरसूरिषु श्रीमदेवसुंदरपादवर्णनमित्यनूद्यते
 तदप्यमर्मनममेय, यतो ह्येवमपि वेदियमाना एव ते, सत्सु च देवपादेषु यत्सोमगुरुपादवर्णनं तदेव तेषां तद्विषयतासूचक-
 मित्यत्र विरोधेण, वर्णनीयता तु श्रीमदेवसुंदरपादानामसमञ्जसिप्राग्वर्णननिवृत्तहृदयस्मरणीयत्वद्योतनाय, बृहज्ज्याधीशत्वेन
 पूज्यपूजयानां चातिशयितपूजास्पदत्वस्याव्याहतेश्चात एव च तद्विनेय इत्यभिहितं श्रीमद्भिः सामान्यतस्तदियता प्रवन्देन
 श्रीमतां दीक्षागुरवः श्रीसोमसुंदरचरणा ज्ञानगुरवः श्रीमन्तो ज्ञानसागरा ज्ञानसागरा गङ्गाधिपाश्चोद्देशाद्यतुष्टफलकद्वय-
 कदप्यमरीरुहमाना देववदाराध्यपादाः श्रीयुतो देवसुंदरसूरय इति निर्णयोनावाधोऽव्याहृतश्च, ज्ञानसागरगुरूणां त्रैवैद्यवि-
 पयोपदेसाश्रय इति तद्वर्णीयोमहिमाख्यानं । ततो गोष्ठीविधानभूमिकद्वयो विद्विधानयोग्यायोग्यपरीक्षणसम्यग्विज्ञात-
 याज्यविद्वत्समागमोपनयननन्दनन्दिके यक्रेतराशयैः, पञ्चाङ्गास्त्राभ्यासानुयोगावसरोदीर्णप्रतिज्ञा विशुद्धयुद्धयाजोगः १
 सत्पुरुषमायोगः २ सद्गुरुविनयप्रयोगः ३ पुस्तकप्राप्तियोगः ४ प्रमत्ततावियोगः ५ सततोपयोगः ६ शुद्धव्रतियोगः ७
 देशरोगयन्त्रायादीनि साधनान्येदंयुगीनान्तेवासिचर्गाविमृश्यतमान्याचख्युः ख्यातमाहात्म्याः, आख्याय च विद्वज्जोष्ठीगुण-
 गणाय ज्ञानद्रुमोन्मूलनमातंगत्रिवर्गविध्वंसनव्यग्रवर्षपाकरणप्रकरणेऽनेकाननणुप्रज्ञावार्वांनिधीन पुरुषसिंहान् यथायथा-

वासाञ्जिधानश्रीमद्विवाकरवादिचक्रचूडामणिप्रज्जश्रीमल्लवादिमनोहारिज्जज्जरनिजितमोहमोपकोपञ्चश्रीमञ्जरिज्जसर्वविस्-
वादिनिर्मूलस्वकटपनाशिहिमपत्रनिमित्तग्रथततिवितननविज्ञापगतलज्जदिग्धमदनिर्मथनदेवसूरिसख्यश्रीदेवसूरित्रह्यगोच-
रातिगनिरवद्यचातुर्विद्यविधानविज्ञामारिपटहोदोपणख्यापिताजयप्रदत्वगुणमहिममहीपालकुमारपालकुमुदकौमुदीपतिश्रीहे-
मचन्द्राचार्यप्रचृतीन् ज्ञानरत्नरत्नाकराणां कृत्यमतनुप्रजावं गुणोपार्जनावश्यकतां गुणवद्गृह्यतां लोकानामाराध्यतमतां च
गुणिनामाविर्भावयामासुः । लक्षणगोष्ठ्यां अन्तरेणेङ्क् अध्ययने इतिधातुं अधीये इति १ उच्यतीति २ व्याप्रा इति ३ जा-
गृह् निजाह्वय इत्यन्तरा जागर्त्ति इत्यादीनि त्याद्यन्तानि, पंचहुलानीतिसमासे त्यादौ त्रयोदश रूपाणि धातोरेकस्यासंस्पृष्टानि,
विनागमिं जगामेति, मारिरेकाम, मामिनीजाम, मांढ्यां (मान्यां) दधिसेक् इत्यादीनि रूपाणि, गतिकारक इति, नित्याद-
न्तरंगं वलीय इति च न्यायः; णंदोनुशासनगोष्ठ्यां मागध्यां १९१०००००० लपहासिन्यां ४५११९१०००० आर्यायां
०२१२०००० जेदाः, प्रस्तारादयः षट् प्रत्ययाः; काव्यगोष्ठ्यां काव्यलक्षणे शब्दार्थचेट्टाः दोषा गुणा भूयणानि अर्थवैचि-
व्यहेतवः, प्रमाणगोष्ठ्यां च प्रामाणिकजेट्टाः देवगुरुधर्मतत्त्वलक्षणानि । प्रस्तायनामात्रमेतदखिलमर्हेद्देवनिर्मन्थगुरुनि-
ष्कलंकधर्मयथास्थितवस्तुतत्त्वप्रतिपादनस्य । देवलक्षणे तत्र तावद्विषयश्चिद्बृहन्देवविद्यावर्यता निजगदू रागादिदोषानाली-
ढत्वंममलकेवलपरिवृढितां प्रतिहृतात्मगुणप्रह्वननप्रत्यलघातिकर्मनिचयतां प्रशमामृतनिमग्नवदनेन्दुविकस्वरारविन्ददल-
प्रख्यनयनघन्धज्ञापितक्रोधादितिरस्कृतिं बालकमनीयकामिनीशून्यांकानुमापितस्मरतिरस्कारं विषद्वारणहृत्तात्त्रायोग-
ख्यापितदोषप्लोपं; व्यतिरेकं निदर्शयामासुरन्येषां विस्तरतोऽतथात्वं अरक्तक्षिप्तानां देवतत्त्वपरीक्षणाय परीक्षाचणाः ।

प्रोक्तवन्तः प्रवचनसौधस्तम्भश्रीमद्भारिज्जप्रीयलोकतत्त्ववचांसि नेत्रैर्निरीक्ष्येत्यादितो यस्य निखिलाश्च दोषा इत्येतदन्तं
 भ्रष्टोक्तिदेवतत्त्वाय स्तोत्रभ्रष्टोकास्पदाब्जोक्तान्, तथेशः किमिति, ब्रह्मा चर्महसूत्रीति च पद्ययुगल्यामलया परोक्तमप्यन्व-
 यादिदुर्दयस्वरूपनिरूपकं । प्रतिपादितौ परेण मनुष्यमात्रासर्वज्ञत्वाख्यावदेवत्वदर्शकौ निषेधाय देवत्वस्यासिद्ध्यादिदोषा-
 प्रातल्यदर्शनेन निरस्यासमकट्याणकरणप्रवणकट्याणकमहिमोक्षावनेन निरचैपुश्चेतनानृच्छाः श्रीजिनस्यैव यथाार्थी देव-
 तत्त्वापत्तारितां लोकातिगायासावस्थानां च सिद्धानां प्लुष्टानन्तकालप्रचितमूर्त्तिनिचयकर्मनिकराणां स्वज्ञावज्ञानदर्शन-
 वीर्यमुत्पन्नं त्वयुक्तानामिति । गरिमगुरुतास्पदश्रीगुरुत्वस्वपरीक्षणे समस्तश्रेयोवितरणंदक्षसम्यग्दर्शनज्ञानचरणाराधनच-
 ग्र्यस्तदुपदेशनपराः पञ्चमहाव्रतीधूर्धरणधौरेया गौरवाद्गौरवो निरचायिपत निश्चयाख्याननिपुणैः, प्रणिगदितं चागम-
 निष्णातरारम्भपरिग्रहनिरतानामगुरुत्वं माध्यस्थ्येन श्रेयससाधनसाधीयोधर्मनिरूपणे अजयदानं मिथ्याव-
 चनादत्तादानाब्रह्मपरिग्रहेभ्यो निवृत्तिः क्रोधमानमायालोचान्निधानकपायचतुष्कधिकृतिः विनयार्जवादिगुणाधिकारश्च
 यत्र सुप्रयत्नप्रतिपादितः स एव धर्मः, कुतीर्थिककथितस्य तु तस्यातथात्वं जीवतत्त्वावबोधवत्तद्गुणप्रयत्नाजायादसर्वज्ञप्रणी-
 ततयात्रिखिंशपरिगृहीतत्याद्य तत् ततयोधांशुभिः पूज्यैः । तत्राद्ये हेतौ स्नानादेर्धर्मता सप्रसंगं निराकृता प्रतिष्ठापितं
 चापां सजीवत्वं प्रकरणतो वीतरागाणामेव यथार्थवादित्वं च, द्वितीये च तदागमतत्पकाशकानामसर्वज्ञत्वं तदागमानां च
 परस्परविरुद्धार्थाविर्भावकताधिनाजाविता हिंसाद्यतिनिकृष्टोपदेशदानपटुता च साधिता, तृतीयस्मिंस्तु तस्मिन् सविस्तरं
 तत्परिगृहीतृणां निश्चिंशता भवाचिनन्दिता च प्रादुर्भाविता । तदेवं देवगुरुधर्मरूपा तत्त्वत्रयी अत्राततातनुबोधैः शैशवे-

प्यशेषवमत्तिचिरिति यथार्थाभिधास्य त्रैविद्यगोष्ठीति । यतो नात्र विश्वे वेविद्यते कापि विद्यावदातकट्याणापरा विहायै-
तत्तत्त्वत्रयी, वेदनादिचाराणात् प्रापणार्हत्वाच्चास्या नांशतोऽपि विद्यात्वं जंघन्यते । यथावदवबोधश्चासमाप्ति निरीक्षणादेवास्या
जायी, नहि सूर्यप्रयोजनं मुकुराक्रान्ततद्विम्बेन बोध्यमानमवलोक्यते । तथा चाशासे लब्धानया प्रस्तावनया प्रमेयं प्रमेयं
समग्रामेनामध्येतुं श्रोतुं वा प्रयतेरन् प्रवर्तेरंश्चेतदन्निहिते तत्त्रयाराधनेऽनष्टपक्षपनातिगफलसंपत्तिसंपादनसमर्थ इति
सागरान्तानन्दनामधेयः ॥

पूज्यानां चरित्रं नात्र विस्तरतो निरूपितं सोममौजाग्यहीरमौजाग्यगुर्वाह्यादिषु मुद्रितचरेषु यथाहं निरूपितत्वा-
न्निरूपकैः, स्वल्पनायाश्च उद्गस्यस्वप्नावत्वादानाग्रहाया यदि कोप्यत्र मुद्रणादौ चवेद्दोषः प्रमार्ज्यः परमकारुणिकैर्विधाय
करुणामनुग्रहाज्जिज्ञासुके मयि, ज्ञापयितव्यश्च यदस्मिन्नस्मिन् स्थानेऽमुकोऽमुको दोषो यतो द्वितीयावृत्तौ विदधामि
विशोधनं, तस्येहजातदोषस्य च वितरामि मिथ्यामुक्तं सकलजिनमार्गाराधनसावधानपूज्यचरणश्रीसंघसमक्षमिति
१९६६ आश्विनशुक्लपष्ठ्यां सुरतपत्तनेऽज्ञेख्यानन्देन ॥

सहस्रावधानधुराधारणधौरेयश्रीमुनिसुन्दरसूरीश्वर-

कृता श्रीत्रैविद्यगोष्ठी

॥ ५ ॥ नमः सर्वत्रिदे । विघ्नत्रिविधं सिने कुठाररूपाय गुरवे नमः । ऐनमं ॥ जयश्रीलीलाखीर्वितरतु ममानंतमहिमा,
जिनः श्रीमान् वीरस्त्रिभुवनविभुः सर्वकलनः । प्रयादा यस्यैवागमजलनिधेरत्र निखिलाः समादाय स्वैरं कतिपयलवान्
सत्यमनजन् ॥ १ ॥ श्रीज्ञानसागराहस्वगुरूणां क्षान्तवारिधिं । उपजीव्योपदेशं च कुर्वे त्रैविद्यगोष्ठिकां २ । नमो वित्तैकां-
तिकार्यं तिष्ठति हितहेतुज्यः श्रीमश्रुतुज्यः । इह किल स्वपरसमयार्थसाधार्थद्वयपारिकर्मितमतयो विज्ञपतयः प्रायस्त्रैविद्यगो-
ष्ठीरतयो न्रन्तीति तन्मनोविनोदाय तद्विषये किंचिदुच्यते । तत्र त्रैधाः प्रायो विदग्धा उपलब्ध्यन्ते । तथाहि । केचन परम-
तमप्राचीनागण्यपुण्यप्रचयोपलब्धश्रीमश्रुतुचरणपरिचर्याप्रसादप्राप्तानवद्यविद्याविलासोपहृतसहृदयहृदया अपि अवगतवस्तु-
सतरतया न कदाप्यभिमानकालुष्यमानोऽस्तिष्यन्ते ? केचन च किंचित्प्राचीनप्रचिताप्रधानकर्ममर्मवशतो निष्प्रतिमप्र-
तिज्ञातिरेकोऽभवाङ्कारप्रचारप्रचारिताविवेका अपि सुयुक्तियुक्तोपदेशश्रेयणादिना, स्वतोप्यधिकतरप्रज्ञाप्रकर्षप्रतिहतप्रवी-
णप्रकरप्रमाणप्रक्षितत्वाभिमानप्रकृष्टप्राज्ञपुरुषविनोपसमीक्षणादिना वा, व्यपहायावलेपाक्षेपं सम्यग्गुणानुरागासंगिनो बो-

च्युः । इह कतिचित्पुरुषा अनादिकालमपारसंसारकांतारोदरप्रसरणोपार्जितानिष्टकष्टौघहेतुपुष्टपुष्टाहट्टरक्षोधिप्रिता वि-
शिष्टमार्गासंसर्गिणः कथमपि परमतप्रयासप्रसाधितकतिपयशास्त्राल्यासा अपि परमार्थतो निर्विजडिमप्रचंडिमावष्ट-
ब्धचेतस्कतया शृण्वंतोऽपि तत्तन्निर्व्यपदेशोपदेशं, पदयंतोऽपि च बहुरत्नायां वसुंधरायां तारतम्येन स्वतोऽधिकाधिकतर-
निस्तुपमनीपासमुन्मेषोद्धासिप्रवीणव्रातान्, अखर्गवर्षपर्वतारूढमूढचेतोवृत्तितया न कदापि गुणानुरागानुपंगपूर्वकं मार्दवं
वाचजति । अनर्हाश्चैते सर्वथा असाध्यामयप्रचयप्रपीकृतांगिवत् सपुपदेशादिप्रतीकारस्य, अनधिकृताश्च ते प्रबुद्धै-
रविबुधा विबुधजनोचितप्रशस्तशास्त्रगोष्ठीसुधापाने । आद्या द्वेधा अपि चाधिचक्रिरे तत्र सूरजिः, परं द्वितीयाः साध्यव्या-
धिव्यथितांगजा इव प्रधानतरौपधविधानेन यथाप्रस्तावमहंकारनिराकरणविषयोपदेशलेखेन प्रतिबोधनीया इति ।

अथैतेषामन्यतमजागयोपलब्धे संगमे समुपजाते सति यथोचितवचनादिप्रतिपत्तिपूर्वकमेवं स्याद् गोष्ठी । तथाहि ।
आगम्यतां ज्ञोः कोविदकुलावचूल अलंक्रियतामिदमासनं, किंचित्कलयथ. प्रतिकलमतुलकुशलकमलानीडनोडासंकीडने
चुंगचूयं यूयं, प्रामोमोदीदद्य शुचवतां जवतां कदावनां दर्शनेन सद्योऽस्मच्छित्तचकोरः । उल्लसत्येव हि कलायतः समुदये
अप्रलगुणरत्नलाकरः । दुर्लभो हि धर्मव्रतविवितानोद्धेदकरालकरवाले बहुलदोषजालेऽस्मिन् कलिकाले विमलगुणमं-
डलाचरणचारिणां परमसौजन्यधारिणां दुर्गस्वर्गपवर्गमार्गप्रचारिणां अनवद्यविद्याविद्यासामराचार्यानुचारिणां सुविचारिणां
सदाचारिणां संगमः । गमयत्येवायमनुत्तरो ह्युत्तरोत्तरोत्तमानेकगुणविवृद्धिदेतुः सेवधिरिव विधिवद्गुणजनसन्निधिः परमसु-
खसंपदां पदं विनयादीनां नरं । किं नोक्तं चतुरचेतश्चमत्कारकारिहारिप्रचुरवाक्प्रबंधेन श्रीमता हर्षमिश्रेण सकलकविकुल-

प्रवक्षमदगदोपधे नैषधे नाम महाकाव्ये तथाहि । प्राणप्रियप्रणयिनीप्रवरगुणगणप्रगुणनप्रकटितप्रणयप्रकर्ष राजहंसावतंसं प्रति प्राह नल ईशापतिः । नृशतापचृता मया जवान् मरुदासादितुषारसारवान् । धनिनामितरः सतां पुनर्गुणवत्सन्निधिरेव सन्निधिः १ ॥ तद्युक्तमेवेतत् सकलकलंदिकाकलनाविकलकौशलशालिनां विमलविनयविवेकाद्यनगुणमालिनां शुजयतां जयतां संगमेन यदद्यामंदानंदसंदोहास्पदं जयामहे वयं । किंच ज्ञो यः खलु प्रवक्षकलिकाद्यानुभावप्रसरदोषचक्रयाखोद्यलद्बहुलघूर्णीपटलध्यामलितान्तराले सकलेऽपि क्षितिमंलतले दुर्लभतरमुपलभ्यापि प्रथितप्रवीणप्रकरप्रार्थितप्रगुणगुणगणसंगमं गुणिजनसंगमं, तत्तद्गुणानजिज्ञतया गुणिमत्सरितया वा न प्रकृष्टप्रभोदामोदमेदुरतां विज्रप्तिं, स खलु न प्रेक्षाचक्षुषां चक्षुषां प्रेक्षणीयः । यतो गुणानुराग एव मुख्यं लक्षणं वैचक्षण्यस्य, गुणानुरागश्च गुणवत्प्रेक्षणद्वारेण एवाधुणप्रमोदप्रकटनेनैव लक्ष्यः खलु दक्षैरक्षोदीयान् ॥ नागुणी गुणिनं वेत्ति गुणी गुणेषु मत्सरी । गुणी च गुणरागी च विरलः सरलः जनः १ ॥ तदद्य बंधो कृतकृत्याः स्मोऽनन्त्रवृष्टिन्यायेनोपपन्नगुणवतां जयतां संगमेन । परं पीयूषेनैव तोषयितुमिच्छामः श्रयणी जयन्निवासावासग्रामग्रामणीग्रामनामसंश्रवणेन । कुतो वा विपुलविपुलामंलमंडलाखिलमंडलमंडलाखंडलाडंबरान्मंडलादत्र युष्मत्समागमः ।

अथ हंहो धीधन कैः २ प्रशस्तशास्त्रशस्त्रैर्निहत्य निखिलप्राणिप्रकरप्रेष्यताप्रदायिप्रसरद्विक्रमक्रमोद्वेकजाजं मोहराजं । दक्षिण क्षमध्वे लक्षणे विचक्षणाक्षोदीयोऽक्षूणाक्षामक्षोदं । कस्मिन् वापेक्ष १ जैनैश्च २ सिद्धहेमचंद्र ३ चांद्र ४ पाणिनि ५ सारस्वत ६ शाकटायन ७ वामन ८ विश्रांत ए बुद्धिसागर १० सरस्वतीकंठाक्षरण ११ विद्याधर १२ मुष्टिव्याकरण

१३ कलापक १४ श्रीमसेन १५ शिव १६ गौड १७ नंदि १८ जयोत्पल १९ जयदेवा २० टिव्याकरणेष्वात्रातिनो
ज्वंतः । कं कं वा साहित्यशर्करासं स्वादं २ परमानंदपीयूषे निमग्ना ज्वच्चित्तवृत्तिः । तथा आटीकंते ज्वंतः सुघटनाटक-
पेटकान्यासपटुपाटवप्रकटनैः स्फुटं नाटयंतः कीर्त्तिनर्त्ता नाट्याचार्यतासंटकं । कैः २ अलंकारवारंलंकारवारैरिव अलं सम-
लंकृतं ज्वघदनं । आस्ते तावत्कर्कशतरतर्कवितर्कसंपर्ककर्कशधीत्वं । केपु २ वा जैनजैमिनिमुगतकणजह्नुसांल्याक्षपा-
दादिमतसंबंधिनानातर्कग्रंथसंदर्भेष्वधीतिनो यूयं । केपु २ चापरेष्वपि निश्चयग्रन्थदोज्योतिःप्रच्युतिप्रशस्तशास्त्रप्रकरे
ष्वधीतिनो ज्वंत इति ।

धीमन्, युक्तमेवैतत् जवाद्दशां विशुद्ध्युज्जिस्मृशां सम्यक्सारंतरवस्तुदशां चारुचारिमोदारवर्यचातुर्यचमत्कृतचतुरविशां,
यदेवं तेषु २ ग्रंथेषु क्रीडीकृतव्यासः सदज्यासः । किल शास्त्राज्यास एव हि सारमसारसंसारे । तद्यतामेव यत्र तत्र तत्रभव-
तादर्शनात् । किंच । अस्तमीयिवांसः खलु ते त्रिशुवनजयनाजोगजासिनः सकलजगज्जंतुजातामितैकांतहितानुशासिनः
प्रथस्ताशस्ततिमिरनिकराः सर्वज्ञदिवाकराः । अचकलच्चाविकलं सकलेऽपि क्षितितले कलिकालकालप्रदोषः स्वविदास-
करालताप्रागदृश्यं । अथच । प्रासरिसारिपुः सर्वतोऽप्यनिवारप्रचाराः प्रचुरतरतिमिरप्राञ्चाराः । अबोजबुधश्च दक्षैरप्यलक्ष्या
विशिष्य मोक्षपुराध्वानः । एवंच सति प्रशस्तशास्त्रप्रदीपा एव प्रगल्भज्ञायंते प्रदीपा जगति दुर्गोपवर्गमार्गोपदर्शकतया ।
किंच । बाह्यांधकारनिकुरंबमात्रोपसंहारकारिणः सहस्रकिरणदप्यतिरिच्यते ह्येष निर्विक्रोष्यवाहीकांतरतिमिरनिकरा-
पहारकारी शास्त्रविसरः । तथा परिदृष्टपुष्टालोकादिविशिष्टपरिस्थूराविदूरार्थसार्थार्थगमनालंकर्ममौलौ लोचने अप्यवगण-

यत्तदतीन्द्रियेतरवस्तुव्यतिकरप्रबोधप्रत्यक्षं शास्त्रमंरुलं । किंच । महाचित्रनिधिरयं शास्त्रकोशो विधिवत्प्रदीयमानोऽपि
यो विचक्षणैर्दक्षिणशिष्येभ्यो न कदापि ह्ययितां शिक्षते, परं सुरक्षितव्य एव खट्वन्नमर्यादप्रमादादिदस्युच्यः । तस्मान्निरंतरं
प्रमादपरिहारेण तदवबोधप्रसाधनावधानानुसंधानविधानैर्जाव्यं विबुधधुरीणैः । तैर्विना अपह्येयोपादेयोपेक्षणीयवस्तुनि-
करव्यतिकरे तत्तत्तदुदार्कोपलंनकतया, तथा २ विवेचनैकविकलत्वेनादृश्यमोक्षसौख्यादेः प्रापकत्वेन स्वहितस्य सम्यग्ज्ञान-
क्रियादेः प्रमाययितुमशक्यत्वात् । नच तान्यप्रयत्नोपलब्ध्यानि, तत्तत्तत्प्रसाधनप्रधानसन्निधानविधानं विना तदध्य-
यनसाध्यस्यासिद्धेः । तत्साधनानि च विशुद्ध्युद्ध्याजोगः १, सद्गुरुसमायोगः २, सद्गुरुं विनयप्रयोगः ३, पुस्तकप्राप्तियोगः
५, प्रमत्ततावियोगः ५, सततोपयोगः ६, शुद्धाभियोगः ७, देहारेग्य ८, जाग्या ए दीनि । दुरापाणि चैतानि । यतो
जागत्कर्ममर्मवशादधर्माशर्मबाहुद्वयेऽस्मिन् कलियुगे प्रतिक्षणं प्रहीयमाणप्रधानमेधादिवलत्वेन क तावान् प्राचीनमु-
नीन् अप्यंशेमुषीविशेषानुयायी विशुद्ध्युद्ध्याजोगः । अगस्त्यपुस्त्यप्रचयपरिपाकिमहिमोपसन्त्यः खलु समग्रमंत्रार्थप्रबो-
धपटिष्टविशिष्टरामितहितनिधिश्चीमद्गुरुसमायोगः । तथा विकृत्यातुल्यम्वेद्वादिदुनृपतिततिविध्वस्तानेकवल्ग्व्यादितत्त-
न्महानगरस्थानेकलक्षणप्रमाणगमादिसदादर्शोद्धेदेन कौतस्तुतस्तावदज्ञानांधकूपप्रपतत्प्राणिप्रतिहस्तकप्रायप्रशस्तपुस्तकप्रा-
प्तियोगः । तथा तत इतो हृदयमाननिरुपमानमिथ्याचिमानाविरामाद्युन्मत्तकुनयोपचयप्रधानकुञ्जपतितत्पत्तिगृहीतोमविप्र-
राप्रमद्बोद्यत्प्रमादानाजोगरोगाद्यनुमेयाजाग्यादिधुर्येऽत्र कलियुगेऽतिदुरापाणि तथाविधस्वास्थ्यप्रमत्ततोपयोगाभियो-
गारोग्यजाग्यादीनि । ततश्चैवं दुरासदान्यव्यासाद्य कथमप्येतानि नाधीयीरन् ये विधिवन्निरवद्या विद्याः, वंचितः खलु

तैरविबुधपुरीणैः स्वात्मैव तदुज्जोच्चश्रेयोऽन्यः । अधीत्यापि च ये शास्त्राणि सततानवधारणेन वृद्धिविधुस्तया त्रिदधीयेरन्
तदनुक्रमाज्ज्ञानिनां जि सुशास्त्राणि, ते च समधिकतरं स्वात्मवंचनेन त्वंचनीयतामंगीचेक्रीयन्ते । त एव हि धन्याः, प्रबु-
द्धजनमनोमान्या, ये विधाय विधिवत् शास्त्राध्ययनं पुनस्तदवधारणादिना प्रतिदिनं विवृद्धिमेव दधति तानि विदध्युः ।
तद्विवृद्धिश्च प्रायः पटुतरतदन्यास्तव्यासप्रयाससाध्या, सोऽपि प्रायस्तद्विषयोत्साहपूर्व इति प्राहुः प्रबुद्धाः । एवोऽपि गुणि-
जनप्रभैः श्रेष्ठगोष्ठीविधानदधद्वृद्धिमानमुपलज्यते । अतो बहुगुणत्वादेवापि ज्ञानादिगुणप्रकर्षप्रापकतया परंपरया साध-
नमेव जेगीयते श्रेयोमार्गस्य । तेन यथासमयमेतामप्यादरिदरिपुर्विन्दुराः श्रीसर्वज्ञोपज्ञसज्ज्ञानोत्साहादिगुणोपचयहेतु-
मिति । यत् उच्यते “ज्ञानोत्साहो गुणावाप्तिः प्रागदृज्यं बहुदर्शिता । तत्त्वबोधः श्रुतावाप्तिः साधुगोष्ठीगुणा ह्यमी । १० ।
किंच । इयमेव स्वमधुरिमविधुरितोद्धोऽलोकाधारसुधाभिमाना वसुंधरावस्ये विचरद्विबुधततितुष्टये प्रचवति । अतः पापी-
यत्वं क्षणं । दक्षिणाऽऽहुसक्षणप्राप्यं सममस्मान्निरचतुरवचनप्रपंचश्रवणोद्भूतप्रज्ञततापापद्वारप्रवणं त्रैवैद्यगोष्ठीपीथूपयूपपूरं ।

अथ केचिदहंकारमपीक्षितमानमात्मन्यादधतो न दरीध्रति तथाविधोज्ज्वलपुष्पानुरागं । ते चैवमखर्वगर्वाध्मातमानसा न तामर्हतीति तान् प्रत्युपदेशलेशः प्रपंच्यते । तथाहि । तथाविधमवसरमुपलब्धं विघ्नं कथंकारं नवदूहदयगुहायामुद्यद्वास्त्रखरकरनिकरप्रचारेऽपि क्वचित्तत्तत्त्वचनान्यथानुपपत्त्यनुमेयापेद्याहंकारांधकारप्रचारः । विमरीमृश्यतामचिरस्य मोहस्य खास्यं । किं युज्यते नवाहशामपि ग्रेष्ठाहशां हृदयेज्वंतरुद्यद्वास्त्रप्रकरध्वांतारातेः किंचिद्वस्तुतत्त्वानवबोधोधावरणमनुमापयदहंकारशार्वरं । किंच श्रंतर्ज्वलघ्नितथनयविज्ञानादिगुणतृणजरोभूतप्रजृतजाड्यज्वलनमनुमेमीयंते तदन्यथानुपपन्नायाः

मर्त्यद्वयौहामधूमरफीतताया दर्शनेन प्रबुद्धाः । आः किमिदं हतविधेर्विततल्लितमिदं, यद्विवेकिनराणामपि बुद्धितरुष्वेवं
गर्भगुर्यविवेकातिरेकोदकप्रकरनिपेकः । पुरापि के के ह्येकेनाप्यनेकाविवेकोत्पादकेनानेन ह्येका अपि नैकलोकोनिकायाः कानि
२ नाचरिक्कारयिपताऽकृत्यानि, कृत्यानि वा कानि २ न व्यसरिस्मारयिपत् स्मयेनानेन, विस्मयस्फीतताधागिस्फुरत्तरस्मृ-
तिनदीलोरेपि, तत्पूनें त्रिधेरेवेदमव्यंछेष्टाभ्रागह्न्यं परिस्फुरीति, तेषु २ पदार्थेषु लपपनीपद्यमानानामनुपपनीपद्यमानानां
या तत्तत्तद्गुणगुणानां तथा २ नियोजने वियोजने वा प्रत्यक्षं, यज्ञवाहशेषु, विमलविद्याजलप्रधौतावदातहृदयेष्वप्येवमहं
कारमयीकृन्निमात्रद्विस्तता । तथाचावावादीत् श्रीरुपः कविमच्चर्चिका । अवश्यजन्मेष्वनवग्रहग्रहा यथा दिशा धावति
वेपसः स्पृष्टा । तृणेन धौत्येय तयानुगम्यते जनस्य चित्तेन नृशावशात्मना ॥१॥ अथवा कोऽयं विधिर्नाम । का वा तस्येच्छा,
किं वा तथा सेपिद्येत । पुरुष एव हि अनवगतत्रयीतत्त्वतया स्वस्वरूपविवेचनादिविकलः सत्कृत्येषु गजनिमीलकाद्यवलंबी
प्रमादानाजोगादिफुमिनसंपर्कवशादवितर्क्यवोदकं तत्तदसत्क्रियाप्रवृत्तस्तत्तदुःखफलोपजोगजाजनं बोधयेत् । स एव च
यदा श्रीसर्वज्ञोपज्ञमशस्तशास्त्रोपदेशप्रदीप्रदीपोपदब्धसमस्तवस्तुसतत्त्वतया सम्यग् विविच्य तद्गुणगुणस्वरूपं तद्गुणादान-
दानयोः प्रयाययेत्, तदा समासादयत्येवायमुत्तरोत्तरतत्तद्गुणफलजनरज्जिष्णुः क्रमात्परमपदसंपदमपि ॥ यदुच्यते । ताव-
त्कलपयति पुरुषो हतविधिल्लितोन्नतुःखसंधातं । चिंतयति नेति यावत्कोऽहं किं मे हितं चान्यत् ॥१॥ इति च विविच्य विबुध्य
च हितहितप्राप्तिहानियत्नयतः । सा नास्ति कापि संपत् लुप्तति न या क्रूरतले तस्य ॥२॥ अतः परिकृतज्ञेयगुणगुणगरि
माणो विचारचारिमाखंडपंक्तिमानश्च विचारयंतां स्वचेतसा, किं चतुराणां चेतश्चमत्कारकारी स्यात् कदापि चैक्रीयमाणो-

ऽयमवलोकः । किञ्च । इह हि दुरन्ते कलिकावधिव्रसे विस्फुरत्प्रबलमोहभूषणकुतूहलोत्तापबलोच्छलत्कोलाहलोच्चा-
 क्षिताखिलमंजुलोद्भासिवहुलगुणचक्रवाटाकलितवित्रासे कुतस्त्यं तावन्निरवद्यहृद्यचातुर्वैशारद्यं । नहि कोऽप्येवंविधः
 पुरुषविशेषोऽत्र समीक्ष्यते, यः किल कलयत्यविकलं सर्ववैद्यावबोधविशदिमानं । यतो गलंत्येव हि प्रतिकलमधुनातनेषु
 तमोजनेषु सञ्चिद्भ्रजजनोदरपूरिपूर इव शुश्रूषाश्रवणग्रहणधारणोद्हापोद्धार्यधिज्ञानतर्कविज्ञानतर्कज्ञानलक्षणा अस्मी मनी-
 पागुणाः । गलत्सु च तेषु तदग्रिमनिदानानि विधौ प्रधानानि विद्यानिधानान्यपि परीस्पृशत्येव हि क्रमेणापहानिपदयी ।
 एवंच क्रमेणः हीयमाने विद्यासौंदर्ये सामतकाक्षीनेषु जनेषु ज्ञानलवा एव परिपोस्फुरति । तथापि योऽचतुरचेतस्को विद्याघ्रा-
 तमात्रतयैवाऽमानाहंकृतिजाजनमानुषंगरंगसंसर्गी संजायते, नार्हत्येवायमप्रतिमप्रामाणिकश्रोत्रियपरिपदि प्रवेशं । जवते
 च स खल्वहृष्टाश्रुतस्वीयज्ञानाणुताप्रदाधिपुरातनानेकमौर्नीचवृंदोदारचित्रचरित्रः कूपमंडूक इव बहुश्रुतसदस्सु हास्यास्पदत्व-
 मिति । ततो विचक्षण समीक्षस्व द्वाणमांतरचक्षुषा, कस्ते नाज्ञानातिशयो, येनैवं दुर्जरदृष्टोर्दुर्कंधरीजवसि । धीमन् नयस्व
 द्वाणमेकं स्वीयमानसं स्थिरस्थेमानं । अवधारय वैबुध्यधुराधारणधीरोदारपुरातनानेकमुर्नीचचंचोदग्रविद्याशक्त्यादिसौंदर्यं ॥
 तथाहि इह हि अहमहमिकाऽवनम्रकम्बुनिःशेषवृंदारकासुरनिकरेश्वराखिलविपुलावलयप्रौढपरिवृढश्रेणिशीर्षवल्लीशेखरासंगि-
 रलोत्करोद्भासिरश्मिमंडलीमिलदविरलपदयुगलनखोन्मिषत्सिंदूरपूराणरुचिरोचिर्निकरकुर्वृतितांबरोदरश्रीमज्जनपतिगदि-
 तोत्पादव्ययध्रौव्याद्यनंतधर्मात्मकाशेषजगद्व्यवस्थाप्रकाशकामलपदत्रयीसमाकर्णनंतराविर्जवत्प्रतिजाप्राग्भारप्रकर्षप्रबुद्धानो-
 षयुवनान्तर्वर्त्तिपदार्थसार्योपनिषदाथातथ्यगणधरपदवीप्राप्तप्रतिष्ठश्रीमज्ञौतमप्रचृतिगणपतयोऽतमुहूर्तमात्रकालेन चराचरोद-

रविचरन्मोहांधकारसंहारोद्यत्तरुणिकरनिकरानुकारिचिः शेषज्ञेयोपनित्यपरिज्ञाननिधानप्रधानतरनंतार्थाऽदृश्य-
कोशात्मघादशांगीयशःस्तंजसमुत्तंजनं निरचयांचकुः, तेनैव व्यवासीद्विश्वत्रयानुत्तरावबोधसंपत् । तदनु पुनरवलंबि-
ततरतमत्रावप्रशाविजयाद्द्वयोऽप्यभूयन्नित्यादिप्रज्ञाप्रकर्षप्रतिदत्ताशेषबुधंमन्यविद्याखर्वगर्वसर्वस्वाः सदृशुजिह्वुह्रितपतयो
यत्तिपतयः । ये हि किञ्चैकपदश्चयणतोऽप्यविकलं कलयांचक्रुथ्यकोटीकोटीरपि । कः खलु परिमितजीवितैकजिह्वो निजशो-
मुपीसमुन्मैयैः सुरगुरुयमाणोऽपि कोष्ठकबुद्धिबीजबुद्ध्याद्यनेकप्रकारमाचीनप्राज्ञप्रज्ञामहिमानं प्रथयितुमलं । तथा चनु-
रत्नेतश्चमरकृतये केषांचिदुच्यते । तथाहि ।

पित्वेसियान् चिरमनिगारप्रचरोद्यद्वादिदर्शोधकारसंहारदिवाकरकरनिकरप्रतिमंवाग्विद्यासः श्रीसिद्धसेनदिवाकरो नाम
सूरियरः । यस्य किल समारुढस्य प्रौढवादरणंगणे प्रज्ञाज्ञैश्वर्यादिगुणसदःसदःपतिप्रतिजाधारणाबाहुश्रुत्यक्षांतिमाध्यस्था-
द्वितत्तत्तुणमामरमणीयानेकसन्ध्याखलीसमदमदोदीयोऽधुषक्षोददमानद्वयविकल्पकद्विपताकद्वजहपकेलीकलामाकलय्य मयी-
त्रिखिसयदना इय प्रत्यप्रपराज्जाविजायप्रजवत्त्रिपादासादनोदितशयामखिमानः पंचाननरायसंश्रवणादिव जलधरधोरणी-
धीतांजनगिरिगरीयःसोदरोचुरासिंधुरपरंपरेव तत्रसुः सर्वतोऽपि प्रचंडपांडित्यपाटवाखंन्वागर्म्मिमांड्या (वरा) अपि प्रतिवा-
दिसंदोहाः । यः किल जगजान् स्वीयौन्नत्यप्रकर्षाभरगिरिगरीयःभृंगप्रस्पष्टिंक्ष्जिनालयश्रेणिशिखरशिरोऽसंस्थितादत्रकिं-
किणीजादतिक्रणव्यतिकरवाचाखिताऽखितदिक्चक्रवाखप्रचलजुङ्गनलोद्यच्चिपुलपताकावलीसंकरोच्छिन्नखरकरनिकरप्रचारा-
विर्जनत्तापसंजारायामुज्जायिनीमहानगर्यामपहतहरगिरिगुरुशैखरीन्नत्यमदगरिमोन्मादे महाकावाजिधम्रासादे श्रीमद्देवाधि-

देवानुपमस्तुतिधिरचनवशात् प्रस्फुटच्चंरुचंभीशखिगोबुखंरुंतराविर्जृतायां श्रीमज्जिनपतिप्रतिमायां चमच्चेक्रीयमाणचित्ताऽक्र-
माक्रांतदिक्चक्रविक्रमोक्षासितश्रीविक्रमादित्यचूपतिप्रचृतिप्रवीणततिविततसदसः श्रीमद्देवाधिदेवानणुगुणप्रख्यापनपूर्वं त-
त्त्वत्रयीप्रबोधप्रदानेन प्रजाव्यांचकृवान् श्रीमज्जिनशासनं, सुरगुरुरप्यचतुर एवैतस्य गजीरतरार्थानंदिसकलताकिंकचक्र-
बूडामणिपरिसंमत्याद्यप्रमग्रंथरत्नोत्करप्ररोहरोहणगिरेरित्यादिविशदावदातविवर्णने ॥

तथा पवित्र्यांचजूब ह्दितिवलयं सूरिवरः श्रीमल्लवादी नाम महावादी । यस्य जगवतोऽनतिशैशववयसोऽपि ह्यपिताशो-
पधिपह्दितिचृच्छिद्धादित्यान्निधप्रौढप्रतापशास्त्रिमेदिनीवासवोदारसंसदि प्रहृष्टे एणमासावधिवादमहासंगरे निर्जितदुर्जो-
योर्जोस्विप्रतिज्ञाप्रगजाराजयाखिलसौगतावलीप्लुष्टगरिष्ठयशःप्रकरविर्जृतायशोऽगारगणप्रसंगसादितप्रवरस्थिरतरतागुणो य-
शोजरघनसारः सुरभयामासिवान् त्रिभुवनजवनोदरं । अद्यापि हि यत्प्रजवं नृपचक्राख्यग्रंथचक्रं समुद्भिनत्ति प्रसरदु-
र्वादिदम्पचक्रं ॥

तथा उपचक्रे जगवान् अपारसंसारपाराधारपरिमज्जजंतुजातमविकलकरालकल्लिक्कालविलासेऽपि त्रिभुवनचर्तुश्रीमज्जि-
नपतिगदितानवद्यनिःश्रेयसाध्वप्रदर्शनेन कृतत्रिभुवनचक्रो हरिचक्रो नाम सूरिः । यतः ह्यमाधरगुरोः प्राप्तप्रजवा सल-
खितबहुलविमलाबाहनिष्प्रतिमोदाराव्यर्थसदर्थसार्थाहुषाहारनिकरनीरपूरनिरंतरा, क्वचिद्विरचितातुल्यमात्सर्यालयाशेषपर-
प्रवादिप्रजवानेककर्कशतर्कसंपर्कप्रतिधातार्थोपस्थापितनिष्प्रतिमोत्तमयुक्तिव्यतिकररत्नोत्करं ब्रितांतरा, क्वचिदुहं डदंड-
ककंदंबकप्रोबुल्लज्जबलाऽमललोलकक्षोलमाखोत्पतत्सीकरप्रकरासारव्ययितत्रिभुवनजनसंतापा, क्वचित्कवल्लितासारपरप्रवा-

दिप्रश्रितागम्यानुमानमीनावलीकटुःशकव्यञ्चिचारप्रचारा, असंख्येयाऽध्यक्षमुल्यालुषदोदक्षमाप्रौढप्रमाणप्रकरप्रसर्पेत्तिमि
 गित्त्रिगिपलीसंकुलांतरादा, क्वचिश्चिरवद्योदारहृद्यपद्यावलीधवलविलसन्मराखमंडलीसमाकुलविपुलपुलिनाजोगजोगा, क-
 चिदतिगूढप्रौढप्रचुरगन्त्रीरार्थसार्थस्वल्पाक्षरानष्टगद्यपद्यावलीविकटपुटचेदपेटकोट्टघाटिताकावलावलीसाधवसंव्यूहा, क-
 चिदमृतरसनिर्स्यदिश्रयणसुखदानेकप्रश्रितगद्यागणगाधगूढप्रौढहृदसंदोहदुःशकापाटीनाधीवरप्रवेशा, आनंदितसकलसह-
 दयहृदया, संकृप्ताखिलसंश्रितासंख्यविपश्चित्कट्मपचिलया, चतुर्दशप्रकरणशतीनिर्झरिणी पवित्रयांचक्रुयी निखिलचूवलयं,
 येन किञ्चोद्दामयादमहारणांगणे क्षणमात्रादेव प्रतिहृतधितताचिमाना धिक्कारकारितत्तत्सन्ध्यादिवाक्कोटिलकुटतटाघातशून्यी-
 नृतहृदया योज्ञा अपि माध्यमिकाः सतोपि सरलतरतादाहिंजलज्वलनसदिलजलधिविक्लमलावलीरंगतुंगतुरंगचृंगकुंरंगां-
 गारनिरिकांतरहारविहारोदारप्राकारपुरप्रमुखानेकपदार्थसार्थानपश्यंतः शून्यवादित्वमेवोररीचक्रिरे ॥ तथा प्रसर्पेद्वर्पसं-
 न्नारोलुरकंधरा अपि प्रारब्धे येन सहोदारव्यादसंगरे हृणमात्रादेव समीक्ष्य स्वीयाखर्वगर्वसर्वस्वहासं द्वाणिकत्वमेवाशे-
 पसंस्काराणां सूत्रयामासुः सौत्रांतिकाः। यस्य हि परमकोटिप्राप्तोदाहानरमया आसादिताखिलचूमंडलाखंडमंडलीमहनी-
 यमहिमानं समीक्ष्य विज्ञानस्यैव सारत्वं मन्यमाना अखिलत्रिष्टुवनवल्यस्यापि तन्मयत्वमेव शारणीचक्रुर्योगाचाराः।
 इह हि पददर्शनानोपयादि(त्व)संदोहा यदत्रिधानश्रवणादपि माद्यन्मदऊरनिर्झरिणीप्ररोहोतुंगभृंगधराधरानुकारिस्फुरजं-
 धसिंधुरोद्धुरंगचप्रकरविधुरितापरसिंधुरधोरणीव विमुक्ताशेषमदोत्कट्या। निर्व्याजोह्रसन्नक्तियुक्तीः प्रकटयंतः प्रकटमेव व-
 न्निकटमाटाटिपुः क्रमयुगलवरीवस्याघटनार्थे ॥

तथा प्रीणयामासिवानमृतरसनिस्यंदिवाग्बिलासै स्त्रजगतीं निजप्रतिजावैजवाञ्जिचूतदेवसूरिदेवसूरिर्नाम सूरिः । यस्य क्लिष्टाशेषवादींश्चशिरःशेखरस्य पृथिवीप्राप्तप्रतिष्ठश्रीसिद्धचक्रवर्त्तिश्रीजयसिंहदेवोदारपरिपदि संकृप्तोद्दामचतुरशीतिवाद-प्रतिवादिनिर्जयनोजिताखंडपांडित्यरंजिताखिलभूषालचक्रवालप्रदत्तोत्तालमालामंडलोज्ज्वलचपलचारुचामरश्रेणिधवलविपु-ल्लातपत्रसिंहासनावलीचंगरंगतुंगकिंकरग्रकरप्रच्युतिपरिहृदापूर्णनिकटतटोत्कटाहंकारसंज्ञारत्नारितातंजकुमुदचंज्राञ्जिघा-नाखिलव्योमांबराखंरुलविजयार्जितमौढसत्कीर्तिनर्त्तकी जगन्नयोरुंगवंशाग्रनर्त्तनशीला कुरुतेऽद्यापि सकलसहृदयान् (आन-न्दसमात्कन्दःस्कन्दान्) । यन्निमित्तानेकयुक्तिव्यतिकरांचितोदंडदंडकस्फारवृत्तोत्कराप्रलारत्नारत्नाकरस्याद्वादरत्नाकरप्रमुखा नेकसत्तर्कग्रंथायली कां कां न चमच्चरीकरीति कोविदावली ॥.

तथा उद्योतयामास श्रीमज्जिनशासनं दुःखमांधकारसंज्ञारसंहारोद्यत्तरुणतद्वतरणिकरानुकारिप्रयरवाक्प्रचारः कोविदवृंदवर्यः श्रीहेमचंज्जाचार्यः । यस्याविरलविमलवाग्लहरीनाशितानाद्विकालालीनदुर्निवारविस्फुरन्मोहाद्विविपप्रसरः श्रीमज्जुर्जरधराधुराधरणधुरंधरतामामादधानः श्रीमत्कुमारपालचूपाखः समुद्रघोषयांमसिवाग्निखिलशुवनवलयेऽपि समस्तजग-ज्जुत्रातरक्षोदघोषणेन विलसद्यशःपटहं । यस्य किल कलिकाखसर्वज्ञेतिविरुदानंदितसज्जनमनसः सपादलक्षलक्षणहृदोऽनु-शासनालंकारचूकामणित्रिपटिशलाकापुरुषचरित्रयोगशास्त्रप्रमाणमीमांसाप्रमुखानेकसत्तर्कग्रंथग्रथनानुकंपिताशेषविशेषविशे-पक्षस्य वैदुष्यविशेषव्यावर्णने किं ब्रूमः समधिकं मूढतारुढचेतोवृत्तयो, निखिलत्रैलोक्यवंदनीयपादारविंदयुगला जगवती शारदापि न देधीयते सामर्थ्य ॥

कोविदोत्तंसा बहवोऽप्यञ्चून् विविधज्ञानादिगुणगुरवः श्रीमद्गुरवः । न खल्वेतेषां गुणपारावारपरपरं प्राप्नुयाद्वर्षसहस्रै-
 रपि कश्चित्परं नैकोऽप्येतेषु कश्चिदहंकाराद्यनघगुणकालुष्यकलुपितमात्मानं चञ्चार । इत तर्ह्येतदपेक्षया कः खलु ज्ञाना-
 तिशयः सांप्रतकालीनानां जनानां ॥ किंच । एतन्निष्टं किं हि । यन्नाहंकारांधकारप्रचारी, न तत्र निर्मलज्ञान-
 दिनकरकरप्रचारः, विद्याहंकारयोः सहानवस्थानस्वप्नावधिरोधविधुरत्वात् । एकतरसंज्ञवे इतराज्ञावस्य स्पष्टनिष्टंकनात् ।
 कुत्रचिदहंकाराज्ञावैपि विद्याविरहदर्शनेन नात्र व्यभिचारचौरप्रचारः शंक्नीयः । तत्र तदुत्पादकाध्ययनादिसमप्रकारण-
 ज्ञावहेतुकोदारविद्यानुपलंभेपि तद्योग्यताया विद्यमानत्वात् । नच वयं निरहंकारत्वमेव सर्वथा विद्याहेतुं ब्रूमः, तदन्येपा-
 मप्यध्ययनादितेज्जतूनां विद्यमानत्वात् । नच विद्यारूपस्वकार्योत्पादनासमर्थत्वात्तस्य तद्योग्यताया अप्यज्ञाव, इति वाच्यं ।
 तदन्यकारणाज्ञावनिमित्तकत्वात्तदनुत्पादनस्य । नच मुख्यहेतुसंज्ञवेऽप्यपरहेत्वनपेक्षं कार्योत्पादः संभवति, तेषां तदनि-
 दानप्रसक्तेः । यो यदज्ञावैपि जवति, न तत्तस्यकारणं । घटस्यैव तंतयः । तन्नैवं तत्र तद्योग्यताज्ञावः साधयितुं शक्यः ।
 नचैवं साहंकारस्यापि तद्योग्यता जवति चित्यं, तस्य कदापि तददर्शनात् । अथाचक्षीथाः प्रत्यक्षमृपावादित्वमेतत् ।
 यदहंकारिपुरपत्राताना संतमपि विद्याप्राग्जारमपह्नुधे । दृश्यंते हि बहवोपि सुधियोऽप्रमाणोन्नताहंकारशिखरिशिखर-
 मारुढचेतसोऽपि विद्यावैशारद्यापहतसहृदयहृदयाः इति । तदेतदज्ञानमदिरापानविह्वलचेतसां प्रलपितं । तत्पुरुषाणां
 चातुर्वेदस्य विद्यात्वायोगात्, तद्योगश्च तत्फलविरहात्, विद्या हि ज्ञानमुच्यते, तस्य चानंतरफलं कुमार्गविरत्यादि, स-
 न्मार्गसेवनादि च । तथाचोक्तं ॥ ज्ञानस्य फलं विरतिरित्यादि । तथा “तज्ज्ञानमेव न जवति यस्मिन्नुदिते विजाति रागगणः ।

तमसो हि कुतः शक्तिर्दिनकरकिरणप्रतः स्मृतमित्यादि । अहंकारस्य रागादिविनाशवित्वात्तत्त्वतस्तदज्ञेदाच्चेति । नचाहंकारः सन्मार्गस्तस्य त्रयदेहेतुत्वात्, शिष्टनिर्दिष्टत्वाच्च, आखेटकादिवत्, इति सिद्धं यत्राहंकारघोरांधकारप्रचारो, न तत्र ज्ञानदिनकरविहार इति दूषणाकरणं ॥

अतः परित्याज्योऽयं सर्वथा प्रशस्यश्रेयोमार्गाराधनप्रधानसाधनानवद्यविद्याविशारदिभिः साञ्चिदापिज्जिवलेपाक्षेपः । विधेयोऽन्यतरमप्रतिमगुणानुरागसंगः, उपार्जनीयाश्च सम्यग्ज्ञानविनयनयविवेकादिगुणनिकराः । यतो गुणा एव दुष्प्रापाः प्रबलकलिकाविलासानुजावस्फुरद्दोषजालबहुलेऽत्र हितितले, गुणयानेव च त्रिविष्टपेपि विशिष्टजनेषु स्पष्टप्रतिष्ठास्पदं जंजन्यमानः समीक्ष्यते दहैः । यतो गुणाः सर्वत्र पूज्यन्ते । तर्था गुणवंतमेव हि वरीवृणीयुरहमहमिकया निरस्तापदस्तत्तत्सकलसंपदः, कञ्चिसमिद्धा अपि दुर्लभतरगुणवच्चरणपरिचर्यालोलसमानसाः सर्वतस्तदभ्यासदेशालंकरणं बोधयेरन् । अप्रार्थिता अपिच तद्गुणप्रकरप्रेक्षणप्रहृष्टमानसानिव्यज्जन्तकिञ्चावितांतः करणतया गुणवत्पदयुगलं स्वमौढौ मौखिदीक्षामयलंबयेयुः । स्वजावादेव च प्रथयंति कधिप्रकांडगंधवाहा दिदु विदिदु च गुणवज्जरीयोयशःकर्पूरपूरसौरभप्रथिमानं, यतो नहि विकसत्तरमन्नोजन्म अधर्मकर्मकृज्जन्मवल्लजवल्लक्ष्म्याः स्वस्मिन्निवासाय प्रार्थनाचाटूनि घटयदुपलभ्यते । किंतु गुणगरिष्ठश्रेष्ठस्नानतया तत्रैव वावसीति सा । नचापि राजद्राजीवराजी रणरणकारकारिमधुकरनिकराकारणाय कचनाप्यस्थिरीति । किंतु स्वयमेव तद्गंधसौरजलोलपास्ते मधुपा गायंत इव तद्गुणनिकरान् ऊणऊणकारिरावप्रकारैः परिवरीव्रतः सर्वतः तदलंकरणचूयं संप्रतिपनीषधंते । अनन्यार्थिता अपि च स्वस्यैवोद्यहोत्राविशेष-

मुन्नेपाय तथैवाहृतया नरविमरोत्तमा अपि निवेशयेस्तां निजोत्तमागन्नागे सुखेनैव च वितंतन्यंते तद्गंधसौरभपूरं
 सर्वतो दिगुदरविषरं गंधयादाः । तस्माद्गुणानेवेह बंदीयोमहिमप्राप्ताऽप्रतिहननहेतुतया निरूपयामः खट्वपि ।
 फिन्ध । वचनमपि गुणयन्मुत्तादेव समुत्थितं सम्यगादेयताभादानमादेवीयंते त्रिबुधधुरीणाः । तथाचावादिपुर्विदुराः ।
 श्रीरं प्राजनसंरुं न तथा यत्सस्य पुष्टिमायहति । आवह्यमानशिरसो यथा हि मातुस्तनात्पिवतः ॥ १ ॥ तद्वत्सुजापितमयं
 श्रीरं दुदसीधप्राजनगतं तु । न तथा पुष्टिं जनयति यथा हि गुणवन्मुखात्पत्ति ॥ २ ॥ तस्मादनृणीयः श्रेयःसाधनप्रगुणगु-
 णानुरागादिगुणोपार्जन एवाहितावधानैर्न वितव्यं स्वहितैर्विनिर्मेनीविजिः । त एव चाहति श्रेष्ठ शिष्टगोष्ठीमपि । तेनाथ
 यर्हथ प्रथीय सद्गुणानुरागासंगितया यूयमिदानीमिमां । वयमपि च सम्यगुपासितश्रीगुरुचरणसरोजाऽप्रतिमप्रसादाद-
 धिरारिण एवात्र । यतो ब्रह्मीयब्रह्मजडिमप्रचडिमावष्टब्धचेतस्का अपि श्रीमश्रुवदनोक्तब्रह्मचनप्रपंचोद्याहिनकरकर-
 निकरप्रतिहतातरतमः पटलपटिमतया समबोवोधिष्टाक्षोदीयोखट्वाप्रतिमप्रमाणब्रह्मोऽलंकृत्यादिप्रशस्तशास्त्राणि । यतो
 नास्तीह तर्किचिदवद्यं, महता चरणपरिचर्यावि यत्पादने न पटु पटिमानं प्रकटयति, घटयत्येवेयं दुर्व्यतोक्कृष्टविशिष्टश्री-
 पदानामपि संदंरं । विपटयत्येव च स्फुटं कटतदानीं पटपेटक विकटतरङ्गरितकोटीरपि । सामान्यजनेष्वपि किंचिज्जरि-
 ष्णुशस्त्रधिमवशात्पुष्टिपुष्टिमुपगताः श्रीगुरुपादा जायते एव जगज्ज्येष्ठस्तेष्वसंपत्साधनपटिष्टाः । यदुक्तं । गुरुयाणं बलणसेवा
 न निष्कटा होइ कइयावि । ततः सुखेनैव तथाविधपिपासाधिमश्रुरा अपि श्रीमश्रुगुरुप्रसादमध्यासीना अध्यगी-
 ष्मदि, अधीमदे चाद्यापि निरुष्वुज्जिप्रमोध्यमध्याशास्त्राणि । तथा तत्तद्वस्तुन्यस्तिकरेषु तत्त्वातत्त्वविचारणचतुरचेतोवृत्ति-

तामपि प्रतिकूलं कदयामः । नहि श्रीमद्गुरुप्रसादकल्पद्रुमप्रज्ञावैजयत्येयत्ता कापि समस्ति । तथा स्वप्नावात् श्रीगुरुरूपदे-
 शाच्च गुणमत्प्रेक्षणप्रहर्षिणोपि वशिष्ठतमः । तथाश्विधनुषधर्मप्रेष्ठवरिष्ठगोष्ठीरसिकस्वातन्त्र्यामहे । अतो युक्तिमत्येव
 संप्रत्यावयोरेषा शास्त्रगोष्ठी । ततो विधीयते द्वाणं । परं सा किमद्गुणलक्षणानुगामिनी । नत साहित्यसौहित्यानुसारिणी ।
 कर्कशतर्कानुयायिनी वा जगन्मयो रोचते । लक्षणानुगामिनी चेत् तदा संप्रति सकलेष्वपि लक्षणेषु श्रीसिद्धहेमचन्द्रा-
 न्निधानमेव प्रधानतया धारयति तच्चिदुराः अतस्तदाश्रित्य प्रेर्यते किंचित् । यावत् ज्ञोः । अधीये इति त्याद्यतं
 इहैव अध्ययन इति धातुमंतरेणापि कथमपि सिद्धयेत् ॥ सिद्धत्येव ज्ञोः धीश्च अनादरे ह्यस्तन्या । द्वदिवादेः इये (सि ३-
 ४-७) इति सुस्पष्टमेव । तथा उच्यते समवाये इत्यनेनोच्यतीति, घ्रा गंधोपादाने इत्यनेन व्याघ्रा इति । तथा । जागर्सीति
 जागृक् निद्राक्षय इत्यनेन । तथा गृत्निगरेण गहिंताये यदि तदुपि वित्त्वे इह (सि ४-१-३९) इति ह्रस्वे कृतोऽत्
 (सि ४-१-३७) इति ककारस्याकारे गहोर्जे इति (सि ४-१-४०) गस्य जत्वे आगुणेत्याकारे (आगुणावन्यादेः ४-१-४७)
 तिवि गुणे चैत्रमपि सिद्ध्यति इत्यादि त्याद्यंतानि विचित्राण्यपि चित्रकराणि सेपिद्धंते, कियंति वक्तुं शक्यानि । तथा
 पंच पप् इति व्ययस्त्रापिते पंच च पट् चेति विग्रहे प्रमाणीति (७-३-१२७) डे-अंत्यस्वरादिलोपे पंचपानाचष्टे इति
 णिञ् प्रत्यये अंत्यस्वरादे (७-४-४३) रित्यंत्यस्वरादलोपे क्रियार्थत्वा (३-३-३) ज्ञातुत्वे किपि अग्रे हलशब्दे पंचपां
 हलानीति समासे धुटस्तृतीयः (३-१-७६) इति पो मत्वे ततो हश्चतुर्थ (१-३-३) इति ढत्वे पंचहुलानीति सिद्धि-
 मध्यास्ते । तथा उच्यतां विचार्य द्वाणं स्वचेतसा, कस्यधातोः परस्परसंपृक्तानि त्रयोदश रूपाणि सेपिद्धेरन् । यावच्चमो

या निरुत्तरपूर्वादिनात् (३-३-६७) इत्यात्मनेपदे-अद्यतनी ध्वमि सिचि प्रत्यये सिजाशिपोरात्मन (४-४-३६) इतीमागमे
सो धि घेति (४-३-७२) सिचो लोपेऽडागमे चोपसर्गाकारेण दीर्घत्वे नामिनो गुणो (४-३-१) वृतो नयेति (४-४-३५)
पन्ने ऽटो दीर्घत्वे अयागरिध्वं १ अयागरीध्वं २ नवा स्वर (२-३-१०२) इति खत्वे अवागलिध्वं ३ अवागलीध्वं ४
इतिस्त्राञ्जी इन्ध्यां घेति (२-१-७१) पक्षे हत्वे अवागरिध्वं ५ अवागरीध्वं ६ अवागलिध्वं ७ अवागलीध्वं ८ तथा स्वरग्रहे-
त्यादिना (३-४-६९) अटि नामिनोऽक्लिद्धलोरेति (४-३-५१) वृजौ अवामारिध्वं ए अवागारिध्वं अवागलिध्वं ११
अयागालिध्वं १२ इडजायपक्षे च कृतां द्वितीरिति (४-४-१६) इरादेशे ज्वादेर्नामिन (३-१-६३) इत्यादिनोपांत्यदीर्घत्वे ना-
म्यन्तेत्यादिना ढरने अयागीर्द्धं १३ मिति सुसंगतान्येवेति ॥ ८ ॥ तथा गमिप्रकृतेरंगीकृतिं विनापि जगामेतिरूपं निरूप्यते ।
तथाहि । जगिस्त्रांसः जगिमाचष्टे णिजि प्रत्यये नामिनोऽकक्षीमिति वृजौ अंत्यस्वरादिलोपे जगयतीति क्विपि तद्धोपे णेरन-
टीति (४-३-०३) णिजलोपे जगितिसिद्धं । पुनर्जगिवाचरति कर्तुःक्विपि (३-४-२५) तस्य लोपे क्रियार्थत्वाच्चातुत्ये पंच-
म्यामयि कर्त्तरिीति (३-४-७१) शयि जगामेति रूपं प्राप्तिश्च ॥ ८ ॥ मारिरिकाम इति रेकृड् शंकायां माङ्पूर्वकः रेक-
मानं प्रयुक्ते णिनि अद्यतनीमप्रत्यये णिश्रीत्यादिना (३-४-५०) हे आद्योऽशेति (४-१-२) द्वित्वे पूर्वस्य इत्स्ये णिग्लोपे
मद्यस्या (४-२-११३) इत्यकारस्याकारे मारिरिकाम इति सिद्धिमध्यास्ते ॥ ८ ॥ एवं मामिनीमाम इति नवरं अमञ्जमहममी-
मृगमृं गतावितिधातुः ॥ ८ ॥ इत्यादिमनोविनोदकाः क्रियाप्रयोगा बहुवोऽपि वोचवति । तथा मासशब्दात् न्यामि मास-
निशेति (२-१-१००) पक्षेऽकारलोपेऽसिद्धं वहिरंग (२-१-७२) इत्यकारस्थानित्वेन सोरु (२-१-७२) रित्यच्चावे धुट-

स्तृतीय इति दत्वे तु न्यायानित्यत्वे भाज्यामिति मन्यते जाप्यकृत् । दुर्गस्तु मास्त्यामिति ॥ व ॥ दधिसेगिति । ननु यदि गतिकारकडस्युक्तानां विज्रत्त्युत्पत्तेः प्रागेव समास इति न्यायात् सेगिति पदेन समासस्तदा वृत्त्यंतोऽस्य (१-१-२५) इति सस्य पत्वे विधातव्येपि पदत्वाभावात् पदादित्वाभावात् पत्वं प्राप्नोति ! सत्यं, तदापि न भवति विधिव्याख्यानात् यतो नामसिद्धित्यादिनियमेन (१-१-२१) निवृत्ता पदसंज्ञा, वृत्त्यंतोऽस्य इत्यत्र सस्य तु पत्वे पदमेवेतिव्याख्यानात्, विधीयते तर्हि दीर्घवपु इत्यादौ पत्व, यतः पत्वे कर्त्तव्ये पदत्वं पदात्तत्वाच्च पत्व न स्यात्तत्र, नञा निर्दिष्टस्यानित्यत्वात् । एतदपि कुतो निश्चीयते व्याप्ती स्मात् (१-१-२३) इत्यत्र द्विःसकारपाठात्, सहि नञा निर्दिष्टस्यानित्यत्वात् प्राप्तस्य पत्वस्य निषेधार्थं ॥ ह ॥ एतच्च व्याकरणे क्वचित्प्रचुरतरन्यायविचारिदुस्संचरं, इयंच तेषां दिग् । तथाहि नित्यादंतरंगं वलीयः यथा ज्ञाया उदनो ज्ञौदनः तमिहति (अमव्ययात्कथन् च ३-४ २३) कथन् ततः सनि अकृतव्यूहत्वात् ज्ञा उदनीय ॥ इतिस्थिते द्वित्वं प्राप्नोति औत्वं च, ततो नित्यत्वात् द्वित्वे प्राप्ते तद्वाधित्वाऽतस्मात्प्रादौत्वं भवति जुज्ञौदनीयिपतीति ॥ व ॥ तदेव लक्षणामृतकण्ठोखिनीखहरिमातापुवनप्रादुर्भवणीतीज्रावः प्रौढपुल्योपचयलज्ज्य एवेति यतितव्यं तदाप्तये विबुधधुरीणैः ॥ व ॥ अनुहस्वह्रमते यदि कविकुलहंदाजिरुपह्रदःपरिज्ञाने भवतः कौतुकं, तदा शृणु । समोर्ध्वसमविपमपादादिप्रकारैः प्रीणितविपश्चिन्मनासि बहुधा नंदासि तत्र नानाविधा जातयो बहुप्रकारा दंरुकाः । मात्रानंदसि मागध्या सप्तपष्टिः कोट्यः पष्टिलक्षधाधिका जेदाः । लपहासिन्या चत्वार्यजानि पट्पंचाशत्कोट्यः सप्तनवतिर्लक्षः पष्टिः सहस्राणि । आर्याया पुनरष्टौ कोटयः एकोनत्रिंशल्लक्षा. विंशतिः सहस्राणि विधानानि । एतज्जताः प्रस्तारादयः पट् प्रत्ययाः

इत्यादि त्रंदोऽनुमासने निस्तुपप्रतिज्ञाप्राज्ञाजिष्णुनामेव सम्यगवगतं ॥ ७ ॥ अथ कदाचित्साहित्यसुधारसास्वादे
 किंचित्सतृल्लं मनस्तदा सकर्षः समाकर्णय देशतः तत्रतं स्वरूपं शब्दार्थवैचित्र्यबंधुरं कविकर्म साहित्यसारं ब्रुवते विद्वांसः
 तत्र शब्दो वाचक श्रोतृचारिको व्यंजकश्चेति त्रैधा, मुख्योपचरितव्यंग्यचेदेतार्थस्यापि त्रैविध्यं । शब्दस्य वैचित्र्यं दोषहा-
 नेन गुणाधानेन नृपणन्यासेन च बोधयति । दुष्टासंस्कारासमर्थानर्थकपदवाक्यलुप्तध्वस्त विसर्गतिष्ठसंबंधंचितसमाप्त-
 पुनरारब्धजनश्रमक्रममादयो दोषाः । माधुर्यौजःप्रसादाख्या गुणाः । अनुप्रासादीर्घिर्नृपणाणि । अर्थस्य वैचित्र्यं वस्त्य-
 लंकाररसत्रेदात्रेधा । इत्यादिशब्दार्थविचाररससंज्ञारज्ञासुरे साहित्यसागरे कोविदानामेव प्रसरीसरीति बुद्धिवेडा । त आ
 ॥ अरकः शक्त्युतोऽक्षकर्मकचपः कूचीवराटः क्षुणो निस्त्राकोजनिमांगगः सहतर्कहोदश्च होदव्रजं । सैवायैकप्रतिष्कशो-
 मतसमासावः समाकंचनो विन्यतं जवंतं क्रमादवकुटा राज्ञा ह्यऽदृष्टोपपात् ॥ १ राजोत्पले हरिजुजामिह केशवस्य यत्योरसी-
 दुरदनं च जटाकलापे । शंखांवरोपि पवनादरिनाथसूनुः कांतासवो गतनया विपुलं ददातु ॥ २ ॥ पायाघः करणो रणोर-
 णरणोरणोरणो धारणा दत्ता येन रमारमारमाराभारमाः सारमाः । विष्णुर्जिष्णुरजीरजीरजरजीराजीरजी सारजी स
 श्रीमानुदयोदयोदयो दायोदयोवेदयोः ॥ ३ ॥ इत्यादिविषम २ तरवृत्तसमस्याचित्रक्रियागुप्तकादीन्यनेकविघ्नमनोविनो-
 दकलितक्रीडाान्यनेकशो जयेयुरिति कियदुच्यते समधिकं, कौतुकमात्रप्रवृत्तेरिति ।

प्रामाणिकचूडामणे अथ पट्टदर्शनीकर्कशतर्कशार्कराखादरसिकचित्तवृत्तिता चेत् तदा शुभोदकः खट्वयं तर्काजिज्ञापसं-
 पर्कः इत्याकर्ष्यतां क्षणं तद्वितर्कोपि । इह मूलत्रेदापेक्षया परेव तार्किकाः । बौद्धा नैयायिकाः सांख्या जैना वैशेषिका

जैमिनीयाश्चेति । एतेषां च स्वरूपं निरूपमानपरिज्ञानप्रधानैरपि सूरिवैरैर्ग्रथगौरवैरपि न शाशक्यते न्यक्षेण वक्तुं । अनेके चैतेषां तत्तत्कर्तृग्रंथसंदर्भेषु स्वस्वव्यक्तव्यताप्रकारविस्तारा ज्ञवंतस्तु स्वयमेव तान्मतपूर्विण एवेति किमुच्यते ऽधिकं । परमेतेषु श्रीमज्जिनपतिमतमेव विततमधितथतया मतिमतामन्निमतं । यत्र रागद्वेषाद्यशेषदोषपक्षोपी जिन एव देवः । तथा अजिह्वब्रह्मचर्यादिगुणपरिकरितमूर्त्तयः सुसाधव एव गुरवः । तथा निसर्गतोऽपवर्गसंसर्गहेतुर्दयामूलो धर्मः । तथोत्पादव्ययध्रौव्यात्मकं वस्तु तत्त्वमिति । एवमेव चैतच्चतुष्टयं युक्तियुक्तमुत्पश्यामः । तत्र तावद्देवो जिन एव विचारचारुचेतसि चकास्ति नापरः । एतद्धि देवत्वदृष्टं, यदपारसंसारकांतारोद्रप्रसारिसंसारसंगंधरंजावप्राणप्रहाणकारिप्रकृष्टकूटकपटकोटिघटनापटीयोन्मृगयूपमानाशेषरागादिदोषाऽदृष्टितत्वं । तथा निखिललोकालोकाकलनकुशलामलकेवलालोकसंपदाक्षिणितत्वं । तथा अनादिजवोपचितप्राणिपरंपरानेकतत्तत्तत्रप्रमप्रमुखाशेषदुःखोत्कारांकुरपूरप्ररोहप्रतिहततया (हननयो) पुनरैकर्मपटलीपटलविकृतत्वं, विगताशेषजन्मजरामरणादिक्लेशविह्वलत्वं । तथा निरवधिनिरपायानिह्वब्रह्मदर्शनानंदवीर्यात्मकत्वं । तथा अखिलत्रिष्टुवनवलयस्यापि अहमहमिकामहत्त्वमित्यादि । इत्यादिलक्षणलक्षितं एव च श्रीमान् जिनः प्रख्यायते संख्यायद्भिः । तथा सर्वप्राणिप्रकरप्रकृष्टप्रमोदप्रदाने प्रवणा श्रीमज्जगवन्मूर्तिरपि स्वात्र साक्षिणी । तथाहि-अनुमेमीयंते हि मनीषिणा निरंकुशं कर्मरुखोज्ज्वलविपुलकपोलस्थलप्रसर्पज्ञश्मिक्विस्मेरिताखिलमनीषिजनमुखारविंदप्रकृष्टप्रशमामृतसस्यं दिवदनेन्दुसंदर्शनेन । तथाऽनवमप्रशमसुधारसपूरूरितोत्फुल्लकमलदलमंजुलोन्मीलदचचुललोचनयुगलनिजालनेन च क्रोधादिविचारप्रकारधिव्धारं । तथा बोबुद्धयंते प्रबुद्धाः कामिनीकमनीयांगपरिष्वंगप्रसंगविवर्जितोत्संगसमीक्षणेन स्मरतिरस्कारं ।

ज्ञायते विज्ञाः समस्तशस्त्रादिविकलकोमलसरलशुजयुगलविलोकनेन विपद्वेपदोषहोपं । निश्चेचीयंते च विपश्चितः सम-
 स्तप्रस्ताप्रशस्तक्रियाकरणपरिहरणचणत्येन कृतकृत्यादित्वात् (त्वम्) । तथा च प्रोचिवांसः स्तुतिकृद्भिषांसः । प्रशमरसनिमग्नं
 दृष्टियुगं प्रसन्नं यदनक्रमलमंकः कामिनीसंगशून्यः । करयुगमपि यत्ते शस्त्रसंबंधं यत्तदसि जगति देवो वीतराग त्वमेव
 ॥ १ ॥ नचैवं हरिहरविरंचिप्रचृतीनामपि मूर्तिषु तच्चिह्नादर्शनात् रागादिरहितेति चिंत्यं, यतो निर्णोयत एव नयईः
 केपुचिद्देहेषु प्रसरन्नोपसमुन्मेषोद्धमश्चकृदितदस्यपुटितोत्कटललाटपट्टावलीटीकनेन प्रकटमेव विकटक्रोधोद्यतकृपीटयोनिप्लुष्ट-
 विशिष्टयशःशरीरत्वं । सुबोध एव च केपुचिद्विदसन्नमणीरमणीयांगरमणरसिकतावलोकनेन विस्फारस्मरापस्मारघस्मरः ।
 तथा मुज्ञान एव पुण्यपरिज्ञानैः करावकरवाद्यप्रचंरुंडखितकोदंडकांडोद्धसन्नमुज्जरशूलशक्तिप्रमुखाप्रशस्तशस्त्रनिचयांचि-
 तकरनिकरावधारणेन विधेपोन्मेषः, लक्ष्यते दहैः करतलकक्षितामलजपमालिकासंकलनेन व्यामोहसमूहो विद्यमानः
 तदुत्तरतरपरमभ्येयरूपदेयांतरविशेषश्च । तथाध्यवसीयत एव संज्ञिः पाणितलावखंविमलजलकुंभिकाकटपनेनाशौचशौच
 नीययादिभिः सर्वसंसारिप्राणिगणेश्वरो निर्विशेष इति । तथाचोक्तं स्त्रीसंगेत्यादि । तत्कथयत भोः कथमेते तथा २ रागा-
 दिदोषमयिता अपि देयत्वमर्हति । एवमपि तद्वेयत्वकटपने विलुप्ता सा समग्राध्याराध्याराधकव्यवस्था । सर्वसंसारिणां रागा-
 दिमत्त्वाविशेषात् देवत्वोपपत्तेराराध्यत्वप्रसंगात् । अहो मोहनटनाटनप्रकारः । यतः “ सरागोपि हि देवश्चेत् गुरुरग्रहचान-
 र्यपि । कृपाहीनोऽपि धर्मः स्यात्कष्टं नष्टं दहा जगत् ? ” ततो युज्यते खलु सारेतरवस्तुव्यतिकरविचारणचणचित्तवृत्तीनां
 देवतत्त्वे सम्यग्विचारो यतः उक्तं नयईः । नैत्रैर्निरीक्ष्य विपकंटकसर्पकीटान् सम्यक्पथा व्रजति तान् परिहृत्य सर्वान् ।

बुद्धानकुश्रुतिकुट्टिकुमार्गदोषान् सम्यग् विचारयतु कोऽत्र परापवादः ॥ १ ॥ यथाच विचारितं जगवद्भिः पूर्वसूरिभिः
 सम्यग्रयमार्गानुगामिभिः ॥ तथाहि । विष्णुः समुद्यतगदायुधरौद्रपाणिः शंभुर्बलव्रतशिशरोऽस्त्रिकपालमाढी । अत्यंतशांतच-
 रितातिशयस्तु वीरः कं पूजयाम उपशांतमशांतरूपं ॥ १ ॥ दुर्व्योधानादिकुडनाशकरो बज्रव विष्णुर्हरस्त्रिपुरनाशकरः
 किद्वालीत् । कौबंगुहोऽपि दृढशक्तिहरं चकार वीरस्तु केवलजगद्धितसर्वकारी । श पीड्यो ममैप तु ममैप तु रक्षणीयो
 वध्यो ममैप तु नचोत्तमनीतिरेया । निःश्रेयसान्धुदयसौख्यहितार्थबुद्धेर्वीरस्य संति रिपवो नच वंचनीयाः ॥ २ ॥ रागादिदो
 पजनकानि वचांसि विष्णोरुन्मत्तचेष्टितकराणि च गानि शंभोः । निःशेषदोषशमनानि मुनेस्तु सम्यक् वंद्यत्वमर्हति तु को
 नु विचारयध्वं ॥ ४ ॥ यक्षोद्यतः परवधाय घृणां विधाय (तिहाय) जगत्तः शरणं प्रवृत्तः । रागी च यो
 नयति यश्च विमुक्तरागः पूज्यस्तयोः क इह ब्रूत चिर विचिंत्य । श रुद्रो रागवशात् स्त्रियं वहति यो हिंस्रो ह्रियावर्जितो
 विष्णुः क्रूरतरः कृतघ्नचरितः स्कंदः स्वयं क्रातिहा । क्रूरार्या मद्विपांतकृन्नरवसामांस्तस्त्रिकामातुरः पानेष्टुश्च विनायको
 जिनवरे स्वहपोऽपि दोषोस्ति कः ॥ ६ ॥ वंधुर्न नः स जगवानरयोपि चान्ये साक्षात् दृष्टतर एकतमोऽपि चैषां । श्रुत्या
 वचः सुचरितं च पृथग्विदोषं वीरं गुणातिशयलोतयाश्रिताः स्मः । श यस्य निखिलाश्च दोषा न संति सर्वे गुणाश्च विद्यन्ते ।
 ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो जिनो वा नमस्तस्मै ॥ ७ ॥ इति लोकोक्तचर्चनिर्णये श्रीहरिजगद्गुरुरिपादानां वचांसि । तथान्येप्युचि-
 चांसः । ईशः किं विघ्नविघ्नो यदि विगतजयः शूलपाणिः कथं स्यान्नाथः किं जिह्वचारी यतिरिति च कथं सांगनः सातम-
 जश्च । आर्याजः किन्त्वजन्मा सकलविदिति किं वेत्ति नात्मांतरायं संक्षेपात्सम्यगुक्तं पशुपतिमपशुः कोऽत्र धीमानुपाले

॥ १ ॥ तस्मा चर्माद्वृत्तौ सुरयुवतिरसावेशविभ्रातचेताः शंभुः खट्वांगधारी गिरिपतितनयापांगखीलानुवज्जः । विष्णुश्च-
क्राधिपः सन् द्रुहितरमगमज्ञोपनाथस्य मोहादर्हन् विध्वस्तरागो जितमरणत्रयः कोऽथमेष्वासनाथः । श इत्यादि ॥ एनमपि
च जगन्तमर्हन्तं केचित् महामोहोपहतमतयोऽनधिगतैतत्रिभुवनानुपममहिमप्राग्जारा मानुपत्वमात्रेणासर्ववेत्तृत्वमुज्ञावयं-
तोऽनासतया प्रतिपनीवेदियांसः । तथाहि : ते ह्येवमनुमानयन्ति । कश्चन चर्द्धमानादिज्ञिनो न सकलार्थसाक्षात्करणकुशल-
ज्ञानशाली । मनुष्यमात्रमादरमदादियत् । नचासर्वज्ञोप्यासतया स्वीकर्तुमुचितः, सर्वेषामपि तत्प्रसंगात् । तदेते मंदबु-
द्ध्यो यत्तदमंगदप्रद्यापिनः कस्य स्युर्न हास्यास्पदं । अन्यव्यतिरेकासिद्धेर्हेतोर्गुणपदसिद्धताद्यशेषदोषदूषितत्वात् । एत-
च्छ्रंघाः सर्वेपि पुरुषा, मनुष्यत्वात्, प्रसिद्धपुरुषविशेषवदित्याद्यनुमानवत्पदस्य, प्रत्यक्षादिप्रतिर्वाध्यमानत्वात् । एत-
द्गुणोत्तरेणापि विदुषां लज्जैरयवगणयितव्याः । तथा त्रैलोक्याद्भुताचित्यमहिमवत्त्वेन जगवतो मानुषमात्रताया
असिद्धेः । तस्य च महिमाज्ञोपेयं विंदुरेको व्यावर्त्यमानः समाकल्यतां समुत्कर्णं सकर्णाः । तथाहि ॥ अनन्तम-
हिमर्वज्रयतो जगवतो ज्ञानत्रयावजासिनः स्वर्गवासप्रवासिनो गर्जावतरणसमय एव तावत्समुपलभते चतुर्दशशुभना-
धिपदयं सूचयंतीव चतुर्दशोदारस्वप्नानि जननी । समुपजाते च जगज्जन्मनि, प्रसाद्यते सर्वतस्तत्क्षणोदेवोद्यो-
तन्नरसत्त्वानि दिग्मुखानि, नारका अपि च जगवतो लोकोत्तरानन्तमाहात्म्यचतुश्शिववशादन्तर्मुहूर्त्तकालं कलयेयथुरतुल-
मुखानि । वसुंधरापि च त्रिभुवनजनतोत्कृष्टपुण्यप्रचयोपचितोत्तमपुरुषजन्मप्रदक्षिणै समुद्भूतसिद्धिं चतुरंगुली । अथच
सर्वथा अर्चित्यत्वेन जगज्जन्महिम्नो ऋगिति पीठप्रकंपप्रेरिताप्रतिहतप्रांज्यावधिज्ञानावमुच्चजिनजन्मानः सरन्नसमेव समि-

यूति प्रस्फुरद्बहुलजकिप्राग्जागमोद्धासितोद्धल्लोलकल्लोलोद्धासिमानसांज्ञोघयस्तत्ताहर्गदिव्यद्दिसंपन्ना अपि पट्यपंचाश-
 द्विकुमार्यो जिनजन्ममंदिरोदरे, विनयावनतशिरसश्च संस्तुत्याहंतं तन्मातरं च, विदेधीयंते विधिवत् कृतकृत्यमात्मानं
 मन्यमाना आयोजनं ह्यतितलसंमार्जनगंधोदकप्रवर्षणपुष्पप्रकरप्रवर्षणादिकृत्यैरनुपमानं जगवज्जन्ममहिमानं । तथा सुरै-
 र्जाणामप्यासनानि त्रिपुवनमौढग्रिवृढप्राप्तिप्रजवत्प्रसप्तप्रद्वयप्रकर्षाञ्जरीनृततीव तत्कालमेव कलयंति चलयं । ऊटिति
 प्रकटितोत्कटक्रोधसंघट्टोल्लसद्भूकुटितटस्त्वपुटितललाटपट्टप्रकटनपूर्वकप्रयुक्तावधिज्ञानज्ञातत्रिजगत्पतिजन्मानो जगवन्नमस्कृ-
 त्तिस्तुतिविरचनपराश्रुतुःपट्टिरपि प्रयतंते सुरैश्च अर्हज्जनिमहिमप्रथनाय । अथच चक्तिप्राग्जागसुरांतःकरणा मिद्धि-
 त्वा समग्रा अपि सुरविसराधिराजा अमरगिरिगरीयःशृंगग्रासंगिसौवर्णसिंहासनाभ्यासिनो वितन्यते जगवतः क्षीरपारा-
 वारोदरस्फुरक्षीरिपूरपूरितकुंजसंज्ञारैर्जन्माजिपेकमहोत्सवं । तत्रच महाप्रयत्नप्रताडितोद्धल्लुब्धुभिप्रचंडकचक्कन्नचक्कहडक्कादि-
 दिव्यजन्मव्यातोद्यचक्रोन्नयन्मिलत्सकलदिककक्रवालोद्धल्लुब्धुलप्रतिरवोत्तालविपुलन्नचोमंडलाविद्धंविप्रवलयतरोद्वयणावलकोलाह-
 लोन्नस्यत्तरलतरतारचतुर्जलधिजलरांतरस्फुरत्तिमितिर्भिगिलाद्यतुल्लभस्त्यपुल्लोद्धाक्षितोस्त्रिलजलजरोत्संगरंगतुंगतरंगजंगप-
 रंपरोत्पत्तत्सीकरप्रकरैर्धाव्यते ब्रह्मांडभ्रामपि । तथा सरजसरसवशनृत्यदमरसुंदरीसुंदरोरसः स्वस्तीप्रस्फुरद्भुत्तारतरहार-
 संज्ञारदिगुदरविकीर्यमाणच्चिज्जक्तमुक्ताप्रकारैस्तारकितमिवाजाति जल्लयमपि इत्यादिजगवज्जनिमहव्यतिकरसमुपजातात
 निममहिमबंधमोघ्रावने न प्रजविण्णुर्विण्णुरपि । अथ चानवरतसुरविसरपरिकरितमूर्तिरधिगततदवसरो जलधरधाराधोरणी
 यानपेक्षितविपमोन्नतादिविजागः सुरतरुरिव त्रिजगज्जनसमीहितार्थसाधनप्रत्यक्षो वरिवृष्ट्यावर्ष सुवर्णमणिपुच्छूलाचर

एगनरयाभ्यपरिकुरजनपदादिचिरपि, तदनु परिहरन् समग्रसंगानुपंगमप्याखिगेत जगवंतं सकललोकोकाकलनकुशलाम-
 लकेनलोकोकसंपत् । अथ चाहमहमिकावनद्यकचमूर्ध्वनिस्त्रिभुवनविभुञ्जकिप्रकटनोत्कंडुलमानसा विरचयंति चराचरोदा-
 राधारमोरैरिय सुरासुरविसरा जगवत्समवसरणं, यत्र शक्यते गुरुतरप्रतिज्ञाजिष्णुना सुरगुरुणापि व्यावर्णयितुं । यत्र
 जगप्रयीगणायेय सज्जितस्वर्णरजतमणिमयी वप्रत्रयी । दंध्यनीत्ययमेव त्रिभुवनत्राणचंचुश्चातुर्गतिकजवोद्भवन्नयभरापहारी
 जगयान् शरणमाश्रीयतामिति यदन्विय चतुर्दिगागतजनेभ्यो जलधरध्यानधिक्तास्कारवंधुरोद्भूतध्वनिमादधदुंहुञ्जिः । नर्नत्ति
 प्रयत्नमदान्नावदांशोखितस्त्रिभुवनदमनोद्गमपटिमैकधामाक्षाममोहद्विपः प्रोज्झासनोपाजितोद्यज्जयपताकेव वास्तोष्पतिस-
 मुत्तंजितो जंजजित्केतुः । इतस्ततः स्वामिपादारविंदवंदनोद्भूतप्रभूतप्रमोदातिरेकात् विमोमुच्यंते नाकिनिकायाः सिंहना-
 दान् । मधुरतराराघचाखितांबरोदरांतराखं जेगीयंते जगवज्जुर्णनिकरान् किनराः । नृत्यंति चाप्रमाणप्रमोदचरचासुराः
 कैचिसुरविसराः । तत्रच जगयाननवरतं पुरः २ संचार्यमाणस्फुरत्किरणनिकरकवुरितांबरोदरोदारचामीकरोज्ज्वलकमलमंजु-
 लदंखेपु पदयुगलान्यासं त्रिदधत्सर्वतोऽर्चित्यमाहारम्यचशतः संनमस्तु तरुणेष्वपि प्रविश्य प्राग्दिशा विलसदशोकतरुतले
 त्रिदशपरिपुटोपटौकितमोदचामीकरोज्झासिंहसिंहासनेऽध्यास्ते । शिरसि दरिधरीति चापहृतसकलसितकरमंडलस्फुरद्भवद्वि-
 मोदयहर्षसंचयं जगवत्स्त्रिभुवनपतित्वावधोपकं त्रिदशगणपतिर्विपुलमातपत्रचितयं । चालयंति चोचयतोऽपि सुपर्वप-
 तयो जाह्नवीजलसमुद्रलक्ष्मिलकलोलासिञ्चाचरत्राजितोदारचामरश्रेणी । इत्याद्यनंतातिशयधाम्नो जगवतो महिम्नः
 प्रथमे सुरगुरुरप्यप्रचुरेवेति किमुच्यतेऽस्मादृशैरिति । एवंच विरचय्य चिरं त्रिजगद्वितोपदेशोपकारं बभूवानंतचतुष्टयीस्व-

रूपो विमुक्तदेहस्थितिः, सर्वजन्मजराभरणदिक्लेशविरहितः, प्रागप्रदर्शितस्वरूपः, सिद्धावस्थासंसर्गजागपि । तस्मान्मात्सर्योत्सारणेन सुनिश्चितपारमार्थिकदेवांतराज्ञावेऽत्र त्रिभुवने श्रीमान् जिन एव सेव्योऽपवर्गाजित्वापिञ्जिरिति ।

तथा गुरवोऽपि सम्यग् ब्रह्मचर्याद्यजिह्वगुणपवित्रपात्रीचूतगान्ना एव हि सम्यक्परिज्ञातश्रेयोमार्गाराधनसावधानाः परस्यापि तत्प्रबोधने प्रवर्त्तने च प्रत्यक्षा यथावदासेव्याः स्वहितमिहृजिः । यतो न हि स्वयमविज्ञातश्रेयोमार्गाश्चप्रवर्त्तमानाश्च तत्र परेषां तत्प्रबोधप्रवृत्तिप्रदाने प्रत्यक्षतामाकलयन्ति । स्वस्मिन्नसतः परेषां प्रदातुमशक्यत्वात् । स्वयं दरिद्रो न परमीश्वरीकर्तुमीश्वरः इति न्यायात् । तन्मार्गश्च सर्वविरतिदेशविरतिजेदेन द्विविधः श्रीमज्जम्मनिधिः । तत्र सर्वोत्तमगरिमगुणवत्पञ्चगुरवगुरुवत्पञ्चगुरवो गुरुगौरवार्हाः । ते च पञ्चमहाव्रतधुराधरणधौरेया एव ज्ञेययुस्तेचैव ज्ञेयाः । ये हि सूक्ष्मेतरादिजेदाशेषसत्त्वसंघातोपघातरक्षकनिष्ठा एव यतन्ते सर्वथा मुनोवाक्काययोगैः । प्राणान्तेऽपि च विश्वविश्वविश्वविश्वसाद्यशेषदोषद्विरेफनालीकं नालीकं वावचति वचनां कट्यन्तेपि न्न ये जैह्नुमात्रोपजीविनः सर्वप्राणिपीनापवर्जिनस्तत्तत्तदुर्गतिगतदुःखसंगतिनिदानं नैव शोश्रीयन्ते ह्यदत्तादानं । नैव रंस्यन्ते मनसापि तत्तद्भयप्रमाद्यशर्ममाकर्मणैः सर्वधर्मकर्मनिर्मथने रमणीरमणीयांगरमणे । सर्वजयनिधाने मंसारानुसंधानलोभप्रधाने सद्भुजित्तिरोधाने निःशेषदोषपाधाने तत्तद्भुजयनिविधाने सदा शोकोऽकमादधाने सर्वाशर्महर्म्याधर्मकर्मोपचयं विदधत्येवपरिग्रहसन्निधाने (न)मनःप्रणिधानं । एवं च पञ्चमहाव्रतीधुराधरणधुरंधरा निषेधयंत्येव रजनीचो जनजनादिसमस्ताश्रवसंतानं । दंदह्यतेऽनवरतं दुस्तपतपःसमुद्गीप्तज्वलनज्वालाचिर्निजदुष्कर्ममर्ममर्तुणसंदोहान् । निरोधयन्ति च ये साधुयोधाः समितिनिपुणतयामनोवा-

प्रायकृपायाश्च त्रिरोधिनः । नास्त्वप्यंति च सदा गुप्तित्रितयागसनिवासिनः क्षितितलसमुल्लङ्घुलकर्मकश्मलधूर्त्वा ।
 ततश्चैवं सम्यगगगतस्वरूपशिवपथपरिकाः सुसाधव एवाभ्युपेया गुरवो नापरे । सावद्यकर्मभ्यो विरतिविरहितानामपि
 गुरवो पशूनामपि गुरत्वप्रसक्तविशेषाच्चावात् । किंच यतो यथावत् तत्त्वातत्त्वप्रबोधप्रदानेन परेषां जवावटप्रपातरक्षणदेव
 गुरवो गुरगौरवमर्हति । ततश्च तत्तत्प्राणिप्रह्लाणादिकुधर्मोपदेशानुमेयाज्ञानगदाधितल्लेचनाः कथं परेषां तत्त्वमार्गोपदर्श-
 नेन दुर्गतिगर्त्तार्त्तप्रपातरक्षिणः । नहंथा अधैर्निरुध्यते विधिवदधमाध्वप्रवर्त्तनात् । तथा कथं गुरुतरपरिग्रहाद्युपलशिख-
 जारजारितांगाः स्वयं संसारसागरकोडे बुडंतः परेषां तदुत्तारणाय भगदृष्टायंस्त इति । विमर्श्यतां दृष्टं गुरुतत्त्वमपि ॥ ॥
 तथा श्रीमान् धर्मोपि श्रीमज्जिनवरोपदिष्ट एव प्रतिज्ञाति प्रेक्षाचक्षुषामदूष्यतया । यत्र हि व्यावर्त्यते, सकलजीवनिका-
 याजयदानमेव प्रधानं सर्वसत्त्वैकहिताधानं । त्रितरेव प्रशस्यते सर्वदुःखसंयोजनेभ्यः सदा मिथ्यावचनादत्तादानाब्रह्मप-
 रिग्रहजनिजोर्जनेभ्यः । धिक्क्रियंते च यत्र प्रयत्नतः क्रोधमानमायालोचकपायाः । अधिक्क्रियंते च विनयार्जवमार्दवद्वंति-
 प्रचृतयो गुणाः । आदेहीयंते सकलदुष्कर्ममर्ममिहुर परमपदसौधाधिरोहसोपानवीथीप्रायं बहुधा तपः । इत्यादि कः
 शक्नोत्यस्य श्रीमद्भर्मनरेभ्यः वंदीयोनैत्रवप्रथिमानं प्रथयितुं । साक्षात्कटपतरुवायं त्रिजगज्जनमनःकटिपतानद्वयसंपरसं-
 प्रतिरण्यान्य सनेताद्वयलनग्यालाकाराद्विपुकरवालप्रबलमृगराजोत्फणफणितिप्रचृतिभ्योपि परित्रायत एवासौ निज-
 जाकिरुजनिकरं । रक्षत्येवायं सम्यगाराधितो दुस्तरतरजलधिजलपूरापारकातारोदरेऽपि प्रसरतस्तनुमतः । किमुच्यतेऽ
 धिरु । शिपदसुखास्वादफलस्यापि प्रवितरणे पटीयानेवायं । नचैवं परतीर्थिकसार्थसमर्थिता अपि तत्प्रापणप्रवणतया च-

कासंति चतुरचेतस्सु । तत्र पट्जीवतत्त्वावबोधतद्बोधाया नपायप्रयत्नाच्चावात् १। तथा असकलकलयितृपुरुषविशेषप्रणी-
तत्त्वात् २। निविडरागद्वेषकामक्रोधलोचाद्यजिभूतैरजितैरजियपुरुषविशेषैः परिगृहीतत्वाचेतिहेतुत्रयी । नचैषा असिद्भता-
दिद्रूपणकणेनापि परीकरितस्वरूपा । यतो न तावद्वौक्तिकधर्मेषु प्रथमतः पट्जीवपरिज्ञानपूर्वकस्तद्विज्ञानप्रयत्नः । तदुपधा-
साविनाच्चाविल्लानादिक्रियास्वपि धर्मबुद्ध्या प्रवृत्त्युपलब्धेः । नच तासामपि धर्महेतुतेतिचित्त्यं विचारचारिमावदातहृदयैः,
जलशैबलाद्येकैरजियजंतूनां तदाश्रितत्रसजंतूनां च प्राणापहारकारित्वात् । यदुक्तं उत्तरमीमांसायां “द्रुतास्यतंतुगलिते ये
विदौ संति जंतवः । सूक्ष्मा त्रमरमानास्ते नैव मांति त्रिविष्टपे” ॥ तथा स्कंदपुराणगतनरपुराणे । कुसुंभकुंभमांजोवस्रिचितं
सूक्ष्मजंतुचिः । न हृदेनापि वस्त्रेण शक्यं शोधयितुं जलं । १। सूक्ष्माणि जंतूनि जलाश्रयाणि जलस्य वर्णाकृतिसंश्रितानि ।
तस्माज्जलं जीवदयानिमित्तं निर्ग्रथशूराः परिवर्जयंति । २।” इत्यादि । नच हिंसाक्रियाया अपि धर्महेतुता, निरंतरं तन्मात्रो-
पजीविनां शौनिकधीवरादीनामपि परमतमधार्मिकत्वेन विप्रादिचिरपि पूज्यत्वोपपन्नेः । नच तेषामाजीविकाधिया तत्र
प्रवृत्तेर्दुर्गातिदौर्गत्याधिगतिनिदानाय सा, परेषां तु परलोकैककहितधर्मार्थितया तं प्रवृत्तेर्नविष्यति तच्छतुरित्तिवाच्यं । पर-
बुद्धिभेदमात्रेण ज्ञावानां स्वज्ञावनाशाच्चावभ्रमिकत्वात् । प्राणापहारस्वभावे विपन्नक्षणे जीवितमरणशंसिनोर्ध्वयोरपि
प्रवृत्तौ तुष्ट्यस्यैव फलस्योपदर्शनात् । अथ मन्येयाः । न ज्ञानादौ प्राणिप्राणोपरमेणधर्मोगता, जलादीमां प्राणित्वेनाऽप्र-
सिद्धेः । तदाश्रितानां च कतिपयत्रसजंतूनां वधसंभवेपि तत्क्रियोपाजितोर्जस्विष्यप्राग्जाप्रतिहृतत्वेन तद्वधोद्भावद्यकणि-
कायास्तीर्थयात्रादिष्विव तदंगतोपपत्तेरिति । एतदप्यज्ञानांधकारनिकरवाधितदृष्टिभावचेष्टितं । अनुमानादिप्रमाणैर्जलादी-

नामपि जीव्येन पूर्वसूरिभिः प्रसाधनात् । तथाहि । आंतरिहं जलं सात्मकं । अत्रादिविकारे स्वतः संजयपातात् ।
 मत्स्यादिवत् । जौममंजोऽपि सात्मकं । द्रुतजूसमानस्य स्वप्नावस्य संजवात्, दर्दुरादिवत् । तथा वनस्पतिरपि सात्मकः ।
 स्वप्नायोग्याहारेण वृद्धिदर्शनात्, वाखादिवत् ॥ ॥ तथासप्रणीतागमप्रतिपादितत्वाच्च जलादीनां जीवत्वमवसेयं । नच
 तेषां संदिग्धाप्रमाणता, रागादिविरहितपुरुषविशेषप्रणीतत्वात् । रागवतो हि मतिरसर्वधेसृत्वेन, तत्परतंत्रतया च क्वचिन्मो-
 मोहि । वेषजज्ञश्च क्वचित् वेप्ये यस्तुनि दोषोहि । अतस्तद्वतः संभवति क्वचिदनुत्तरिरामयुजिरणं । तद्वहितस्य तु किं
 नाम स्यात्तन्निदानं । यदुक्तं । रागाद्या वेपाद्या मोहाद्या वाक्यमुच्यते ह्यनुतं । यस्य तु नैते दोषास्तस्यानृतकारणं किं स्यादिति ।
 नच तत्प्रणेतू रागादिनिवृत्तिरपि संशयदोषावलंबितामाकलयित्री, तदुक्तत्वस्य स्मर्थैरपि परतीर्थिकसाधैरपि व्यर्थैर्यितुम-
 शक्यत्वात् । पूर्वोपराब्ध्याहृतवचनयादित्याद्य । तस्मान्न तत्प्रणीतागमस्य प्रामाण्ये संदेग्धि कश्चनापि विदग्धः । तथाचोवि-
 यांसो विघांसः । “हितोपदेशात्सकलशृङ्गसंसारंसाधुपरिग्रहाच्च । पूर्वापरार्थेष्वविरोधसिद्धेस्त्वदागमा एव सतां प्रमाणमि-
 ति” । नच हरिहरादिजिरासैस्तथानुपदेशनात्संदिग्धमेव जलादेः सात्मकत्वं । तेषां पूर्वप्रदर्शितन्यायेन रागादिमत्त्वेन, प्रद-
 र्शयिष्यमाणयुक्तेश्च सर्वज्ञत्वासिद्धेरास्तत्वाच्चावात् । अन्निधेयं वस्तु यथास्थितं यो जानीते यथाज्ञानं चात्रिधत्ते स आस्य
 इति लक्षणस्याघटमानत्वात् । तथा हरिहरादिजिरासैस्तथानुपदेशनमप्यसिद्धं । जले विष्णुरित्यादिना, वेवेष्टि ज्ञानात्मना
 चराचरोदरमिति विष्णुरिति निरुक्तेः परमार्थतो जीवत्वस्यैवात्रिधानात् । तथा महाभारते आरण्यके पर्वणि पंचमपत्रे । एवं
 पतति संसारे तासु तास्विद् योनिषु । अविद्याकर्मवृष्णात्रिभ्राम्यमाणोऽथ चक्रवत् ॥१॥ ब्रह्मादिपु वृणातेषु नृतेषु परिवर्त्तते ।

जले श्रुति तथाकाशे जायमानः पुनः १ रित्यादिना तृणजलश्रुवादीनामपि प्राणित्वेन प्रधानत्वाच्च (प्रसाधनाच्च) । तथा । वायु-
काजावादपि तेषां तत्त्वमवबोद्धव्यं, तद्वाधकं हि गत्याद्यत्रावश्चेत्तदा कीदृशतपुरुषादिना व्यञ्जिचारः । श्वासादिरहितत्वं चे-
त्तदप्यसन् अरपष्टस्यातिशयिवेद्यस्य तस्य तेषामभ्युपगतेः । स्पष्टस्य च यूकामत्कुण्डंशदीनामप्यदर्शनात् । इत्याद्यनेकशो
युक्तिभिः सप्रपञ्चं प्रपञ्चितं खड्वेतत्पूर्वसूरिञ्चिरित्यलं चित्तरेणेत्येवं जलादीनां सात्मकतासिद्धेः तत्प्राणिप्राणोपहारकारित्या-
दवसेया स्नानादिक्रियास्वधर्मगतेति ॥ ॥ यच्चोक्तं तदाश्रितानां कतिपयत्रसंज्ञानां यधसंज्ञवेपि तत्क्रियोपाजितेत्यादि, तत्र-
विचार्यते किञ्चित् । ननु तत्र कौतस्कुली पुण्यसंपत्तिरिति वाच्यं । बाह्यदेहमलापगमादिति चेन्न बाह्यदेहमलापगमेप्यांतरम-
लापगमाजावात् तयोः प्रतिबंधासिद्धेः, परिश्रूयस्य विनादेरप्यंर्गमलानपगमात्सूक्ष्मतरपापमलापगमसंज्ञायनाया अप्ययुक्त-
त्वात् । किञ्च जलेन वहिरशुभमलाद्यपनयनाद्यधांतरस्याप्यशुभमलस्यापनयनानुमिनिरेवं स्रक्चंदनागरुक्स्तूरीकर्पूरविलेपना-
दिशुभद्रव्यस्याप्यपहरणदर्शनादांतरदुश्चर्मणोप्यपहरणप्राप्त्यनुमितिरपि दुर्ध्ववारा स्याद्वायस्य समानत्वादेवं चानिष्टाप-
त्तिरिति । अथ क्रियात्वादिति चेन्ननु सा किं सामान्यतस्तन्मात्रं विशिष्टा या कश्चित् । आद्यविकल्पे त्रिभुवनस्यापि सक्रि-
यत्वात्स्वर्गाद्यावासेष्वेव निवाससंज्ञवात् श्वभ्रादीनां रिक्ताप्रसक्तिः । छितीयेतु किंनाम तस्या विशिष्टत्वं, निरवद्यत्वं चेत्तदे-
तन्महदपत्रपिष्णुताविचेष्टितं । असंख्यसत्त्वोपघातनिर्वर्त्यत्वेनावद्यप्राग्भारस्य तत्रानंतरमेव प्रदर्शितस्याप्यस्मृतः । आगम-
प्रतिपादितत्वं त्वनुद्घोष्यमेव, तत्प्रतिपादकागमानां हिंसादिसंस्कपथोपदेशादिना प्रमाणत्वानुपपत्तेः । यदूचे जिनस्तुतिकृता
‘हिंसादिसंस्कपथोपदेशादसर्वविन्मूलतया प्रवृत्तेः । नृशंसदुर्वृद्धिपरिग्रहाच्च ब्रूमस्त्वदन्यागममप्रमाणमिति” । तथा क्वचि-

द्विषत्तदादपि। तदुक्तं व्यासेन “नोदकक्लिग्मात्रो हि स्नात इत्यभिधीयते। स स्नातो यो दमस्नातः स बाह्यान्त्यतरः शुचिः
 १। चित्तमर्तर्गतं द्रुष्टं तीर्थस्नानैर्न शुद्ध्यति। शतशोपि जलैर्घोतं सुराज्जण्डमिवाशुचि। २। आत्मा नदी संयमतोयतीर्थो
 सस्योदका शीघ्रतया दयोमिः। अत्राजिपेकं कुरु पांशुपुत्र न वारिणा शुद्ध्यति चांतरात्मा। ३। अन्यैरपि। मृदो जारसहस्रेण
 जलकुंजशतेन च। न शुद्ध्यति दुराचाराः स्नातास्तीर्थशतैरपि। ४। न शरीरमलत्त्यग्नान्नरो जयति निर्मलः। मानसैस्तु
 मर्दमुक्तो ज्ञरत्येव हि निर्मलः। ५। जायते च धियंते च जलेष्वेव जलौकसः। न. च गच्छति ते स्वर्गमविशुद्ध्यमनोमलाः। ६।
 तथा। आग्नेयं धारुणं ब्राह्म्यं वायव्यं दिव्यमेव च। पार्थिवं मानसं चैव स्नानं सप्तविधं स्मृतं। ७। सप्त स्नानानि प्रोक्ता-
 नि स्वयमेव स्वयंप्रुया। द्रव्यज्ञावविशुद्ध्यर्थं कृषीणां ब्रह्मचारिणां ८ इत्यादि”। वयुःकष्टकारित्वं विशिष्टत्वमिति चेत्तदपि
 न चतुरविधवत्करणचंचु। तस्य हिंसादिक्रियास्त्वपि समानत्यत्प्रवक्ष्यमाणिप्रहाणादावाजीयनाशमपि तस्य संज्ञवात्प्राणि-
 यधरतृजयत्रापि समान पदेतिदशितं। किंच। नायं नियमो यत्स्नानादौ वपुषः कष्टमेव। शिशिरसमयादौ कदाचिदेव
 तदुपवृत्तात्। ग्रीष्मर्तुसमयादौ तु शिरसि तपत्तपनखरकरप्रकोपप्रवत्प्रचुरतरतापप्रतापितांगस्य दुःखत्कल्लोलावलीप्तवमा-
 नस्य परमतमशैत्यसुखसंपदेव प्रोद्धावस्यत इत्यसिद्धं ज्ञोः तत्र वयुःकष्टकारित्वमिति यत्किंचिदेतत्। अथ मनःप्रसादजन-
 कृत्यं तद्विशिष्टत्वमिति चेत्। ननु कोयं मनः प्रसादो नाम। किं सामान्यतः प्रमोदमात्रं, आहोश्चिद्विशिष्टः कश्च-
 नापि लयविशेषः। प्राचीनचिरदृष्टे सौनिकादीनां तच्चर्तुर्हितक्रियास्त्वपि प्रमोदः प्रपोस्फुरीत्येवेति तत्रापि तथाप्रसंगः।
 द्वितीये तु स किं रागद्वेषादिव्याकुलत्वाच्चावजनितश्चेतसः स्वास्थ्यविशेषः, अनिर्वान्यो वा कश्चिन्न तावदाद्यः पक्षोऽद्भुतः।

तत्र रागादिव्याकुलत्वाच्चावासिद्धेः । स्नानं हि गात्रप्रदृष्टादकत्वेन वपुर्दृष्ट्यादिविवर्जकतयाऽन्वयव्यतिरेकाभ्यां रागाद्यवष्टं-
नक्रमेव निष्टंभ्यते लोकैरपि । “स्नानं मददर्पकरं कामांगं प्रथमं स्मृतं । तस्मात्कामं परित्यज्य नैव स्नांति दमेरताः” इत्या-
दिवचनात् । अन्यथा कथं रागाद्योपिणामपि चोगिनां बहुपरिचयज्ञाततत्स्वरूपत्वेपि प्रवृत्तिस्तत्र । यदैपिणामनुप्रवादिज्ञात-
तत्स्वरूपत्वे यत्र प्रवृत्तिस्तस्य तज्ज्ञेतुतया व्यवहर्त्तव्यं । यथा नीरोगतैपिणं तत्र प्रवृत्तैरौषधं तथेति कथं तत्र रागाद्यच्चा-
वजनितं मनःस्वास्थ्यं । तद्धि जगत्प्रतिमादौ रागादिचिह्नविमुक्ते निरुपमोपशमामृतप्राविते परिदृश्यमाने पुनः १ स्तुष्टुणादु-
चिन्तनेन रागादिविस्मृत्या परमोपशमाद्युदयेन जायमानं युक्तिमतम् । यज्जुष्टं हि प्रायो वस्तु चिन्त्यते, तज्जुष्टं चेतोपि संज-
वज्जुपलभ्यते, कामिनीरूपादिविकल्पने रागाद्युत्पत्तेर्वीतरागावस्थार्थात् तदपचयस्य चोपलब्धेः । अन्ययव्यतिरेकाभ्यां दर्पो-
दिजननगुणमेव च जलमिति नाद्यः पक्षः क्षेमकरः । द्वितीयेऽनिर्वान्योपि रागाद्यच्चावजन्वयश्चेत्कश्चित्तर्ह्यसिद्धता । तत्संपृक्-
श्चेत्तदा न तेन किञ्चिदिति बाह्यात्रमेतत् मनःप्रसादो विशिष्टत्वमित्यपि । ततो विशिष्टक्रियात्वादित्ययमपि हेतुर्न साधी-
यान् । अथ जलस्य पवित्रत्वादिति चेन्न । पवित्रापवित्रव्यवहारस्य लौकिकपरिकल्पितत्वात् । जयतु वा । तत्रापि तेन देह-
स्यैव पावित्र्यं, नांतरात्मनोऽस्य तपोज्ञानादेरेव शुद्धिप्रसिद्धेरन्यथा जगतोपि धार्मिकत्वापत्त्या सैव भवत्ररिक्ता । तदूचे-
मानवे धर्मशास्त्रे ऋगुग्नोक्तसंहितायां पंचमाध्याये “सर्वेषामेव शौचानामर्थशौचं परं स्मृतं । योऽर्थे शुचिर्हि स शुचिर्न मृष्टा-
रिशुचिः शुचिः ॥१॥ हांत्या शुद्ध्यंति विद्वांसो दानेनार्थकारिणः । प्रब्रज्यापा जापेन तपसा वेदवित्तमाः ॥२॥ अग्निर्गार्वाणि
शुद्ध्यंति मनः सत्येन शुद्ध्यति । विद्यातपोऽन्यां ऋतात्मा बुद्धिर्ज्ञेन शुद्ध्यति ॥३॥” इत्यादि । तथा स्कंदपुराणे काशीखंडे

पृष्ठाध्यायेष्युक्तं मृदो० नश० । जायं० । जलस्य देवत्वात्तत्त्वानं धर्महेतुरिति केचित् । कथं ? तत्सर्वव्यापित्व विष्णोरंशत्वात्त-
 थाचोक्तं । जारते आरब्धके पर्यणि । विष्णुराह । अग्निरास्यं क्षितिः पादौ चञ्चादित्यौ च लोचने । द्यौर्मूर्ध्ना मे दिशः श्रोत्रे
 तथापः स्वेदसंज्ञयाः । १ । तथा आदित्यपुराणे तृतीयेऽध्याये । अप्सु तिष्ठन्ति नैवापस्तं विदुः परमेश्वर । आपो रूपं च यस्यैव
 नमस्तस्मै जलारत्ने । इत्यादीति चेन्न । तृणकाष्ठादीनामपि तत्प्रसक्तैस्तस्मात्प्रागुक्ततल्लक्षणायोगाच्च न जलस्य द्रवत्वं । प्रवतु वा तदपि । तथापि कथं
 ति चेन्न । धृष्टिधान्यादीनामपि तत्प्रसक्तैस्तस्मात्प्रागुक्ततल्लक्षणायोगाच्च न जलस्य द्रवत्वं । प्रवतु वा तदपि । तथापि कथं
 तत्त्वानस्य धर्महेतुता । यतः पायूपस्थपादाद्यधर्मांगैः संस्पर्शनेन विकृत्यानुष्ठयपुर्मलक्युत्सर्गेण च प्रत्युतमहत्तराशातनया
 नरकानुर्ध्वयद्यमोक्षास एव समीचीनतामंचति । यत्क्रियया हि सामान्यजनोपि क्रुव्यति तत्क्रियया स्वदेवमारिरात्ससीत्यहो
 मोहनटनाटनप्रकारः ॥ अथ मतं न सर्वजलत्वानादौ धर्महेतुता, परं गंगागोदावरीनर्मदादितीर्थेषु त्वानादौ सेति चेत् ।
 कथं ? तत्रापि जलमात्रत्वाविशेषात् । तीर्थत्वमेव विशेष इति चेत्, किं तत् अव्यतो जावतो वा अव्यतश्चेत् साध्वज्जिहित-
 पानसि । “दाहोपशमस्तृष्णाविद्येदो मलविशोधनं चैव । त्रिजिर्धैर्नियुक्तं तस्मात्तद्रव्यतस्तीर्थमिति” न्यायोपपत्तेः, परं तत्त्वाने
 दाहोपशमाद्येन युक्तं न त्यागमद्युद्धादि पूर्वोक्तविकटपाननिवृत्तेः चित्तमंतर्गत्यादिव्यासवचनाच्चेति । द्वितीयपक्षश्चेत्तदसत्यं
 क्रोधविनिगृहीते दाहस्योपशमनं प्रवति तीर्थं, लोचने च निगृहीते तृष्णाविद्येदनं च स्यात् । “अष्टविधं कर्मरजो बहुतरजव-
 संचितं यतो नश्येत् । संयमतपोजिरुग्रैस्तस्मात्तन्नायतस्तीर्थमिति” तल्लक्षणायोगात् । जावे वा तत्र जावतीर्थत्वस्य पूर्वोक्त-
 युक्त्या तत्र त्वाने तीर्थांशातनाप्रसक्तिः । किंच व्यासेनापि ज्ञानादीनामेव जावतीर्थत्वमन्यथायि तदुक्तं । स्कंदपु० काशी

खेदे पष्ठेऽध्यायेऽगस्त्यो लोपासुब्रामाह ॥ शृणु तीर्थानि गदतो मानसानि भ्रमानघे ! येषु सम्यग्रः स्नात्वा प्रयाति परमां गतिं । १ । सत्यं तीर्थं ह्रमा तीर्थं तीर्थमिन्द्रियनिग्रहः । सर्वभूतदया तीर्थं तीर्थमार्जवमेव च ॥ २ ॥ दानं तीर्थं दमस्तीर्थं संपुनस्तीर्थमुच्यते । ब्रह्मचर्यं परं तीर्थं तीर्थं च प्रियवादित ॥ ३ ॥ ज्ञानं तीर्थं घृतस्तीर्थं पुनस्तीर्थमुदाहृतं । तीर्थानामपि यत्तीर्थं विशुद्धिर्नसः परा ॥ ४ ॥ ध्यानपूते ज्ञानजले रागदोषमलापहे । यः स्नाति मानसे तीर्थे स याति परमां गतिमित्यादि । यद्यप्यत्रैवानेन पौराणिकव्यासेन पारासर्वेण नद्यादीनामपि तीर्थतोक्ता पुण्यहेतुतया तद्यथा । यथा शरीरस्थो देयाः केचित्पुण्यतमा स्मृताः । तथा पृथिव्यामुद्देशाः केचित्पुण्यतमाः स्मृताः ॥ १ ॥ प्रजावादद्भुताभ्रमेः सखिलस्य च तेजसा । परिग्रहान्मुनीनां च तीर्थानां पुण्यता स्मृतेत्यादि । परमस्य प्रत्यक्षोपलब्ध्यविसंवादवचननिश्चीयमानासर्ववेत्तृत्वस्य निर्युक्तिवचोवादिनः कः प्रेक्षाचक्षुषां विश्वासो वचनेषु । निर्युक्तिवचोवादित्यं चास्य सूपादमेवेत्युपेक्ष्यते । किं तर्हि क्वचित्सच्चःसंवादः प्रदर्श्यते ज्वतेति चेच्छ्रुयते । एकांते स्वदर्शनश्रद्धाबुतया ज्वता तत्र प्रामाण्याच्युपगतेरस्माकमपि क्वचित् जिनवचोऽज्जोघिसीकरतयैव तच्चसां सम्मतत्वात् तदाह श्रीजिनस्तुतिहृत् । 'सुनिश्चितं नः परतंत्रयुक्तिषु स्फुरंति याः काश्चन सूक्तसंपदः । तयैव ताः पूर्वमहाणयोद्भूता जगुः प्रमाणं जिनवाक्यविशेष इत्यदि' । तत्र स्नानक्रियादौ पुण्यकणिकापि प्रोन्मीलतीति किं जवेत्तत्र पङ्क्तिष्वंतुवधोद्वपातकघाताय, येन स्यात्तीर्थयात्रादिदृष्टांतावदंजस्य सुमुतेति । ततश्चैवं तच्चधाविनात्राविस्नानाद्यधर्म्मक्रियास्वपि धर्म्मधियाप्रवृत्तेर्न सर्वथा लौकिकधर्मेषु पदजीवतत्त्वपरिज्ञानपूर्वकस्तज्ज्ञाप्रयत्न इति शुद्धः प्रश्नमो हेतुरिति ॥

तथाऽसर्ववैचृप्रणीतत्यमपि तत्र सिद्धमेव । यतस्तत्प्रणेता किमीश्वरस्तदन्यो वा स्यात् । ईश्वरश्चेत् तन्न, तस्यादेहित्वेन
यक्तृत्वायोगात् । वचनं हि वर्णोत्सर्गकं । वर्णाश्च तादृवादिप्रयत्नाविनाज्जाविन इति कथमदेहस्य तत्संज्ञकः । देहिवाभ्युपगमे
च तस्य । अपाणिपादो जवनो ग्रहीता पश्यत्यचक्षुः सशृणोत्यकर्णः । स वेत्ति विश्वं नहि तस्य वेत्ता तमाहुरग्रं पुरुषं
महातमित्याद्यागमविरोधः । अथास्याद्यस्याद्ययमन्युपगम्यते । एका परमशिवावस्थैव । अपरा च संसारावस्था । इत तर्हि
मायाविनोऽस्य नटयज्ञानारूपविरूपाडंबरस्य कः सुधीः श्रद्धहीन वचःप्रपञ्चं, कथं च सर्ववित्त्वमिति । अथ स्वरूपेणा-
देहोप्यनतज्ञक्तिमत्त्वात्सत्योपकृतये देहमारचय्य तत्त्वमुपदिशतीत्येतदप्यसाधिष्ठं । यतः स नित्य एकस्वभावा ईशश्चाज्यु-
पगम्यते । ततश्च तस्य स्वदेहोत्पादने सहकार्यपेक्षायामनीशतानुपंगः । ईशस्य परापेक्षायोगात् । एतदेव ह्यनीशतादृशेण
यरपरमुखमेष्टेति । तदनपेक्षया स किं नित्यं देहमुत्पादयत्यसित्यं वा । नित्यं चेत्तदा सदेहत्वप्रसंगस्तस्य प्रज्ञयाजायात्
तथाच स्वरूपेणादेह इति बाह्यान्त्रं स्यात् । अनित्यं चेत् तर्हि ईश्वरस्याप्यनित्यताप्रसंगः । सर्वथा कारणनित्यत्वे कार्यानि-
त्यताया अयोगात् । कार्यं निदानाद्धि गुणानधीते इति वचनात्तदन्यकारणांतरस्यानन्युपगमाच्च, तदन्युपगमे पूर्वोक्तदो-
षादिति । किंच तदनित्यं वपुः किमीश एव विनाशयति परो वा कश्चित् । ईश एव चेत् तत्किं येन स्वभावेन विदध्यात्ते-
नैवापहरति, स्वभावान्तरेण वा । तेनैव चेत् कथं कार्यजेदः कारणस्वभावहेतुकत्वात् कार्यजेदस्य । ईश्वरेष्टासहकारिसाम-
ग्रीजेदात्कार्यजेद इति चेत् तत्राप्येतत्पर्यनुयोगानतिवृत्तेस्तथाहि येन स्वभावैकसहकारिसामग्र्यां स व्याप्रियते विती-
यायामपि तेनैव तदंतरेण वा । न तावत्तेनैव । कार्यजेदप्रसंगस्य तादवस्थात्तत्रापि सामग्र्यंतरापेक्षायामनवस्थापत्तेः । अथ

स्वप्नावांतरेण तदा स्वप्नावेनैवेशस्य त्रिन्नकार्यकरणे समर्थत्वात्किं सहकारिसामग्रीपरिकल्पनेन । परमेवमीश्वरस्यानित्यता-
प्रसक्तिः, स्वप्नावचेदादप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वप्नावं नित्यमितितद्वद्वर्णयोगात् । अथ परो विनाशयतीतिपदस्तदेश्वरेण
प्रयत्नकृतां स्वां तनुं परो विनाशयतीति महीयानीश्वरस्य मद्विमोपवर्णितो ज्वता । अथ स्वकार्यकरणानंतरं स्वयमेवैतद्वि-
नश्यति इति चेत् ननु तथापि स्वविनाशे तत्किमप्यपेक्षते नवा । नापेक्षते चेत् तर्हि निर्हेतुकोऽस्य विनाश इति कथं
कादाचित्को, निर्हेतुकस्य कादाचित्कत्वायोगात् । नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वाऽहेतोरन्यानेपेक्षणादितिवचनात् । कथं वा कदाचि-
दकृतेपि कार्ये न विनाशः, कृतेपि वा न न विनाश इति । ईश्वरसंजिहीर्षामपेक्षत इति चेत् न तस्य नित्यत्वेनैकस्वप्नाव-
त्वेन सिसृक्षासंजिहीर्षारूपविरुद्धाघयायोगस्य प्रदर्शितत्वात् । तन्नेश्वरसर्वज्ञप्रणेतृत्वं लौकिकधर्मेण कोऽप्यवदंवि ॥ अथे-
श्वरादन्यस्तत्प्रणेतृ इति चेत् । ननु सोऽयं सर्वज्ञोऽसर्वज्ञो वा, सर्वज्ञश्चेत्तर्हि स वेत्ति विश्वं नहि तस्य वेत्तेत्यादीश्वरसर्वज्ञाघयप्र-
ख्यापकागमविरोधः । परेषामपि सर्वज्ञत्वेन तद्वेत्तृत्वापत्तेरन्यथा सर्ववित्त्वविरोधात् । अथासर्वज्ञश्चेत् स्ववचसैवाच्युपगतं ।
तर्ह्यसर्ववेत्तृप्रणीतत्वमिति सिद्धं नः समीहितमिति ॥ ४ ॥ किंच तत्प्रतिपादकागमो एव परस्परविरुद्धार्थोन्निधायितया स्वप्न-
णेतुरसर्ववित्त्वमावेदयतीति किमस्माकं प्रयासेन । तथाहि ॥ न हिंस्यात्सर्वज्ज्ञतानीतिप्रथममुक्त्या पश्चात्तत्रैव पवितं । पद-
शतानि नियुज्यंते पशूनां मध्यमेऽहनि । अश्वमेधस्य वचनाभ्यूनानि पशुत्रिचिचिः । तथा । अग्नीषोमीयं पशुमालज्जेत ।
सप्तदश प्राजापस्यान् पशूनालज्जेतेत्यादि । तथानृतचापणं प्राग्निषिद्ध्य ब्राह्मणार्थेऽनृतं त्रूयादित्यादि । तथा न नर्मयुक्तं
वचनं हिनस्ति न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले । प्राणान्त्यये सर्वधनापहारे पंचानृतान्याहुरपातकानि । तथादत्तादानमनेकधा

निरस्य पश्चादुक्तं- यद्यपि ब्राह्मणो हठेन परकीयमादत्ते वलेन वा तथापि तस्य नादत्तादानं यतः सर्वमिदं ब्राह्मणेभ्यो दत्तं । ब्राह्मणानां तु दोर्वट्यादृपलाः परिशुजत इत्यादि । तथा अपुत्रस्य गतिर्नास्ति इति द्रष्टृणां सहस्राणि कुमारब्रह्मचारिणाम् । दिवं गतानि विप्राणामकृत्वा कुलसंतति” । इत्यादि । कियंतो वा दधिमापजने कृष्णा विवेच्यंत इति साधूकर्मसकलकलयितृप्रणीतत्वादपि न लौकिकधर्माः सिद्धिसीमंतिनीसंगेहेतव इति निरवद्योऽयं द्वितीयहेतुरपि ॥३॥

अथ तृतीयस्त्वाद्यालगोपादानं प्रसिद्धिपराचूतासिद्धतादिदोष एव । यतस्तत्परिग्रहिणः प्रायो विप्रादयः प्रसिद्धिपदवीप्रपन्ना दरिद्वरयंते तदुपदेष्टारोऽपि च । ते च प्रायः सामान्यजनेभ्योऽपि समधिकक्रोधलोभाद्यभिचूतचित्ताः शिष्टमार्गोतिवर्त्तिनो दूरे खटवशर्ममर्मनिर्जर्मकथाया अपि । ये ह्यगाधलोभांजोधिनिमग्नचेतसो मोहाधिततया अपश्यंतः कृत्यादिविजागं विजागं विदुस्तस्य ग्लेष्टसेयादीन्यप्यकृत्यान्यादेर्जीयंते, ये चोत्तरक्रोधाभिख्याहामरहोधिष्ठिताः स्वयंपु.पीडाद्यप्यवगणय्य शिरोजठरपरिस्फोटनादिजिरपि प्रकटग्रंथ्यात्मन्यौत्कथ्यसंदंकं तेऽपि पुण्यशैवैपुण्यजाजनमिति कस्य न ह्यस्य मुदेति । तथा दुरवस्थोपस्थादींश्चिग्रामविसंश्रुलितचेतना निःशेषदोषशरणे रमणीजनागरमण्णादायविरमं रसिकस्वांता गतांशूकुरा इवाशौचनीया धर्मं संस्पृशंतोपि मास्तिन्यधराधरमधिरोहयति । किंचोत्तिन्नाशेषत्रिशेषातिशयप्रकाशे कलिकास्त्रावकाशे आस्रप्रणीतशास्त्राण्येव धर्मोश्वबोधयोरधारः । तानि च विप्रैः सर्वजनातित्रिशिष्टगृह्यासोपसेविचिस्तत्तत्पुत्रपुत्र्यादिनिवाहाजीविकाज्वयोपार्जनोपायाद्यनेकचिन्ताचक्रव्याकुलितचेतोऽजिह्वं साधावबोधधारणानीति कथं ते धर्मधुराधरणधुरंधरतामादधीरन् । किंच तेषां ब्राह्मणत्वमपि नाममानादेव न परमार्थतत्त्वस्वरूपं ह्येवमन्यधायि “ गुणैः कुंदेंद्रि-

मद्वैव्रतयमपरायणः । यो वाहयति पापानि स वै ब्राह्मण उच्यते ॥ १ ॥ दानशीलश्चमावीर्यध्यानप्रज्ञादयो गुणाः । यत्र सर्वे समाः संति स वै ॥ २ ॥ ब्राह्मणो ब्रह्मचर्येण यथा शिल्पेन शिल्पिकः । अन्यथा नाममात्रं स्याद्विज्ञोपककीटवत् ॥ ३ ॥ सत्यं ब्रह्म तपो ब्रह्म इन्द्रियनिग्रहः । सर्वभूतदया ब्रह्म एतद्ब्राह्मणत्वदणं ॥ ४ ॥ एकवर्णमिदं सर्वं पूर्वमासीद् युधिष्ठिर । क्रियाकर्मविज्ञानेन चातुर्वर्ण्यं व्यवस्थितं ॥ ५ ॥ शूजोऽपि शीलसंपन्नो गुणयान् ब्राह्मणो ज्ञयेत् । ब्राह्मणोऽपि क्रियात्रयः शूजात्प्रत्यंतरो ज्ञयेत् ॥ ६ ॥ ब्राह्मणः ह्यत्रियो वैश्यः शूजश्चैव युधिष्ठिर । निर्वृत्तश्चरति यो धर्म्मं तमेव ब्राह्मणं विदुः ॥ ७ ॥ चतुर्वेदोऽपि यो विप्रः शुक्लं धर्म्मं न सेवते । वेदचारधरो मूर्खः स वै ब्राह्मणगर्दन्नः ॥ ८ ॥ कृपिवाणिर्यगो- रक्षां राजसेवां चिकित्सितः । ये विप्राः प्रतिपद्यंते न ते कौंतेय ब्राह्मणाः ॥ ९ ॥ गोरक्षकान् वाणिजकान् प्रेष्यान् वार्ष्णेपि- कांस्तथा । मैथुने च रतान्नित्यं विप्रान् शूजवदाचरेत् ॥ १० ॥” इत्यादि ॥ अतो प्रष्टाचारैः प्राणातिपातमृषावादादत्तादा- नाब्रह्मपरिग्रहाद्यासकैरपि परिगृहीतधर्मे कः प्रेक्षाचक्षुषां विश्वासः । यतः कदांचारोपरचितपरिग्रहं निश्चितहितमपि नाज्ञी- यते वचनादि । यदुक्तं । शीतेऽपि यत्नलब्धो न सेव्यतेऽग्निर्यथा स्मशानस्थः । शीलं निपन्नस्य वचस्तथ्यमपि न गृह्यते तद्व- त् ॥ ११ ॥” इति कथं ददृक्षोदाहृतमस्तत्परिगृहीतोपि धर्म्मः सेव्य इति विचारणीयं चतुरैस्त्वर्थीतत्त्वमिति ॥ त्रैविद्यगोष्ठी ॥ ३ ॥ श्रीमत्तपागणनचौऽगणचास्कराजश्रीदेवसुंदरगणाधिपशिव्यकेण । श्रीज्ञानसागरगुरुरुत्तमपाठितेन बाह्येऽपि तर्ककुतुका- न्मुनिमुंदरेण ॥ १ ॥ शरशरमनुमितवर्षे १४५९ स्वस्यान्येषां च शैशवे सुधियां । जिह्वापटिमोपकृते विदधे त्रैविद्यगोष्ठीयं ॥ २ ॥ इति त्रैविद्यगोष्ठी श्रीमुनिमुंदरसूरिजिः शैशवे कृता ॥

श्रेष्ठि-देवचन्द्र लालभाई-जैनपुस्तकोद्धार-ग्रन्थाङ्कः ११०.

श्रीमद्भरतलक्ष्मणसूरीन्द्रशिष्याणु-श्रीरत्नमण्डनकृता

श्रीजल्पकल्पलताः .

विरथातिकारकः—नगीनभाई घेलाभाई-जव्हेरी,-अस्यैकः कार्यवाहकः.

इदं पुस्तकं मुम्यय्या शाह नगीनभाई-जव्हेरीगजार इत्यनेन निर्णयसागरमुद्रणमन्दिरे कोलभाटवीथ्या २३ तमे गृहे

वा रा घाणेकरद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशित ।

प्रति ५००

वीराब्द २४३८ विक्रमाब्द १९६८ दिस्ताब्द १९१२

वेतनम् ३ आणका

Sheth Devachand Lalbhai Jain Pustakodddhar Fund Series. No. 11.

PREFACE.

This work known as *Jalpa Kalpa Latā* is written by *Shrīman Ratna mandan* of 'Tapāgachha' who was the disciple of *Shrī Nandīratna*, the disciple of *Shrīman Ratna Shekharsuri*.

It embodies the discussions held between *Shrī Manukya Muni*, the disciple of *Shrī Vadidev Suri*, the learned contemporary of *Shrī Kalikala Sarvagna Shrī Hemchandracharya*, and one *Shankara Naiyayika*, a native of Benares. They are questions and answers in the form of verse. The subject matter of this volume will be of great help to the students of Grammar, Poetry and Logic,—*Vyākaraṇa*, *Kāvya* and *Nyāya*. The highly technical character of the terminology (*samāsa*) employed in these dialogues has made it impossible for the publishers to give any explanations of their own.

This is the "Eleventh volume" of the series published by this Fund. We are indebted to *Shree Chaturvijaya*, the disciple of Pravartaka *Shree Kantivijaya* the disciple of *Shree Vijayananda Suri* alias Atmaramji, and Panyas *Shree Anandsagar* for going through the proof sheets.

We are also thankful to *Panyas Shree Siddhivijaya* and *Anandsagar* and Pravartaka *Shree Kantivijaya* for having furnished the original manuscripts.

NAGINBHAI GHELABHAI JAVERI

A Trustee for himself and Co. trustees.

August 1912:
325, JAVERI NAGAR,
BOMBAY.

श्रीजल्पकल्पलता—प्रस्तावना.

श्रीगणधरेन्द्राय नतिततिः प्रपोस्फोरीतु

विदितपूर्वमेतद्विदुषां समेषामपेतद्वेषुषां हृद्गुहाहितधर्मैक्येकसरिकिशोरपोषाणां यद्वैक्रमीये त्रयोदशे शतके निखिल-
स्त्रिलस्यलनास्त्रलितचलप्रगभारपुण्यसंभारभ्राजिष्णुभूयनहतमारविकारसंचारविधिवद्विधूतराज्यादिसमस्तसारनिकराना-
दिक्कालीनकर्मततिनिहितिप्रभुप्रभावलब्धरमारामादिसद्गव्यासकृपारगतपुरुषोत्तमपशुपतिप्रभृतिलौकिकगणार्च्यदेवसंदोहा-
वितर्कपरमयोगिनेद्येकैकलावलीकनलम्पटकेनलविच्छ्रीमजिनेन्द्रशासनानुसारिशासनश्रीपत्यास्थाने दिवाकरायितं श्रीमञ्जि-
रागान्तरपरभूतिसमर्पणप्रणैद्यार्थाभिधानैः श्रीदेवसूरिभिः ।

स्पष्टं चैतत्स्पष्टितगुर्वागुर्वायलीवोधजातस्वान्तपरिकर्मणां “श्रीदेवसूरिस्परश्च जगत्प्रसिद्धो, वादीश्वरोऽस्तगुण-
चन्द्रमदोऽपि गाल्ये ॥ १३ ॥ येनार्दितश्चतुरशीतिसुनादिवेला-लब्धोहसज्जयरमामदकेलिशाली । वादाहवे कुमु-
दचन्द्रदिगम्बरेन्द्रः, श्रीसिद्धभूमिपतिसंसदि पत्तनेऽस्मिन् ॥ १४ ॥” इत्यादिविलोककानामखिलविन्मतजोपकाणाम् ।
समजायन्त च श्रीसिद्धाधिपहृदरविन्दावासपद्मापरिवृढा वादाद्यगण्यलब्धिनिधानभूता लोके समस्तसारतरनिरीक्ष-
णचणे यन्धतमचरणकमलाः श्रीमन्तोऽनेकवादविजयलब्धकीर्त्तिमुखरितदिक्कचालत्रादिगजघटाविशरणनदीष्णशा-

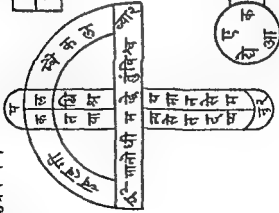
दुल्लशौर्यशरणशिष्यश्रेणिविस्फारितयशोनिचयाः अनेके शिष्या भुजिष्याः । प्रादुर्भूतश्चाभाग्यवाः प्रग्राहप्रोषितसह-
 द्धिकस्त्वरिपरिमलानां “ब्राह्मणश्रमणं” इतिन्यायसत्यापनसादराणां दिवसनाथालोकप्रसर इवोलूकानां द्विजा-
 तीनां मतसरोऽनूतो विवेकक्षेपक्षोदकः । हेतोरमुष्मादेव श्रीमतां परमपुण्यपाथेयपुष्टात्मश्रीमद्वर्णनीयपादानामाग-
 मनोत्सवेऽकाण्ड एवारब्धं विवादलास्यं चाराणसीवासवासितानिवर्त्तनीयासममोहनीग्रमलमुपितान्तःकरणनिर्यज्योति
 रालवाविवेकालयेन शङ्करग्रामण्या, पर्यनुयुक्ता परमगुरवः शैशवयौवनवार्धक्यरूपावस्थात्रितयविहितानेकदुर्दमनादि
 वृन्दजागर्जज्ञघटाकुम्भकपणकण्ठीरवायमाणा बाधुपाध्यलङ्कृताः स्वाभाविकसौभाग्यभङ्गीपरिवृतकरणाः प्रतिभाप्राग्भार-
 पराभूतपीयूषपायिप्रणयाचितचरणदेवाचार्याः श्रीमदाराध्यपादाः श्रीमदेवाचार्याः कान्तासम्मिततया शब्दार्थप्राधान्य
 प्रोज्झ्य केवलरसप्राधान्यावगाढानेकस्वरूपे काव्यविषयेऽर्थप्राधान्यमनुसृत्य साधनीयार्थसिद्धिसाधनसाधनसाधनाना-
 यामान्वीक्षिक्या चौष्टगोष्ठीमिवेण । तादृशे चावसरेऽनसरवेदेधसामन्तिपदामुपस्थानं नासमञ्जसं प्रत्युतोभयपक्षनि
 वृक्षपातप्रशंसाप्रवन्धास्पदम्, अन्तर्भाषणादिप्रतिबन्धकापत्तिस्त्रापाद्यमानास्थानधर्मस्थानकुशलवात्तावृत्तान्तप्रख्येय-
 न्तेवास्यधिकारवहिर्भूतेषु, श्रीमता च चौलुक्यचन्द्रश्रीसिद्धराजमौलिमुकुटद्योतिचरणचरणरुहामनेके अभूवन्
 श्रीमन्तो रत्नप्रभमाणिक्यमुनिमहेन्द्रसिंहाद्याः गुरुप्रवरपरिचर्यापर्याप्तपरमार्पादिप्रचुरतरारद्धान्तसिद्धान्ताद्यादविजया-
 हयाहृतजयश्रियः सिद्धान्ततत्त्वनदीप्पताकनकनिकपपट्टा विदिता जगतीतले जगज्जन्तुजातजीवितत्राणक्षमक्षमादिगुण-
 गणाङ्गीभूताः, समापतितश्च महप्रतिमल्लन्यायेन वादसमरो जगजनयितृविषयस्तत्र मुनिमाणिक्येन माणिक्यहृदताति-

शायिना माणिक्येन महात्मना, एष एव महात्माऽपरेऽप्येतादृशेषु शेषेषु प्रयोजनेषु दिनकर इव दिने स्वप्रभावं प्रादुरभायदेव । प्रभावकचरितेऽपि श्रीमद्देवसूरीयग्रन्थे तत्प्रभावं परमो वोयुध्यत एव, यतस्तत्र कुमुदचन्द्रवादप्रकरणे “अथाह देवसूरीणां, माणिक्याख्यो विनेयराट् ।—कः कण्ठीरवकण्ठकेसरसटाभारं स्पृशत्यङ्घ्रिणा, कः कुन्तेन शितेन नेत्रकुहरे कण्डूयनं काङ्क्षति । कः सन्नहति पद्मेश्वरशिरोरत्नावतंसश्रिये, यः श्वेताम्बरदर्शनस्य कुरुते वन्द्यस्य निन्दाभिमाम् ॥ ९४ ।—अथ चोवाच माणिक्यं, विशिष्टं लिख मामिकाम् । श्रीमत्पत्तनसङ्घाय, विनयातिशयस्पृशम् ॥ १११ ॥” एष एव च महात्मा महो हातुमशक इहापीति कुशलोदन्तानुयोगमासूत्र्य भट्टभणितिततिमनतिक्रम्याततयानास्यानं वादस्य जगत्कर्तृत्वसम्भावितरद्रूपं, न चात्र नोद्यमनोद्यधिपणाधिगतधर्माधारागमधार्यदुत न तावच्छङ्करोऽनुमन्यते जगत्कर्तृतां यतोऽद्वैतवादरसिको हि सः, स्पष्टं दैतत्तदीयशारीरकमीमांसायां पदे पदे, यतस्तदितिहासशीलनशालिभिः प्रतिभाभारिभिर्भगवद्गीताभाष्यवाक्यव्रजमरुक्रमहीपतिमहिषीसमाजिगमिपाविषयकपद्मपादान्तेयासिच्यकप्रचनवीथिविनोदनानुब्रहरिप्रभवानुकरणाख्यानं चावष्टम्भयद्भिः कथमेकान्तो ब्रह्मेकान्तिकः कान्तस्तेषामित्येकान्तयितुमेकान्तःकरणीभवितुमाभावेत । नैवाथवास्ति तस्य स्ववचननियमितस्यान्योऽध्या, यतः प्राक् प्रकटितवान् यदुत सर्वास्तिरुवर्गगणितप्राप्तिकमनीयैकलासवासाधारणकारणकाशीविकाशावकाशादागममत्रेति, तेन लब्धापूर्वलाभस्यकृत्क्रियाकारिताविष्कारादनन्तरं किमन्यद्देयं स्यादनुत्तरमुत्तरमनुत्तममनीषिणामिति तदेवोत्तरितवान् । भवतु वाऽसम्मतं, वेदानुसारिसमस्तसृष्टिस्पृगनुसरणायाश्रितं, परं तत्रोपन्यस्तोऽनेकसन्ध्यस्तेतराश्रितो हेतुः कार्यत्वाख्यः कार्यसाधकतया

विष्टश्चासौ तिलपेपं पुष्टप्रतिभेन मुनिमाणिक्येन श्रीमता माणिक्येन सावयवत्वसंस्थानवच्चविकारित्वकृतमितिप्रतिभोत्पाद-
 कत्रविकल्पशिलासूनुना तमसिद्धं विदधता, आविर्भावितमेतद्वितेन श्रीमता ग्रन्थकृताद्येन गुणवाद्येन स्तवकेन, तत्रान्तरा-
 न्तरार्थक्रियाघटनापद्धतिप्रकटनकूटस्थनित्यतानिराचरीकरणाकाशीयकांष्ठाक्रमवावदितिनभोद्रव्यावस्थानिवन्धनव्यापकता-
 सहगतरसप्रदेशत्वादि संपादितं लक्षणसमीक्षणविचक्षणेक्षणीयं स्वरूपवृन्दम् । विचाखण्डितं चाचेतनोपादानाभूत-
 भाधिप्रागसतः स्वकारणसत्तासमवायेत्यादिकं कार्यरूपं प्रकल्पितं तच्चिदुत्पादवियदुत्पांदापवर्गविस्थावस्थानादिना यथायथं
 मतिमन्मनश्चकोरचन्द्रायमाणप्रबन्धेन । द्वितीये तु तस्मिन्विस्मितिविधायि यद् गृहीतमुक्ताक्षरासमस्तपदाष्टादशाक्षरनि-
 यतानुमासगुप्तश्लोकरूपश्लेषश्लिष्टकरपल्लवीवाक्यान्तवर्णैक्यकृगधातुकचेक्रीयितक्रियानामधातुगम्यास्तिकाद्यं न्यगादि निगदित-
 महिन्ना महानुभावेन ततमाततकाव्यकोविदतानुयोगानुक्तये, आन्वीक्षिक्यां त्वाद्यस्तवककृत्तद्देतुविशेषविशेषकर्त्तनय
 दूषणमुदघोपि घुष्टामरयशसा, तत्र विरुद्धत्वमवरुद्धत्वात्सशरीरत्वेन कर्तृतायाः स्वाभाविकोत्पादुक्ततासकलितमूर्त्तीनां
 तरुल्मवणादीनामकलितधीमद्धेतुकानामधाधमुद्गोधवोधनादकान्ताऽकामविरक्तानामनेकान्तिकता, विकल्पितं च विरुद्ध-
 बुद्धिकृदबुद्धिककुबोधविततध्यान्ततमोऽरातिना मुनिपतिपादपद्मपरागपानपीनमधुपायिनाऽगोचरे गणेशजनचितुर्विद्या-
 दिप्रभावाननु चतुर्द्धा, चराचरोऽवचरीकृतिचर्यायामार्यतमप्रेक्ष्यं प्रयोजनवत्ताकर्मैरितिस्वभावतादृश्याभिधमभिहितं
 भिदां त्रितयं त्रिपुरासुरपुरत्रितयमिव । तथाच नचेद्वाचा कार्यप्रत्यक्षेऽध्यप्रत्यक्षत्वे कर्तुः क एवापरः कालाल्याया-
 पदिष्टः कालत्रयेऽपीत्यभिप्रायात् । अशरीरत्वेन' नैवासौ विश्वविधाता विश्वीयेऽर्थनिचये ततः सत्प्रतिपक्षता ।

दर्शिता उपाधिभेदा अपि । स्तनके चास्तोकयुक्तिस्तवके तृतीयस्मिन्नुदीराम्भूवे महाप्रभावेण यत्सप्तः सृष्टैरैक्यमितरद्वा, व्यापकत्वे तस्य यपुषाऽशुचिपदार्थपङ्क्तिपरीतता, ज्ञानरूपेण तु तथात्वे न विधायिता विश्वस्य, असार्व-
 ज्ञ्याग्निनाभूता ययार्थोदितिनोदनपटिष्ठता पशुपतेरिव द्रव्यादिनवानवार्थतावादिनः, तमश्छाययोरप्यपराभवनी-
 यच्छाययोरव्याधनोधविषयत्वात् । पर्यन्ते प्रस्पष्टं स्पष्टितं च धर्माधर्माकाशकालपुद्गलादीनां यथायथं रूपं संक्षेपे-
 णातितमेनावगम्य चागमेशितृशयवासपवित्राङ्गे यथार्थमवगमं सोऽवीभणदर्भकभारत्यभिधया यतिव्ययम् । सर्व-
 चैतच्छ्रीमद्रत्नमण्डनसिद्धान्ततत्त्वरत्नमण्डितात्मानं आचिर्भविष्यन्तः श्रीमन्तो रत्नमण्डनाः । श्रीमन्तश्च श्रीमद्रत्नशे-
 खरसूरिययंभु भासमानेषु श्रीमज्जिनशासननभोभागभानुमालिषु श्रीमन्नन्दिदरत्नपादमकरन्दमुग्धमनोमधुपाः । सूरिवराणां
 भूमण्डलभामिनीमण्डनकालश्च षोडशशतीयो वैक्रम इति श्रीहीरसौभाग्यसोमसौभाग्यत्रिजयप्रशस्तिप्रभृतिग्रन्थतल्य
 यलोकनतो निश्चेचीयते निर्णयचणैर्मनीषिभिरिति श्रीप्रभूणामपि न एवानेहा, नचोपलब्धिसृतिमायाता इतरे श्रीमतीया
 ग्रन्थाः, भविष्यन्ति परमष्टमपत्रेऽगोचाम चेत्युपलब्धेरनुमितेः, परं स्युश्चेदवगतां निपुणैर्ज्ञापनीयोऽहमिति प्रार्थये सुध्यनघ-
 कृपावृष्टिमभिलाषुकः x x x x x x ॥ वीरात् २४३८ तम वर्षे भाद्रपद-पूर्णिमायां लिखितम् ॥

उत्रबन्ध १

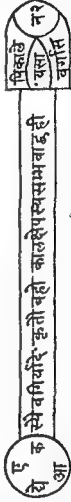
मुशल बन्ध. ३

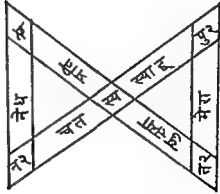
धनुर्बन्ध २

भल्ल बन्ध ४

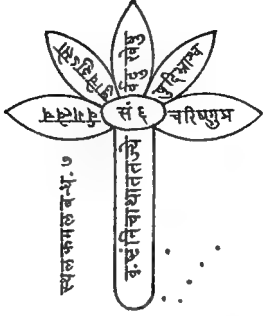
वज्रबन्ध ॥ ५

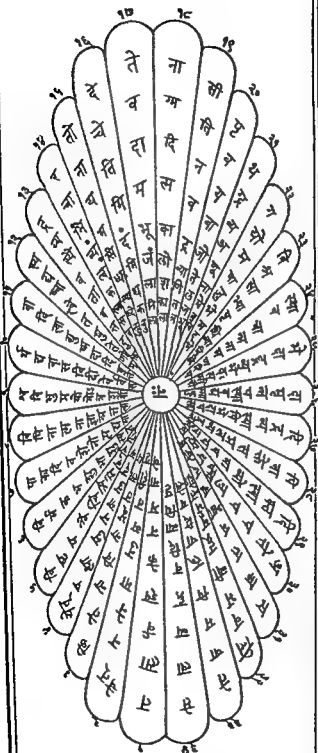

जलकमल बन्ध. ६

स्थलकमल बन्ध. ७

॥ अहं ॥

श्रेष्ठि-देवचन्द्र लालभाई-जैनपुस्तकोद्धारग्रन्थाङ्के—

श्रीमद्वरत्ननन्दीकृता

जल्पकल्पलता ।

जिनवर ! वरद ! त्वं सेवके देव ! केली-ममृतलहरिकल्पां कारयेह स्वदृष्टिम् ।

रचय मयि च वार्त्ता देवि ! चेतः कृपालु, त्रिभुवनभवभावाभासने भानुभानः ॥ १ ॥

जल्पकल्पलताभेतामस्तोकस्तवकत्रयाम् । कुर्वे सर्वेप्सितां मुग्धभृङ्गवाचालतावहाम् ॥ २ ॥

इह हि पुरा पुरारिसरित्तरङ्गायमाणमणिभिन्नीभर्त्सितोत्सर्पदीर्घ्यालुवादीन्द्राहङ्कारकालुष्याः शिष्या-

चलिब्याजयद्गुरूपकल्पनपुरस्सरसततसेवासक्तसुरसूरयः श्रीदेवसूरयः स्वपदारविन्दविन्यासपावितविश्वम्भरं
चिह्नरमाणाः प्रापुः प्रमाणापेतकेतकध्वेतकेवलव्यवहारिनिकेतकेतनपटकपटपाणिचालनाकार्यमाणाष्टकाष्टा-
रुमलाकमलाकमणहिल्लपाटकपुरम् । तत्र च प्रवेशोत्सवे शोभासम्भारभासुरे भवति सति कलिन्दिकाकाद-
भ्यनीयिन्दुनिकुरम्यसुम्यसम्पर्कोल्लसदभिनिवेशाङ्कुरः शङ्करनामा प्रामाणिकग्रामणीर्वाणारसीबासी रत्नाकर-
स्तुहिनकरमिव गुरुवरं वीक्ष्य विस्तारयामास तास्ता बचोवीचीः, तथाहि-ननु भोः सहृदय! हृदयालवालोल्लतायाः
कुशलतात्रिदशलतायाः सकलकामितपदार्थजदानैरुपदुकले सुनय आमनन्ति ठे फले । यदुक्तम्-“बन्धतृत्वं
च कवित्वं च, यिद्यत्तायाः फलं विदुः । न कवित्वं न बन्धतृत्वं, सोऽधीतोऽपि नरः खरः ॥ १ ॥” तद्यदि भवतां
मत्याः सरस्वत्या इव हृदरविन्दे वसन्त्याः साहित्यामृतनित्यास्वादतः साहित्यावासिस्तदा काव्योष्ठगोष्ठी
नव्यग्रव्यक्ताव्या क्रियतां, व्याक्रियतां वा सप्रपञ्चं काव्यैर्दिगतं किञ्चिदेकं कवित्वम् । यदि च निविडजडि-
मकदलीकाननकर्सनकर्कशाऽल्ले तर्कशास्त्रे कुशकोटिनिशिततां शेऽभीयते श्रीमतां मतिः । तदा सर्वदुर्वोदिकूग-
र्धपर्वतश्च (निर्वणधूमामयमानं विधीयतां किञ्चिदनुमानम् । अथ पृथुबुद्धितया क्षितयमप्यदो वेवियते वस्तदा भो
याग्देवतासुताः ! सुतरां भव्यमभवत् । यतः—“वाग्मिमतुं कवितान्वितं यदि तदा गङ्गाम्बुना दक्षिणावर्तः
रुन्दुरधूरि मञ्जरितयानुर्वीरुहः स्वर्गिणाम् । जातः शीतकरः कलङ्करहितः सौभाग्यवत्याः शिरस्याबद्धं मुकुटं,
स्फुरत्सुरभितालव्याञ्चनं काञ्चनम् ॥ २ ॥” सम्भवति चैवं, न खलु शारदापद्मयोरिव साहित्यान्वीक्षिकीवि-

द्ययोर्विद्यते विरोधः । यतः—“धेपां कोमलकाव्यकौशलकलालीलावती भारती, तेषां कर्कशतर्कवश्रवचनो-
द्गारेऽपि किं हीयते? । यैः कान्ताकुचमण्डले कररुहाः सानन्दमारोपितास्तैः किं मत्तकरीन्द्रकुम्भशिखरे नारो-
पणीया नग्वाः? ॥ ३ ॥” श्रूयते हि पद्मलेतिगुरुविरुदजयन्तचन्द्रकाशीन्द्रसदसि कविप्रामाणिकृतया विष्टरद्रयं
तान्मूलयुगलं चाससाद सादरं श्रीहर्षनामा विदुरपुरन्दरः । स एव च विरचयामासैवं सौवस्तवम्—“साहित्ये
सुकुमारवस्तुनि दृढन्यायग्रहग्रन्थिले, तर्कं वा मयि संविधातरि समं लीलाधते भारती । शय्या चास्तु मृदूत्ता-
रञ्जदवती दर्भाङ्कुरैरास्तृता, भूमिर्वा हृदयङ्गमो यदि पतिस्तुल्या रतियोपिताम् ॥४॥” तस्मात्प्रतिपदयमका-
नुमासा(६)यिसन्दर्भहृदयङ्गमग्नपद्यसन्दोहसुन्दरं किमप्युच्यतां; सिन्धुतां सुधासारैः सुधीजनघटाकर्णघण्टा-
पथः । अर्धदमभिमानीनो भट्टभट्टारकस्य भणितमाकर्ण्य कर्णान्तक इव श्रीगुरुकरुणयाऽमात्रशास्त्रोपनिपदां
पारद्वतः सङ्गतः सुर इव श्रीदेवसूरिसादरपादोरविन्दपरिचर्यया सुनिर्माणस्य माणिम्यनामा व्यतरदनुत्तरं
तत्कालमुत्तरं दत्तरङ्गं विदत्तराणाम् । यथा—“साम्यं पिप्पलपारिजातकरभक्षमाभृदृपदूत्रोमणी—लव्योत्तद्युति-
मालिसागरसरः स्वर्णारकटादियत् । पद्मार्कौपनिपन्निपणमतिना तल्लेशलब्धोष्मणामेतेन प्रसुणा भणामि
भवतां जाघटि भट्टाः कथम्? ॥ ५ ॥” परमुररीकृतबहुलबालभावयोरभावयोरेव रेवाप्रवाहान्तरे वारणयो-रि-
धान्तर्वीणिविसरे वात्तरङ्गैः क्रीडितुं समः समयोगः, तद्वदन्तु द्विराधृत्या कुतः श्रीमतामिहागमनमासीदसी-
मानन्दकृतः । निरुपमाऽपवर्गरेमाङ्गनापाङ्गमार्गमेनिर्गच्छदनर्गलद्वगारासुभगरङ्गत्तरङ्गशृङ्गायमाणोदकाभोग-

भागीरथीसद्गमगतपातरूपङ्कपूरपौरपदपातुकनाकलोकश्रियस्तम्भस्तकासीनमुक्तिपूर्याश्च कासीनगर्याः । इति
 वेत्तादा—“त्यत्तीरे तरुकोटरान्तरगतो गङ्गे । विहङ्गो वरं, त्वन्नीरे नरकान्तकारिणि वरं मत्स्योऽथवा कच्छपः ।
 नैगान्यत्र मदान्यसिन्धुरघटासङ्घट्टारणत्कारत्रस्तसमस्तभूपललनालब्धस्तुतिर्भूपतिः ॥६॥” इत्यादिवाक्य-
 ब्रजव्यश्रितात्पन्तरतिभिरपि युष्मादृशैः किमिति पर्यहारि दूरेण दूरणसमीरणनिभागीयमाना भागीरथी ।
 हन्त भोस्तपोधनक्रिशोर !—“पीथूपद्रवकुण्डनिर्गतवृहज्जम्बालपिण्डोज्ज्वलं, सुज्ञानो दधि माहिषं किमगमस्त्वं
 जात्यमुद्रामरम् ? । किंवा तावकहृदिकेतनमिदं ब्रह्मप्रहृसानन-द्वारा बन्धनशङ्किताऽपशङ्कुना विद्या विवेकैव न ?
 ॥७॥” येनैतावदप्यविश्रान्तश्रुतश्रेणिकठिनपाठकुण्ठितरस्मिन् : सेवितसंचिदाकरोऽपि न विदाङ्करोतु भवान् य-
 द्रुत-सर्वयस्तुनः स्वीकारपरिहारयोः कारयिता स एव स्वेच्छाकारी परमेश्वरो, येन जघटे जगज्जङ्गमस्थावरम् । ननु
 अम्भदम्भगमनोमनोरथपूरणदिविजघटे येन जघटे जगदितिवाक्ये वादिगजघटेभारिभिर्युष्माभिः कर्णगोचरी-
 कारिते निरन्तरिकरिष्यमाणयाः प्रामाणिकाचारकेलेः प्रस्तावनेयमासीदिति दितिर्जगुरुणाप्यवर्णनीयां सुदं
 वगमनुयोभूयामहे । ततः कथयत यं कश्चिद्विष्टपसृष्टिपरमूर्त्यकार्ष्टे परमेश्वरं, सः किं वृद्धपरम्परोपदिष्टः प्रमाण-
 पथपथिकतां प्रापितो वेति ? पक्षयुगलोज्ज्वलो जल्पकेलीमरालो विमलमवगाहते मानसं सुमनसाम् । तत्र
 प्राचीनो मनोविनोदाय नो जायते, वृद्धानां रागाद्यपगुणागारतया सम्यगुपदेशदानासम्भवेन तदुपदिष्टार्थस्य

सर्वथा प्रत्येतुमनर्हत्वात्, दृश्यन्त एव हि परप्रतारणप्रवणान्तःकरणाः पुमांसोऽनेकेऽप्यन्यथा विचिन्त्य
 अन्यथापि प्ररूपयन्तो, यथा तरङ्गिणीतीरे गुडशकटं विपर्यस्तं धावत भो डिम्भकाः ! इत्यादिवादिनः ।
 नायेतरोऽपि रोपितप्रीतिधल्लीकस्तर्कविश्लोकहृदयालवालान्तराले, यतस्तत्किमस्ति प्रमाणं ? येन जगन्नि-
 र्माणद्रुपलम्भोऽवावोभोत् । न तावत्प्रत्यक्षं, तस्येन्द्रियार्थसंनिकर्षोत्पादुकतयातीन्द्रियविश्वविधातृग्रहणा-
 समर्थत्वात् । ननु जागर्त्सि जगतीजनुःसृजोऽनुमापकमनुमानम्—“यच्चण्डद्युतिमण्डलं तुलयति स्मेरीकृतास्र-
 दृशान्भोजं भो ! जगदीशदर्शितमतव्योमान्तविद्योतकम् । विद्यागन्धनिधानमानमधुपस्तोमानपेतद्विपचेतः-
 करवभैरवस्फुरदनुच्छिष्टार्थयुक्तिर्ऋषि ॥ ८ ॥” तच्चेदम्-भूधरधरादयो, बुद्धिमद्धेतुकाः, कार्यत्वात्, यद्य-
 तत्तद्बुद्धिमद्धेतुकं, यथा घटः । कार्याश्च भूधरधरादयस्तस्माद्बुद्धिमद्धेतुकाः । यच्च तेषामुदयमाने
 बुद्धिमान् हेतुः स भगवान् परमेश्वर इति । न तावद्धेतुबुद्धतासिद्धतादन्दशूकी दुष्टापि दंष्टुमीष्टे ।
 सायथायनिलाऽनोयास्सिद्धनुमानोद्यानमध्यस्थपक्षवानीरावनीरुहविविहितविश्रामत्वात् १ । नाप्यसौ निष्प-
 न्नकलमकेदारवद्धत्ते दुर्हरविरुद्धतां, सवलसपक्षधृत्तिप्रगुणगोफणोल्लुल्लुधुक्तिलोलगोलकदुराकलनीयत्वात्—
 २ । नच व्यभिचारपिशाचेन च्छलयितुं क्वचिच्छक्यं, सच्छायेऽनुमानवनेऽसिन्नस्माकमाकाङ्क्षितसाध्य-
 साधनायोत्तरसाधकतया विपक्षासम्बन्धशिखावन्धन्युरितत्वात् ३ । नापि कालालयापदिष्टतादुष्टताद्वा-
 डकया ताडयामासान्, बाधकाभाववाणात्तदुच्छेदनच्छेदकतानुकृतजानकीजानिकृत्वात् ४ । नापि दुरुद्धर-

किं न्याय्यमिच्यारिताचारितावकाशः, प्रतिज्ञाताथैवपरीत्यप्रत्यायनप्रत्यनुमानाभावात् ५ । तस्मात्—
 “मृतसौरभ्यमिवाम्बुसेचनमनोनेम्योरिव प्रखनः, पत्रिस्तोम इवाञ्जनं धनमिव श्लिष्टं तडिदिभ्रमाः । दीपाक-
 म्पननेव माकृतलयं धूम्येव धूमध्वजं, हेतुः सैप तमन्वमीमपत नः शुद्धः सुधीसाक्षिकम् ॥ ९ ॥” अत्र प्रति-
 रिधीयते—भोः पणमतोपनिपूणनिर्दूषणधिपणाभूषणाः ! यौष्माकीणेऽमुष्मिन्नवयवसुन्दरेऽनुमानोदारके-
 दारे केऽप्यस्माभिर्द्वीरिता दुरन्ताऽसिद्धतादिदोषपुरङ्गाः स्वैरं चरन्तः केन शक्या निवारयितुम् । तथाहि—
 हेतुस्तावदयमनिर्द्वीर्यमाणस्वरूपतयाऽसिद्धताचन्धकीसम्बन्धलब्ध्यापकीर्तिः । कार्यत्वं हि किलक्षणं विचक्षण !
 विप्रक्षितयानसि क्षित्यादौ ? किं सावयवत्वं संस्थानवत्त्वं विकारित्वं कृतमेतदितिप्रतिभोत्पादकत्वं चेति
 चतुर्भेदी चेदीव दीव्यति व्यतिकरे वादिविजयश्रियः परिणयस्य । तत्र न प्रथमः पृथुमतीनां मनोरथरथे सार-
 थितां प्रथयति प्रकारः—“यस्मान्चदाशयकुशेशयशोऽस्त्यते तत्, कार्यत्वलक्षणयलक्षशकुल्यपत्यम् । भूभूधरप्र-
 भृतिषु प्रथितप्रतीप-भावेषु चाभ्रककुभादिषु बम्भ्रमीति ॥ १० ॥” ननु कथं नमः प्रभृत् (तिप्च) भिमेतकार्यत्वप्रचारो
 येन गुण्माकं हेत्वैर्नैकान्तिकत्वेहा फलेग्रहिस्तास्य निरवयवत्वादिति चेद्विदम्भमिदं भवानवादीत्, परमम्युजव-
 न्धुनिम्नमन्यरादौ किं समग्रे सम्यद्धमुत तत्प्रदेशे ? नाग्रिमस्तरणिमण्डलतावत्परिणामतापत्तिप्रत्यक्षबाधादिच-
 द्दोषोदयात् । द्वितीये तु प्रदेशाम्युपगमेन वियदादेः कथं न सावयवत्वम् ? प्रदेशवयवयोरेकार्थवाचकतया
 प्रयुक्तेः । तथा च मतन्याहतिहेतुव्यभिचारादयोऽपि लब्धप्रचाराः स्युः । अथ परमाणुमयो विभागोऽवयवः

तदितरस्तु प्रदेशस्ततो व्योमाद्यपरमाणुजतया सप्तदेशं स्यान्नतु सावयवमिति कुतस्त्यः साधनव्यभिचार इत्यानक्षीयास्तथापि—“दोषोद्भासवशप्रसूतवतमस्काण्डे दिदेदीपया—मासानोऽवयवप्रदेशविपयो भेदस्त्वया दीपकः । अस्माभिः परमाणुतः प्रकटतामानेज्यमाणं पुरो, दुर्वारव्यभिचारदीर्घरसेनं निद्ध्याय विध्यास्यति ॥ ११ ॥ यतः पूर्वं तावदग्नरादेरपि विभागाः समग्राः परमाणुमया एव सन्ति न खलु कज्जलचूर्णपूर्णसमुद्रकनन्निरन्तरपुद्गलपूरिते लोके स कश्चिन्नभसो विभागोऽस्ति यो निर्भरं न विभराम्बभूवेऽणुभिः । तत्कथं न तैतुरेव व्यभिचारिणुः । अथ गम्भीरगीस्तरङ्गभङ्गीसागरः सङ्गृणीपे. यदुत्-परमाणुमया इत्यस्य परमाणु-निष्पन्ना इत्यर्थः प्रथयत्यस्माकमन्तःकरणाम्बुक्रान्तरे दालरोलम्बलीलायितम्, न च नित्यतया वियदावेर्विभागास्तथानृता भवन्ति, किन्त्वसमवेतानेरुजातीयपरमाणुपूर्णस्तेन स्तेन इवनैव दोषः साधनध्वंसहेतुः । तदा तु पर्यन्तावयवतयाम्बुपगतेऽप्येकसिद्धान्तौ परमाणुनिष्पन्नताया अभावादव्यापकत्वं भवादृशवादिशतेनापि नापाकत्वं प्रनोभूयत इत्यभूदवयवलयक्षणस्यास्य व्यभिचारः । द्रव्यसमवायिकारणमवयव इति चेत्तद्वक्षणं यक्ष्यते तदपि समवायस्य पुरो निरुसिज्यमाणतया द्रव्यसमवायितानुपपत्तेरसम्भवभवत्परिभवम् । ततो व्यभिचारित्तिभिन्नलक्षणतया प्रदेशावयवयोरभेदेन वियदादेः सप्तदेशत्वमङ्गीकृत्यापि सावयवत्वसाधनव्यभिचारमनपाचेक्रीयाश्चक्राणश्चतुरचक्रे चतुर्थव्रतविलोपकामानुपशमोपाख्यानमाल्यापयसीति—“जातो यस्य विभागभिन्मयगडुः पीडावहोऽसम्भवबाहुष्ठाव्यासिहृद्बाहुलीयुगलंतः प्रस्फोटनिष्पीडितः । मत्पीयूषमयोक्ति-

जल्य-
तद ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥
कोपि-

॥ ५ ॥

जा-

वृं ॥ ५ ॥

युक्तियुवतीसूतः सतां वह्नभः, सोऽयं हेतुगृहे तुलामुपगतो दोषः शिशुः खेलतु ॥ १२ ॥” किञ्च—मायययत्वं किमुच्यते? अवयवेषु प्रवर्त्तमानत्वमिति चेत्तदा वदावयवेषु ते सामस्येन वर्त्तरेवोक्तदेशेन वेलयवतरति शरत्तरणिमण्डलमिव पक्षयामलं कुयुक्तिघनपटलव्यापक्षयामलम् । तत्र नादिमो वादिमोदाय, सामस्येन वर्त्तने ह्येकस्मिन्नेवावयवे सर्वस्य पर्वतादेः परिसमासः(त)यानेरुदृष्टित्वाभावस्तथाचाणुमात्रतानित्यतादिप्रसङ्गसद्गमद्गीकुन्ने । द्वैतीयीकोऽपि त्रामाणिकः, पर्वतावयवविनो यौष्माकमते निरंशतायाः स्वीकारात्ततः सावयवत्वहेतुं स्वरूपासिद्धिरूपाऽस्वलितस्वरूपा हितघातमप्यालोकयामः ॥ अथ संस्थानवच्यमार्य त्वं कार्यत्वं प्रति पनीपयसे सु, तदा तदपि व्योमादिनापादितानैकान्तिरुतापकादम् । संस्थानवत्त्वेपि तस्य नित्यत्वेन बुद्धिमद्वेतुकाभावात् । ननु कोऽयमकाण्डकूष्माण्डोद्भेदविडं(दु)र्ग्री वाग्दम्बरः । अभूर्वन्नष्ट्रभूपाः परं कूर्परे कृचं कस्यापि नापक्षमेवं धनूवांसो सुवां भूयांसोऽपि वायदूकाः परमाकाशादेः कोऽपि नाचकूशौ संस्थानवत्त्वं, तथापि चित्रीयितचित्तवृत्तयः पर्यनुयुज्महे, कीदृशमाकाशस्यैव संस्थानमिति चेत्तत्तद्वच्छेदकपदार्थपरिमाणसम्पादितवच्छेदकस्वरूपमिति प्ररूपयामः । ननु यदीदमेव नभःसंस्थानं तदा भूरिभेरीभाङ्कारमधुरितकर्णान्तप्रासादपारापतत्रासतालपुटपाटवं प्रकर्शमासे, नह्यवच्छेदकवस्तुनिवहविविहितानेकताया इव व्योमनि तज्जनितसंस्थानिताया अप्यौपचारिकतयानैकान्तिकत्वातङ्कतरलतां कलयत्यस्माकं तिलमात्रमपि चेतः । भवत्वेवं, परमुपचारः सप्रमाणं स्यादप्रमाणं वेति भेदयुगली रङ्गयुगली लीलायते वतुरचेतोऽरविन्देषु । तत्र

क० ल०

स्त० १

क०/५/कोपि-
वी/५/धु-
रव्यो २५

टया/
॥ ४ ॥

प्रमाणं यदि तदा ह्यनिरनित्यः प्रमेयत्वादित्यस्यैवानैकान्तिकत्वं सम्यगस्यापि स्यात् । अथाप्रमाणं तत्कथं
 मासपदार्थीप्रत्यक्षारो म्रुयेगणीकयदाकाशस्तु घटाकाशादिभेदभिन्नोऽनन्त एव इति, अप्रमाणोपचारघटितानां
 गटाकाशादीनामप्रमाणत्वे, नमस्तस्मिन्नेदभिन्नतानुपपत्तेः । यदि ह्यप्रमाणं तुरङ्गशृङ्गादयः सन्ति तज्जगदङ्गणे
 किमद्वीकुर्वन्ति रुग्ण्यपि भावस्य भेदताम् । अथ—“स्वप्नान्तः सुरतां पुरा कृतवता केनापि किं नार्पया-मासे
 र्गणदूर्पणप्रगुणितं पण्याद्गनाया घनम् ? । इत्थं यादृशमायिभस्ति गगनं संस्थानितां तत्कृतां, हेतुस्तादृगुपैतु
 नानु षत्तुरानैकान्तिकत्वं तु नः ॥१३॥” इति चेद्वरमकृयाः, सर्वथाऽसंसर्हिष्णुर्धदङ्गीचकथोपचरितां व्यभिचारि-
 नाम् । अग्नोररीगरीकारिपीष्टत्या मुख्यवृत्त्यापि सा, यतो यत्पर्यतादिकर्त्तृत्वात् संस्थानं तत्किं गुणो गणयेत
 क्रिया नेति—“कक्षीकृतविपक्षीकः, सोम साम्यधरः स मे । किं नु हंसो न मांसो न, व्यासो वाचां सुधामुचाम्
 ॥१४॥” ततश्च यदि गुणस्तदा पञ्चविंशतिगणैरेषु गुणेषु कः स इति वाच्यं ? परमाणुप्रचयोपजनितं परिमाणमिति
 नेर्त्तार्हि साधुना साधनेनामुनार्द्धमण्डितापक्षलक्ष्मीपक्षमलाक्षीजल्पकेलीदीक्षितानां तन्तनीत्युत्तरङ्गविरङ्गम्, ॥
 भूर्जटिगगज्जन कृताभाग्यनार्थप्रयुक्तानुमानोदन्यदासीनपक्षपुण्डरीकाक्षकुक्षिनिक्षिप्तसमुचनभावाभोगान्तर्भूतप्र-
 भृतप्रतिभापरिमलरूपादिपदार्थेषु परमाणुप्रचयनिष्पन्नपरिमाणापेत्यहेतोरप्रवृत्तेः । अथ बुद्ध्यादिगुणाः
 गद्वेयान्युतिनीत्या निजनिजाश्रयोत्पादेऽनर्थान्तरतयोत्पादुकाः पृथक् पक्षीकर्तुं न योग्या इति गिर्योदिगुणिग्राम
 एव पक्षस्तत्र च समस्ते हेतोः प्रवृत्तेः कथमीपदप्युक्तदोषानुपपन्न इति चेत्तदा शाश्वकसङ्काशदोषदूराटने पुरः प्रा-

नाध्यामतः को मरालम् । अर्धिम्यः किं कदर्यः कथयति पवनः किं करोत्याहं विष्णुः, कीदृग्वर्पासुजोऽब्दस्ताव-
 भवति यदेः कीदृशो हंतुरेपः ॥ १६ ॥” त्वमेव ब्रूहि कीदृशो ? नहि वयं पीयूषयूपेपीथिपापूरकं सुखमि-
 पाञ्जोनिपामीश्वरं दोषभाषणविषमविषवर्षणाधूपयाम इति चेत्तर्हि नित्यतया पक्षादिपरीतेष्ववयवत्वसा-
 मान्येऽवयवयान्तःसमवायायस्थानरूपायाः क्रियाया सद्भावादनैकान्तिकः । प्रश्नोत्तरं । ततो द्वितीयोऽपि त्वदाश-
 गोऽनलकैरवरचिरूपो चिरूपः २ । अथ विकस्वरपिकस्वरमधुरवाचोयुक्तिबह्वीवनोह्लासिदशनांशुकुसुमसा-
 रेऽनलममम्रलपयसन्तायतारे जातीसजातीयस्तृतीयः । अन्यथा सतो भावस्य अन्यथाभवनं हि विकारित्वं
 तया प्रचुरतरं चन्द्रमुकुटादिकृदम्यवस्तुष्वपि व्यापिप्रियते यते ! यतः कूटस्थः पदार्थः किमर्थं क्रियाकरणस्वभाव-
 स्तदकरणम्यमाद्यो वेति विरूपदैतं जल्पदूतैतण्डिकप्रकापडतुण्डकण्डूचिखण्डनकठिनमुत्तिष्ठते । ततश्च यद्याद्यः
 प्रकारः प्रिगकारः, तर्हि सोऽर्थक्रियाकरणस्वभावः सन् क्रमेण कार्योणि कुरुते यौगपद्येन वा ? । तत्र प्रथमपक्षस्य
 दूर्यदृढदम्यवस्तुविकारितापादनविकटकार्यकरणार्थसुकृतप्रकटवीटकस्य पश्चाद्विचार्यतया धुर्यास्थीयते द्विती-
 यस्मिनो गौगपयेन यथेप कार्यकार्यद्वीक्रियते । तदा प्रथम एव क्षणे कालान्तरकरणीयसकलस्वकार्यकरणाद्वि-
 तीयादिक्षणपरम्परायां न किंचित्कर्त्तव्यमस्तीत्यनर्थक्रियाकारितयाऽवस्तुतामास्तिष्ठते । अथ यथा निर्वृतात्मा
 निर्वर्तितसर्वतत्तत्कर्त्तव्यतया पुनस्तत्कर्त्तव्यतया पुनस्तत्करणाय प्रवर्त्तिष्युरपि नाऽवस्तु स्यात्तथा युगपदे-
 कक्षणसमापिताशेषकार्यः शेषकालमतत्करोऽपि कूटस्थ इत्याख्यायते तदा किमुत्तरमिति चेत् ? अवस्तुताप-

त्तिरिति व्यतारिष्वमेवास्माभिरुत्तरं, तव किं निर्धृतस्यापि तथात्ममापद्यते। नैवं, स हि कार्येच्छाऽदृष्टादिसां-
सारिकसहकारिकारणकलापव्यपाकरणेन कृतार्थतया च किमपि कार्यं न कुर्यात्, परमवार्यवीर्यान्तराय-
क्षयोपार्जिता वीर्यपर्यायवाच्या तस्य शक्तिः प्रत्युतानन्ता वरीवर्त्ति, सर्वशक्तिवियुक्तस्यैव चावस्तुता,
तत्कृत्यं तस्य तस्याः प्रसङ्गः। न चैवं घटाकोटिमाटीकते कूटस्थः। स हि यदि प्रागिव पञ्चादपि शक्तिसम्प-
द्यस्तर्हि किन्न पुनस्तानि कुर्यात्। न च कृतार्थत्वादिना तदकृतिः श्रेयसितरा, प्राक्कार्यकरणस्वभावस्य पञ्चात्ता-
दकरणस्वभावतावतारेऽस्य विरूपतापत्तेः। तथाच क्रमेलकमौलिकीलकनाशमनेशत् कूटस्थता, एकस्वरूपेण
सकलकालव्यापकतायास्तल्लक्षणत्वात्। अथ समस्तार्थसमापनसमये समग्रापि शक्तिः समापचेत्तादाऽस्मदा-
ख्यातावतारादवस्तुतापत्तिरेवेति। अथ क्रमेण कार्यं करोतीत्यङ्गीकारस्तदा-“जिह्वारङ्गतरङ्गिता दशानरुगमुक्ता-
घलीमालिनी, चाक्पीयूषनदी मदीयवदनावासे वसन्ती सती। एकान्तं क्रमर्षक्षदक्षपुरुषं नारीव याऽरीरमत,
सूते सम्प्रति सा प्रभेदसुतयोः सश्रीकमेतद्युगम् ॥१७॥” कूटस्थः क्रमेण कार्यं कुर्वीणो येनैव स्वभावेनैकं
करोति तेनैवापरं स्वभावान्तरेणवा!। यद्याद्यस्तदा सदा सकलकार्याणामतिरूपतापनीपत्तिः। स्यादेकरूपताप-
नीपत्तिः, अभिन्नस्वभावेन तेषामुद्भावनात्। अथ धूमः पावकस्यैव कर्तृस्वभावैकताकार्येकरूपस्य नान्वयव्यति-
रेकावनुविधत्ते, स्तम्भकुम्भादिकार्याणां भेदाभेदयोः समश्रयिकारणभेदाभेदसम्भूतयोरेवोपलम्भात्, तेनैक-
स्वभावजन्यत्वेऽपि समवायिकारणभेदुत्तेषां नानात्वं भावीति वीतवैभाव्यः प्रकार इति चेत्! मैवं मनसि

मन्येयाः मृल्लक्षणेकसमवायिकारणघटितानामपि घटघटीशरावोदञ्चनादीनामावालगोपालं भेदप्रतीतिः ।
ततो जगति^१येषां च नानारूपत्वं तेषामेककर्तृकत्वेऽपि भिन्नस्वभावजत्वमित्थमेवान्वयव्यतिरेकावपेतव्य-
भिचारतया विवेकिप्रवेकप्रियावतो भिन्नस्वभावोद्गावितानां यौक्तिक्येवैकरूपतापत्तिः । अथाद्येतरः सम्पद्येत
रतये, तदापि किं पूर्वस्वभावमविहाय विहाय वा ? इति विहायस्तलविहरदहस्करहरिणाङ्गाविव प्रकाराविमौ
भावान्यकारच्यं सरसिकायुज्जिहते । तत्राद्यो न हृद्यो, न हि स्वभावं प्राचीनममुञ्चदुदीचीनमञ्चतीति चतुर-
चेतोरुचिरं, तदपगम एव तदुत्पादानुभवात् । नापि द्वितीयो, नवीनस्वभावोद्भवे कूटस्यनित्यत्वोपरमो
मा भूत् । अप्रच्युतानुत्पन्नस्यैरेकस्वभावं हि कूटस्यनित्यम् । एवं च घटादेरपि कूटस्यनित्यता दुर्निवारा । पूर्व-
स्वभावत्यागेनोत्तरस्वभावस्वीकारस्य तत्रापि सद्भावाद् । इति नार्थक्रियाकरणस्वभावकल्पना जल्पनायोचिता ।
अनर्थक्रियाकारित्वपक्षे त्ववंस्तुत्वं, यदेवार्थक्रियाकारि तदेव परमार्थसदित्यादिवादिभिः कुवादिभिरेव प्रत्य-
पादि । ननु ये धर्मास्तिकायादयस्त्वया निष्क्रियाः स्वीक्रियन्ते तेषां का गतिः ? इति चेन्न, पर्यायरूपोद्भवविनाश-
नवर्त्तनादिसामान्यक्रियाकरणस्य विशेषक्रियाविषयहेतुकर्तृतायाश्च तेष्वन्युपगमादकूटस्यतया तदुपपन्नत्वाच्च ।
ततः शङ्करादीनामपि भिदुरस्वभावतयाऽन्यथाभवने युक्तिभिः साधिते सिद्धं विकारित्वम् । तथा च—“या जज्ञे
जनकं विनैव गर्णेपो द्यो^(पैवो) मुज्यते याष्टभिः, पण्यस्त्रीरिवं कृत्रिमप्रणयिनी यानार्यसुभूरिव । केकीवाञ्छितपञ्च-
वर्णमपि यन्नामाब्दहेलातुलाकन्या तालुपु ताडितेव यदिता तत्याज सा खालयं ॥१८॥” प्रहेलिका ॥ शङ्करस्य

* विनायकः ।

न च विकारित्वे तत्करणायापरेण बुद्धिमद्धेतुना शङ्करेण भाव्यं, तस्याप्यपरेणेति विपुलव्योमतं लब्ध्या लब्धिवधूम-
वल्लीचास्वलितमुल्लसन्ती सती दुर्निवारानवस्था न वः स्थापयेत्तत्त्ववित्त्वम् । अविकारित्वे तु जगद्धटनं
कल्पकोट्यापि न घटामदाद्यते । तन्न तृतीयोऽपि शुद्धराणां प्रियङ्करः । अथ सुभटकोटिनिर्द्वाटनप्रकटितप्रता-
पोष्मभीष्मादिवीरमकाण्डखण्डितदेर्दण्डताण्डवपाण्डवनिधनेच्छुद्रयोधनशल्यसेनापतिपदन्यासन्यायेन ज-
ल्पाकूपारपारप्रापणप्रवहणायमानमथमपक्षत्रयाशाव्यवस्थापनस्थानुजगज्जनकतासिद्ध्याशावशात्तुच्छोऽपि
तुरीयः प्रकारः शरणीक्रियते, तदापि मण्डपाद्याच्छादकच्छदाद्यपाकरणकूपादिखननोत्सेचनादिभिराकाशं
कृतमिति व्यपदिश्यमानतया कृतमेतदिति प्रतिभोत्पादकत्वस्य नभस्यपि भावाद्धेतुः प्रलवसौ घडुलोहर-
क्षाविरहितः स्यादैनैकान्तिकतावेतालवनितातूतजनिततद्कच्छलापन्नः । नन्वाकाशकृतताप्रतीतिः कृपाणीव
समारोपखरोपलापातकुण्ठीकृता प्रयोगगुरुपस्य प्राणभूतं हेतुं हन्तुं न शक्तेति चेत् प्रेमपात्रप्रियतमापुरः
प्राञ्जलोऽयं प्रलापः । अतस्मिंस्तदध्यवसायो हि समारोपो यथा—“वोधो नौयानवृक्षस्यदविरहिलयस्वमराज्ये-
न्द्रजालव्योमोर्वीमेलमायोल्मुकरयमृगतृष्णाम्बरश्यामिकानाम् । अत्रोच्चानुबन्धमावाग्रहमिलनवियद्वालवप्पीह-
पाथोलौहिल्यद्वीन्दुशङ्खप्रमुखकपिशताशुक्तितारोत्तराणाम् ॥ १९ ॥” न च कृपादावकृतमाकाशं कृततया प्रती-
यते, तत्र तत्र तदाद्याकारविशेषितस्याकाशस्यैव करणात् । द्रव्यस्य पूर्वपर्यायपरिहारणपुरस्सरोत्तरपर्यायस्वी-
कारणं हि करणं, ततो यथा मृद्रव्यं स्यासकोशादिरूपतां परित्याज्य घटरूपतामापादितं घटः कृत इत्युच्यते,

तथा नभोऽपि भूगर्भगततावन्मात्रपार्थिवपरमाणुसङ्घातसंयुक्तापर्यायं परिहार्यं खनकैरनैकैः कृपाद्यभिधेयं
तद्विभक्ततापर्यायमद्मीकारितं कृपादितया कृतं व्यपदिश्यते । ननु द्रव्यतोऽत्यन्तव्यतिरिक्ताः पर्यायास्तत्कथं
तेषां करणे तस्य कृतत्वं तात्त्विकम् ? इति चेन्न, तस्मात्तेषां हि कथंचिदपार्थक्यमेव दृष्टमदुष्टम् ; अन्यथा यथा पृ-
थुपुष्पोदराद्याकाराः कुम्भस्य तथा स्तम्भस्यापि किं न बोधयति ? उभयत्र भेदाविशेषात् । भिन्ना अपि समवायतः
कुम्भेन सम्बद्धाः ? इति चेत्तदापि ते कुम्भेनेव स्तम्भेनापि सम्बद्धाः प्रसज्येरन्, समवायस्य व्यापकत्वादेकत्वाच्च
प्रत्यासत्तिविप्रकर्षाभावेन सर्वत्र तुल्यत्वात् । एवं च भेदैकान्तवादिनः पर्यायाणां नियतैः सम्बन्धिभिः
सम्बन्धासिद्ध्या जगदासमं जगदासमञ्जस्यमेव प्रसासज्यते । तथा सति मौक्तिकमालान्तरालमिलद्धवरकुचद्वि-
विधपर्यायानुयायिनो द्रव्यस्य कथंचित्तदभेद एव सुन्दरः । तथा चावाचि प्राचीनाचार्यैः—“द्रव्यं पर्यायवियुतं,
पर्याया द्रव्ययजिताः । क कदा केन किरूपा, दृष्टा मानेन केनचित् ? ॥२०॥” अतः सिद्धमवाधितमम्बरकरणम् ।
अथ कृपादौ कृतत्वमन्यत्र चाकृतत्वमित्येकस्मिन्निर्देशे चाकाशे कृतत्वाकृतत्वयोः कथमवस्थितिः ? परस्पर-
विरोधादिति चेत्, मैवम्, यतो योऽयं कृतत्वाकृतत्वयोर्विरोधव्याधिरुद्भाव्यते, स तावदिह न सहानवस्थानरूपः
सम्भवी, तस्य परस्परविरोध्युभयधर्मनिर्मिताऽध्यासत्वात्, सम्भवे वा चिरकालमेकत्र जलतडिज्जलधिया-
डवहव्यवाडवस्थितिनिर्दर्शनप्राज्यभैषज्यप्रतिक्षेपणीयत्वात् । अथ परस्परपरिहारस्थितिलक्षणः, स च स्वरूप-
निष्ठो व्यावर्ण्यते लब्धवर्णस्ततो नैकं विरुद्धस्वभावं स्यादेवं भापसे, तदपास्तप्रभावं, एकस्यापि प्रस्तरादि-

यस्तु नस्तु पारस्पर्यवतः कालान्तरेण तरणिकरनिकरव्यतिकरवशादुष्णस्पर्शनात् । समसमयं विरुद्धोभयमयो न प्रमीयत इति चेत्, तदप्यकमनीयम्, पावकस्यैकस्यैव समकालमुष्णानुष्णस्वभावस्योपलम्भात् । यद्विहिं दहनस्वभावः स्पर्शरूपेण नतूत्फालज्वालाकुलोऽपि रूपरूपेण, अन्यथा रूपसंनिकर्षेण तदालो-
कने लोकनेत्रहोपणमापनीपद्येतेति अवोचाम चान्यत्र—“गत्वा यौगमतेऽक्षिपाणि युगपच्छीतेतरस्पर्शतः, स्यादादं जगदीशदर्शितमसावातिष्ठिपदिष्टये । तत्पुण्यादिव देवतावदनतामग्निर्जगाम ब्रजङ्गमव्याजमय-
ब्रजं निजमजलानर्जं तेजस्विताम् ॥ २१ ॥” तदेवं जातवेदसि स्पर्शरूपगतयोर्दाहादाहयोरिवाकाशे निष्प्रदेशेऽपि पर्यायद्रव्यविषययोः कृतत्वाकृतत्वयोरैककालिकी वृत्तिरदिरुद्धैव । न च नभो निष्प्रदेशं, पूर्वोक्तयुत्स्या नभः सप्रदेशं युगपन्नानामूर्तैः सम्बध्यमानत्वाद्यसुधावदित्यादिप्रमाणैश्च तस्य सप्रदेशत्वसिद्धेः, तथाच सत्येकस्मिन्नीचरावयविन्याधृतानाधृतरक्ताऽरक्तचलाचलतादय इव विपति विरुद्धयोरपि तयोः प्रदे-
शभेदेन धृत्तौ **कृतः** कृतौजास्सञ्जायते विरोधारातिरनेकान्तधरानेतुः । तत्रुस्मान्नित्येऽप्याकाशे कृतबुद्ध्युत्पा-
दादनेकान्तकृतान्तदन्तान्तरालप्रवेशनितान्तव्याकुलो हेतुः । निःस्वश्रेष्ठिस्वमान्तःकार्सस्वरकटाहोत्पादनप-
टभरणन्यायेन भागासिद्धोऽप्ययम् । कूपौकः प्राकारादिष्विव पर्वतोर्वीतर्वादेषु कृतमिति प्रतिभोत्पादस्या-
भावात् । प्रमाणिकानां तत्र वर्त्तत एव सेति चेत्, तर्हि भो ! यद्दिग्भा इव बहुलसन्देहलोलाहिनिस्तर्हणाः
केन प्रमाणेन तेषां तदुत्पत्तिः । न प्रत्यक्षेणातीन्द्रियतया क्षित्यादि कुर्वाणे शर्वोणीपतौ तस्याप्रवृत्तेः । अनु-

मानेन चेत्तदप्येतदन्यदेति विकल्पद्वयं भीमघनश्लयद्वयमिव मध्येजल्पयुद्धं युष्मद्युक्तिदुर्धरदुर्योधनध्वजि-
नीविध्यंसायोदुरं धावति । यद्येतत्तदास्मात्कृतबुद्ध्युत्पादस्तस्माच्चैतदनुमानमिति—“युक्तिजालजलभाजि-
दुर्द्धरः, साधनोरुमकरैः करालिते । मज्जयन्नजनि जल्पनीरधौ, लोहनौवदितरेतराश्रयः ॥ २२ ॥” अथा-
न्यत्तदा कामुकमियुनेनेव मदननन्दनेनेव मत्सरच्छुरितहृज्जनेनेव च सद्युदोपाभिष्वङ्गिणा किमनेन
स्त्रीचयिरुत्प्रेन, तदेवेह भवता यतावतार्यताम् । यद्वा तेनापि किं . नापितक्षुरेणैव सर्वजनकेशकल्प-
नपरेण, तत्रापि हेतोः कालात्ययापदिष्टत्वादोषाणां सुसाधत्वादित्यबुधवधूराद्धौदन इव सिद्धः
सोऽर्थोसिद्धस्तत्र तुरीयभिचातुरीतुरीयुयशोऽङ्कुशव्यूतिसमये सहकृत्वरी शैवकोविदकुविन्दानाम् ४ ।
हंहो ! जल्पाकपाकशासन ! सकला अमी विकल्पा मदकलविकल्पकल्पाः कल्पान्तेऽपि नाल्पाया अ-
प्यभिलपितसाध्यसिद्धिसुन्दर्या विलासान्दोलतल्पाः स्युः, ये खल्वासाकीनस्मेरमनःकम्रकमलाङ्गमधुकर-
कृतानुकाराः सद्यो दध्युमानकुवाद्युघादोत्कटचटत्काराः कार्यत्वप्रचारास्ते केऽप्यन्य एव वेविद्यन्ते । तत्कुतो
रङ्गेण रत्नशङ्काचान्तचेतसा चाकचिक्क्याकाशकानि काचशकलानीव त्वया तेऽपलप्यन्ते । ननु प्रकटयामस्तानचे-
तनोपादानत्वमभूतभावित्वं प्रागसतः स्वकारणसत्तासमवाय इत्यादय इति । सत्यं सन्त्यमी अपि तद्भेदाः, परं
दुष्टतया नैतेऽपीष्टं दातुमीच्छते । यतः पूर्वस्तावदुःशात्रव इव निशातदेशासिद्धिनिष्कोशासिद्धिधाकृतः
जगदन्तर्गतदेहि सन्दोहोत्पादुकसंवेदनसमुदायस्याचेतनोपादानत्वाभावात् समवायिकारणं स्तुपादानमुच्यते,

इह सन्दोहः

तच्च सर्वसंविदामात्मैव । न चासावचेतन इति वाच्यं, तस्य चैतन्याभावे पापाणप्रायतापस्या जगति जीवाजीवव्यवस्थायिलोपात् यदि च प्रायः समग्रप्रामाणिकग्रामणीप्रमाणे यौष्माकीणमतेऽप्यचेतनश्चित्तया परिणमन्नभ्युपगंस्यते तदा—“भूतानां निचयो विचेतनतयाचान्तोऽपि चञ्चर्यते, कार्ये सत्यसु-
चेतनाप्रलपतां लौकायितानामपि । रङ्गादङ्गमुदङ्गमङ्गलमिलद्धोङ्कारबद्धोद्यमा, नर्त्तिष्यन्ति गृहाङ्गणे युवतयो वद्वीपनं कुर्वताम् ॥ २३ ॥” नन्वात्मा स्वयमचेतन एव किन्तु चेतनासमवायेन चेतनः स्यात् इति चेत्सर्हि स भवत्यन्यथा यादृशस्तादृशः परं यदा काचित्समाचिदुत्पद्यते तदा समेतचेतनादेवेति मन्तव्यं, अन्यथा हि कारणानुगुणं कार्यमिति योऽङ्गीकारः स्यात्तस्य परिहारः । वद च त्वमेव धवलतन्तुवातव्यूतं वसनं कचन मेचकमचकात् ? तस्माचेतनाचिदुत्पादो न्याय्यस्तन्नायोऽनवद्यः । अभूतभावित्वं चानैकान्तिकताङ्कितं, प्रा-
गुक्ताकाशकार्यतावत्पर्यायरूपेण नित्यपदार्थेऽपि तद्भावात् उक्तं च—“न च नाशोऽस्ति भावस्य, न चाभावस्य सम्भवः । भावाः कुर्युर्व्ययोत्पादौ, पर्यायेषु गुणेषु च ॥ २४ ॥” तार्तीयकोऽपि तवास्ति निवर्त्तयितुमियत्ति न रक्षति, योगजुपामशेषकर्मक्षये पक्षान्तःपातिनि तस्याप्रवृत्तया पक्षैकदेशसिद्धेः, कर्मक्षयो हि साध्यनन्तत्वेन प्रध्वंसाभावरूपो यदाहुः—“सादिरनन्तः प्रध्वंसाभाव” इति । न च तस्य सत्तास्वकारणयोः समवायोऽस्ति, वस्तुतापत्तेः । अथ कथं निश्चिकथितेदम् ? यदुताभावोऽपि पक्षे न्यक्षेऽपि, नहि कोऽपि प्रविश्य मनो द्रष्टुमीष्टे, तस्मान्नो बहुबुधाकृतयोधबन्धुरबुद्धे ! यो रसरहितो भासुरः स एवासाभिहिह घर्मी निर्मीयते स्मेति स्मेरतामेति

नतरामेप दोषः । सत्यम् । किन्तु विश्वेश्वरो द्विरज्ज्वलो जिह्मतप्राकृतकुन्तलपर्यापं कुरुते न वा ? यथाद्यस्तदा-
 कथमभावोऽपि न पक्षान्तःपातुकः ? शङ्करकरणीयसकलकार्याणां पक्षेण निजकुक्षौ निक्षेपणात्, तस्य चाभाव-
 रूपत्वात्, द्वितीयश्चेत्तदा भङ्ग इव सर्गोऽपि खल्वहेतुभ्य एव भविष्यति तत्को विशेषस्तस्य दृगविषयीकृ-
 तस्यापि हेतुत्वकल्पनया । ततः—“गोविन्दोऽनुयुनक्ति मुक्तिगमनेच्छूनां मनः कीदृशं?, संवोधं मतिमोदनस्य
 सुधिया पक्षस्य सम्पाद्यते । किंभूतां सुभटः करोत्यरिघटां दान्तप्रदानाकृतान्यार्थं तद्वद् हेतुरापदियता कां
 तावकोऽसिद्धताम् ॥ २५ ॥” प्रश्नोत्तरम् । “अस्ति स्वस्तिकरस्तमस्तिरयिता . श्रीनन्दिरत्नो रविस्तत्पादप्रणये
 परायणतया कोकायते यः कविः । आद्यस्तत्कृतजल्पकल्पलतया क्रीडीकृतः साधनासिद्ध्याख्यस्तथको यमूच
 बहुलामोदः सुधीमण्डनः ॥ २६ ॥” हे अ- सधना वर्तते इति से, ह्रस्वेत्त्रि, नञ् समासे ऽमि, हे, ऽमि ऽमप-
 क = इकारस्यान्त. शेषात्, धत्तापराधं, तत् उन्नत दार असिद्धता दकाररहने ऽसिद्धतां । (पर्यायः)

इति धीतपागच्छशृङ्गारयुगोचमगुरुश्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टपाथोधित्रिपथगाप्रवाहोपमधीमुनिसुन्द-
 रसूरित्रीजयचन्द्रसूरित्रीरत्नशेखरसूरीन्द्रशिष्याणुरत्नमण्डनकृतायां जल्पकल्पलतायां,

मण्डनाङ्कः साधनासिद्धिनामाद्यः स्तवकः ॥ १ ॥

कौशेयांशुकखण्डमण्डितमरुदूतकणत्किङ्किणि, ब्राह्मीकेलिनिर्केतकेतनधृतश्रीः केयमिन्दूज्वला । निर्योति
 श्रुवतः कलध्वनिमुनेरेषा सुखाम्भोरुहादस्याद्राधरविम्बरुक्कयिरिता दन्तद्युतां घोरणी ॥ १ ॥ इत्यादिजल्पदव-
 लोककलोककदम्बदर्शनानन्दमुत्पादयन्मुनिपुरन्दरः पुनरिदमुदीरयामास । मा सर्वेपामेकत्र विकल्पजल्पना-
 युद्देगो भूदिति भो दक्षप्रतीक्ष्य ! कार्यलक्षणपरीक्षणमुपेक्ष्यापि ब्रूमेहे । महेशजन्यतां जगतः साधयता त्वया
 कार्यत्वादित्यत्र कार्यमात्रमभिप्रेतं तद्विशेषो वा । शेषो वादी यदीदृशं स्यात्तदाप्यनयोः पक्षयोरैकमपि
 कक्षीकुर्याणो न समर्थः साधयितुं साध्यम् । साध्यन्तःकरणं करोति त्वत्वादिमः, कार्यमात्रं हि कुलालादि-
 तुलालातृकर्तृमात्रस्यैव साधकं स्यात् न तु लोकोत्तरबुद्धिमद्वेतोः, तेन साद्धुः हि तस्य व्यासिर्वासवसूरिणापि
 दुःसाध्या (धा), साधारणाच्च साधनादसाधारणसाध्यसिद्धावसदादिनित्यमत्यादिमानात्मत्वादीश्वरवदित्या-
 दिप्रयोगादवनिर्दिष्टशामपि नित्यनिखिलार्थनिष्ठज्ञानादिसिद्धिर्दुर्निवारा । वारान्निधेः सेतुनेव तस्याः प्रमाणादिना
 स्वललना स्यादेवं, न च वचनीयं यं हेतुं भवदभिमतोऽपि प्रमाणादिषा दार्शितां दर्शयिष्यते च पुरः । पुरवैरिणं द्वि-
 पदे मुने ! त्वमिदमभ्यधाः, परं यथा विवादाध्यासिता भावाः कस्यचित्प्रत्यक्षाः प्रमेयत्वात्करमौक्तिकवत् इत्यत्र
 प्रमेयत्वमात्रादशेषवित्पुरुषविशेषो वः सिद्ध्यति, तथा कार्यत्वमात्रादलौकिकबुद्धिमद्वेतोः सिद्धिर्नः कथं न
 भविता ? । भविता तावदाक्षरमेतद्बुद्ध ! साधनाव्यासिसाध्यसमव्यासिष्यतिरेकव्यासिकयोग्यदेशावस्थितत्वो-
 पाधिबाधितत्वात् [अप्रयोजकेन प्रमेयत्वे हेतुना कार्यत्वे हेत्वाभासस्य तुलनादन्धान्यबाहाविलगनन्यायो
 नावधानाक्षरमेतद्बुद्ध सो दाहरण - अनेना २०१५ प्रभाते ५१४६६.

न्यञ्जयांभूवे खल्वेतेन । तेन चाख्यधूमयोः केनचिदंशेन सादृश्येऽपि कुतश्चिद्विशेषोपाद्भूतो धूमध्वजमवबोध-
 येन्नचाष्पादिस्तथा पृथिव्यादीतरकार्यत्वयोरपि किञ्चिदन्तरमङ्गीकार्यं मनीषिणा । मनीषिततूदङ्गीकारे तु—“हेतुः
 साध्यं गमयितुमलं किन्तु दृष्टान्तवर्त्ती, न स्याद्यद्वा नृपतिरपि न द्वे विद्यातुं समर्थः । क्रीडामग्नप्रसृतकरणी-
 न्द्रेषु यातायनेषु, स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं रामगिर्याश्रमेषु ॥२॥” सः **अ**मस्यामे **मि**पुधिभिच द्वितीयमपीयता-
 युक्तिपृष्टरुक्तं वादिषुभदो भजेदिष्टजयवैभवः । भवतु वा यथाभवदभिप्रायं हेतुः किं साध्यविपर्ययसाधना-
 द्विरुद्धतां दयदसौ जायते युष्मद्यशोरजमिजानिदर्शः । निदर्शनीकृतघटानुसारेण तत्कर्तृदृष्टवपुरादिविशेषयन्तं
 हि विश्वविधातारमसौ प्रत्याययत्यसाननु । ननु भोस्तपोऽटपेटकटङ्कारितुकीर्त्तिघण्टाकप्रकटतामदत्ययाश-
 यालता भवतः केवलकार्यतावशादृष्टान्तीकृतघटनिष्ठकार्यादियुक्तजन्मतालक्षणान्यधमर्पिणा **मतोपपादनेन**
 चिरुद्धतां कथयतः । यतः—“वेणिः कृष्टकृपाणवद्यदि तदापच्येत किं भीष्मता ? वक्त्रं पर्वमृगाङ्कवद्यदि तदापच्येत
 किं श्यामिका ? । तन्व्याः काञ्चनवदपुर्व्यदि तदापच्येत किं ताड्यता ? ॥३॥” गृहीतं मुक्ताक्षरजल्पः ॥
 दृष्टान्तस्थस्यानिष्टस्य धर्मस्य प्रसङ्गं चोत्कर्षसमाना जातिरेव स्यादुक्तम्—“उत्कर्षोपकर्षाभ्यां प्रत्यवस्था-
 नमुत्कर्षोपकर्षसमे जाती ।” म-२५५

तेन यदा वादिना गदितेऽनुमाने प्रतिवादी दृष्टान्तस्य धर्मं कश्चित्साध्यस्य धर्मिण्यापादयेत्तदो-

१ द्वितीयसूत्रकारम्भात् । २ असमस्तपदजल्यारम्भ ।

दृष्टान्तस्थस्य प्रतीपस्य, अभि, दृष्टान्तस्थप्रतीपस्य अभि, दृष्टान्तस्थप्रतीपस्य ५१४ लक्षे.

त्कर्पसमा जातिः, यथा यदि घटवत्कृतकत्वाद्गुरुः शब्दो घटवदेव मूर्त्तोऽपि भवेत् न चेन्मूर्त्तो घटवद्गु-
 रुरोऽपि मा भूदिति शब्देऽन्यं धर्ममुत्कर्षयतीति । सा च दूषणं न भवेत्, किन्तु दूषणवदाभासतेऽतः कामपि
 शङ्कां नास्माकमुत्पादयेत् । दृष्टान्तेन समं दार्ष्टान्तिकस्य च यदि समग्रं साम्यं गवेष्यते तर्हि सर्वत्र हेतूनां
 विसंवादितैव स्याद्, इति चेत्, ब्रूहि बहुशः शोभना भणितीः । परमसौ दोषाणामाकरो न हेतु-
 भविता, न हि रासभस्ताडितस्तुरङ्गतां दुग्धेन क्षालितो मौकुलिः कलहंसतां वा कलयेत् । कुतः इति चेत्
 तदाकर्ण्यतां, नर्त्तक्येव रसनया मण्डपं विडम्बयितरि तुण्डे वितण्डायास्ताण्डवं मण्डितवतां जडानां
 तावदेतदेव पल्लवनं, यद् जातीयानां जल्पनं न तु मौक्तिकानां शुक्तय इव . यशसां प्रसविन्यो युक्तयः । कः
 खलु जान्मूनदस्य भल्लीं जम्बाले क्षिपेत् ? सा तु चोत्कर्षसमाया जातेः स प्रयोगावासायावासायते, यत्र
 साध्यं श्लिष्टं, ततः सा तत्र खरं कथं न प्रसरमासादयेत् । वरं सा प्रसरिसर्तुः यदि श्लिष्टं साध्यं स्यात् अत्र
 तु खमेऽपि तन्नास्तीति चेन्न, पक्षे नित्यत्वे सति सर्वमश्रुवानायाः सपक्षे च ततो विपरीताया बुद्धेराश्रयस्य
 कर्तुर्विवक्षणेन साध्ये सुपरिश्लेषस्य दर्शनात् । ननु कश्चित्कमप्याख्यद् यदुत तव माता मे मात्रा इमशाने
 दृष्टा, तदान्येनोक्तम्—तर्हि तेऽपि तत्र माता न लक्षणवती या तत्र यायादित्युपाख्यानेन वितण्डां वितन्वान
 इव न जातिं प्रयुज्जानोऽपि जनो जानत्तरो जल्पनीयः इति चेत्, तदस्माकं प्रियम्भावुकं, परमस्माभिः सूनुत एव
 दोष उद्गुण्यते न तु जातिः, जगतो बुद्धिमता हेतुना कृतत्वे सिद्ध्यति सति बुद्धेः कायस्य नियतमपेक्षणेन तद्वतो

कृतकत्वे

हेतोरवश्यं शरीरितायाः सिद्धेः । कृतका मतिः कायमपेक्षते न तु नित्येति चेत्, तदास्माकं वागुरावत् गरी-
यसि गिरां गुम्फे कुरङ्गपातं पतितोऽसि, यतः सर्गे योपयोगिनी गिरीशस्य गीः सा कृतकैव प्रपद्यते धूर्जटीयैः,
जाघटीति च तथैव । इत्यागच्छदिच्छां विनापि शरीरितायाः स्वीकारः । अथ मतमवमत्य नित्यया मत्या
निर्मात्यसौ विश्वमित्यभिधत्से, तदपि मोघतामातेष्टिधीति, तस्या एकतया स्वीकरणस्तु (णात्तया) कृत्वा
कृतानां कार्याणामप्येकतायाः प्रसक्तेः, घटस्य धिया क्रियमाणो हि घट एवोरुपद्यते न तु पटः । किञ्च नित्यायां
बुद्धौ सम्बन्धस्याभावेन, कथमुपनमतु मतुः प्रत्ययः ? । यदि अस्ति सम्बन्धस्तदा स किं संयोगः समवायो
वा? इति भेदयोः प्रमदायाः पयोधरयोरिव यामलं सुधियामलं मनः क्षोभयितुं सम्पनीपद्यते । असमस्तपदजल्पः ।
तत्रायो वैफल्यः काशकुसुमसङ्काशः प्रकाशते । स्त्रीपुंसयोरिव ब्रव्ययोरेव संयोगो (गो)ऽभ्युपगतेः । धीस्तु गु-
णत्वाद्युक्तेन समवैति न तु संयुज्यते । द्वितीयस्तर्हि बहिर्णायतां मनोबन इति चेन्न । समवायोऽपि यतो (न)ऽयुत-
सिद्धानामभ्युपगम्यते । अयुतसिद्धिश्च देशकालस्वरूपेषु कस्यैक्येन । न तावत् देशैक्यतः शक्यते सा घटयितुं
केनापि । नहि य एव तन्तूनां कालः स एव चीवरस्यापि । तथात्वे कार्यकारणभावः केन सुधिया सुसाधः ।
कारणेन हि कार्यमन्यतः सिद्धं सत्तुल्यकालं स्यात् । सिद्धोपस्थायि च कथं कारणं प्रागेव कार्यसिद्धेः ? । स्वरूपै-
क्ये तु दयोरप्यैक्यात्किं कुत्र समवैतु । तन्नायुतसिद्धेरसिद्ध्याऽसंश्रित्समवायो विद्यते । भावे वा विभुते-

१ तत्र यदेतत्तत्कारणम् । २ पतत्यश्वर ।

आकाशोऽस्मत्तन्तु सर्वेषामेकदेशतत्त्वापद्यते । न च तदेकदेशत्वं नभसो निर्देशता स्वीकृतेः । पत्या
दिवनस्य देशाः कल्प (लस्य ४) न्त इति चेन्नद्रुक्तम् । कल्पितानां ह्यवस्तुत्वेऽयुतसिद्धिः कथं स्या-

क्याभ्यां कुलालेपि मेलिततद्धीः स्यात् । नन्वनित्या धीर्या यस्य सा तस्यैवेति कुतोऽनियता । तादात्म्य-
सम्बन्धाद्या यत्रोत्पेदे सा तस्यैवेति द्रुमः । न चात्मैकान्तनित्यो येन तदात्मतया धीर्नोद्भवेत् । ततो बुद्धिमद्धेतोः
कृतकैव धीरभ्युपगन्तव्या । तथा चाङ्गसिद्धौ तत्कुलालाभतासिद्धेर्विरुद्धोऽयम् । समसंख्याक्षरवाक्यजल्पः ।
(अष्टादशाक्षरीयः) ॥

पतेन ननु भोस्तपोऽदेत्यादि यज्जगदे तच्छृङ्खामुत्पादयेदित्यन्तमुचिच्छिदे । अथ दृष्टान्तवाष्टान्तिकेति यद-
भाणि, तदपि न प्रामाणिकप्रतीतिविभ्राणि । यतो यादृशात्कारणाद्यादृशं कार्यं दृष्टं, तादृशादेव तादृशं अनु-
मीयमानं तार्किकेष्टं । यथा यावद्धर्मोद्बुद्धेर्यावद्धर्मात्मकस्य भूमस्योत्पत्तिः सुदृढप्रमाणात्प्रतिपन्ना, तादृशादेव
धूमाच्छैलादौ तादृशमेव कृशानुमनुभिः प्रमाणविन्ना । घटादिकं च दृश्यविशेषाधाराद्दृष्टुत्पेदानं, ततो वसु-
धाद्युत्पादस्यापि तादृशादेव कर्त्तव्यमनुमानम् । नत्वदृश्यविशेषरूपीति, ततः स्वप्नेऽप्यप्रतीतिः । न चैतावतोदाहा-
र्योदाहरणैः समग्रसाधन्यान्वेषणं, येन जायेत नः सकलहेत्वनुपपत्तिदूषणम् । तदेवम्—“त्वदरिमधुपनीपप्राय-
साध्यप्रतीप—प्रथनपटुभुयेद्धः स्पष्टदृष्टो विरुद्धः । तवकतयचिलोकयोत्सर्पिकल्लोलजल्प—जलजलनिधिसेतुः
स्यात्कथं सैप हेतुः ॥ ४ ॥” नियतानुप्रासजल्पाः ॥ कथय विकल्पोत्स १००,

तथा भोः कुवादिगजपारीन्द्राः ! पार्थादिव रवितनुशुवा समवतीर्णेन सङ्गरे हेतुनामुना प्रसरद्युतिपृषत्कौ-
घेनापि व्यभिचारादवाप्यते गरीयानवश्यमनवश्यमनर्थः । अकृष्टप्रभवैर्वनवनस्पतिभिर्विपक्षभूतैरप्युपात्त-

त्वात् । कार्याः किल ये भावास्ते द्वेषोपलभ्यन्ते । केचिद्धीमता जनिताः कुम्भगवाक्षाग्रतःसराः । केऽपि च तद्विपरीतास्तृणतरुप्रभृतयः । तेषां पक्षीकारादव्यभिचारौकस्त्वमेवं चेत् तदेदं पाथो रेखायते सर्वत्र व्यभिचारयिष्यस्य पक्षगतीकर्तुं शक्यत्वेनापव्यभिचारतया मेघादि क्षणनश्वरं सत्त्वाद्विद्युददित्यादिप्रयोगप्रकारौघस्यापि साधकत्वानुपपन्नात् ॥ गुप्त(रघुप्रथम)श्लोकजल्पः ॥

अथ तत्रापि तपस्यमानमस्तक इव चक्षुरगोचरीकृतः शङ्कर एव रचयितेति चेत्, घटेऽपि स एवाद्दृश्यः विपासितपान्थपङ्क्तिरिव कर्त्ताऽस्तु न कुलालः । तथा च कथं तद्दृष्टान्तेन शुजार्तसुतस्येवातिमात्रेहितस्य(तस्यः) फर्तुः सिद्धिः । कुलालं कुरुक्षेत्रमिव कुर्वन्तमनेकशो विलोकितवन्तः कथमपरं कल्पयामः ? इति चेत्, तदा दृष्टकर्तृकाणां शङ्करेणाऽकरणात्कथं येन जघटे जगदिति गीः सुघटा ? घटास्थानीव सारकासार इव स नोदकः संस्तेपां कर्त्ताऽन्येषां च मुह्यन्तयेति चेन्न, संहि यदि समर्थस्तर्हि धनवानिव सर्वं स्वेन कुर्यात्, यदि वा श्रुतदेवतेयैशानस्तदा घटादीनिय पर्वतादीनिय कैश्चित्कारयेत्, नो चेत् सामर्थ्यैश्वर्ययोरेकतराभावः सुवैष्णवयोरेव स्यात्, अथ कृपणानिव स्वतः समुद्भवतस्तानपि नोदयेचेत् तदानीमन्यथाभवदुत्पादतयापनि त्रनेत्राणामिवाऽस्वापेक्षिणामपि विष्टपतिष्ठत्पदार्थानां नोदनां विदधानः स नोन्मत्तादतिरिच्यते ॥ श्लेषजल्पः ॥

किञ्च-ईदृक्किरीटस्यानयोरगोचरचारितायां किमस्याभावो विद्यादिप्रभावोऽसदाद्येतद्वैगुण्यं दवीयस्तादि चेत्येतावन्तो विरूपाः कीर्त्तिकन्येदमित्थंकरणसमये चतुर्भङ्गलतुलामङ्गीकुर्वन्ते । तेषु प्रथमे तावदीदृगा-

कारशिलासीनात्मन इव तस्य तन्वभावे कर्तृत्वानुपपत्तिरियद्वेतुदोषाणामन्तिमस्य प्रस्तावे विस्तारं गृह्यते ।
अनादिमे च ५ किमा किं मा नमश्चन्मुखं मयूखेनेत्थंकृतमिव तव स्यात्, यदि हि विद्यादिप्रभावा-
दनिभात्यताभागसौ भवेत्तर्हि कापि कस्यापि द्वर्गमार्गमागच्छेत्, न खलु विद्यादिशालिनः शाश्वतिकम-
दृश्यत्वं दृशे पिशाचादिवत् । तृतीयः सबलकालप्रियाकोशेत्थंकृतिन्यायप्रत्यायनीयः, सर्वजनादृष्ट (नदृष्टि) वै-
गुण्यस्य प्रत्यायनान्यप्रकाराभावात् । चरमोऽपि न चिद्रूपाणामेतद्रूपतामरसमीदृशं कुरुते, अदृश्यत्वं
हि दवीयस्तादेरियद्विधाच्छिष्टैरुपदिष्टं, यदाहुः—“अतिदूरात् सामीप्यादिन्द्रियघातान्मनोऽनवस्थानात् ।
सौक्ष्म्याद् व्यवधानादभिभवात् समानाभिहाराच्च ॥ ५ ॥” तस्य च व्यापकत्वादिनाऽदृश्यत्वे नैतेष्वेकमपि
कारणं सम्भवेत्—“एतावन्नयनस्य विश्वजनताऽनालोक्ष्यता सङ्गतिं, नागच्छन्त्य (त्य) पि तावकादविरताधीताऽ-
नयच्छन्दसः । एतस्मात्पतति स निःस्वयद्वदस्तेन प्रपन्ना वयं, सस्तां पत्तनकण्टकाशनशकुद्गोलाऽशनन्यायतः ॥
६ ॥” करपल्लवीजल्पः ॥

किन्तु वपुरभावेऽपि या धूर्जेर्जगतः प्रक्रिया, तथा बोधयते बुधमनोवृत्तिः सविस्मया । यतः सा किं प्रयो-
जनवत्तया कर्मप्रेरणया यदि वा तादृक्षस्वभावतया ? इति भिदात्रयं दात्रयन्नायते कुमतवद्विवनलवनाय प्रयुक्तं
मया । तेषु प्रथमे (तासु प्रथमायां) कथं न हानिः कृतकृत्यतायाः ? प्रयोजनमुद्दिश्य तस्य जगज्जनने तत्परतायाः । अ-
न्यथा तु न तस्य प्रवृत्तिः प्रेक्षापूर्वकताकमनीया ।—“प्रेक्षावतां यतो वृत्तिर्व्यासाऽऽस्ते काथेवत्तया । प्रवर्तते विनार्थे

न, सोऽपि यद्वीः स्तनन्धयी ॥७॥” किञ्च-प्रयोजनेनापि तस्य भाव्यं करुणया, क्रीडयाऽथवा निग्रहानुग्रहविधि-
त्सया ।—“तेषु त्रिषु त्रिनेत्रस्य, कृपया यदि तत्क्रिया । सृजेत्तच्छुभमेवेदं, सुवनं नोदितस्तया ॥ ८ ॥” कामनु-
रुप्तां च सूचयति च्छागपुरोगाणां पुरीषादेर्वर्तुलीक्रिया । तत्र तत्करणे कारणं कणिकापि करुणायाः । अभिधास्यते
भिद्वितीया, सा वेगवदापगापूरुषान्वयमानमानवकुशकाशावलम्बनप्राया । डिम्भस्येव हि क्रीडासु वर्तने तस्य
जायेतायेता सव्यपपाया । अपरं च यत्तस्य पूर्यते रसः क्रीडायाः । सम्पद्यन्ते च प्राणान्ताः प्राणिनामपायाः ।
तदपनयति सिन्धुरः स्कन्धस्य कण्डूयां, पतति च मन्दिरं यातयामायाः । नापि तृतीया विधाऽभिधानीया ।
स हि यदि निग्रहानुग्रहौ करोतीश्वरतया । तर्हि रागद्वेषोदयेन संसारसागरे मल्लनाज्जायते सदृशीकृतास्तुयाः
(न्याः) (तायाः) तदः प्रयोजनपक्षो दुःसाधसाध्याऽसाधनप्रथयाः । वाक्यान्तवर्णैक्यजल्पः ॥

अथ कर्मप्रेरणयेत्यङ्गीकुरूपे । तदवुदाऽसारकोरटोपकरणन्यायेन कर्मणामेवेशत्वमुपकर्तुं कुरुते । ननु
तेषां तदायत्तोत्पत्तिकतया कथमिदं व्याकुरूपे ? मैवं, यदि ह्यसौ कर्माणि कुरुते । हन्त तर्हि सर्वेषामपि शुभा-
न्येव कुर्यात्, परोपकारैकव्रतत्वादुत्तमानाम् । अथ न भूषो भृत्येभ्यः कर्तव्यानुरूपं फलं कुर्याणः स्वस्यो-
त्तमतामपाकरोति, एवं शुभाशुभकृतानुसारेण प्राणिनां कर्माणि कुर्वन्पणोपतिरपीति चेत् ? कृतं काचपिच्येन,
भूपतिश्च समर्थश्चेत्, (सा हि यद्यङ्गीकरोति सामर्थ्यं तर्हि) सर्वैः शुभमेव कारयेत् । नो चेदवश्यमसामर्थ्यमसा-

धुतां वा स्वीकुर्वीत । चरमोऽपि दुःखाचरीकस्ति च, तदीयस्वभावस्य नित्यैकतया सर्गसंहारयोश्च परस्परविरुद्धतयैकतरस्यैव करणापत्तेः । अन्यथा तयोरेकतां स्वभावस्य भिन्नतां वा गलेपादिकयापि त्वमं(गी)कारिष्येत । तन्न वनस्पत्यादीनपि स एव करोतीति प्रतीतिकरम् । वनतर्वादेरपि तेनैव करणं चमदचीकरच्चतुरचेतः— “शस्येतरास्तः करवीरमालानुकारिणीयं व्यभिचारवत्ता । परासनार्थं(य) प्रगुणीकृतं ते, पर्यस्करोत्तस्करतुल्यहेतुम् ॥ ९ ॥” एतेनाग्नेरनुष्णत्वे साध्ये द्रव्यत्ववत् कालात्ययापदिष्टतयापि हेतुमवचेक्रीयते चतुरचक्रम् । वनवनस्पत्यादावाचालगोपालं कर्तुरसाक्षाचरिक्रियमाणत्वात् । असदृशस्य तस्य च कर्तृतायाः पराचक्रवत्त्वात् । ततः— “चेतो यः कमलाकरोति किमिह ग्रश्नोत्तरे के वद(व्याकुरु)प्राक् पुण्यापगमेन का किमकरोल्लक्ष्मीवतोऽप्यालये । श्रीरामस्य समागमोऽवनिभुवा लङ्कास्थया किं कृतस्त्वद्देतुः क्रियते स्म काननवनस्पत्यादिभिः कीदृशः ॥ १० ॥” (कालात्ययापदिष्टः) ॥ कृगधातुजत्वः ॥

अथ कथमथर्वेय निर्वेदकोऽरण्यभण्यताम्बरीभर्तुर्हेतुर्न भावत्कः, तत्कालप्रतिकूलसाधकहेत्वन्तरतुरगवेगोपबौकितप्रौढप्रकरणसमतानिर्मियोन्माथत्वात्तथाहि— गिरीशो नेच्छाकारी, अंशरीरित्वादू, योऽशरीरी स नेच्छाकारी यथा संसारपारीणः, अशरीरी चोरीचरीकरांचक्राणो गिरीशः, तस्मान्नेच्छाकारी इति प्रतियोगः शङ्करसकाशात्रिलोकेच्छाकारित्वं चकदलनदन्ताबलोदसनलीलयोदलीललत् । आः साधु साधुपु धुरन्धरोवादिसिन्धुरमदग्रासमधुकरो भवानिदमवगम्भणीत् । गिरिशं नः स्वाग्निमिह धर्मिणं निर्भिमाणस्य तवापि तद-

भ्युपगमावश्यकरणीयत्वात्, इतरथा साहसाङ्गविवेकावासितकेवलकविनिकेतबन्धुरायां धारायां कवि-
ताविरुल्लेखेव हेतोराश्रयासिद्धिर्बोभूयादिति चेत्, तदविचारितं चाकृतां चञ्चुरीति । न खल्वभ्युपगम्य-
मान एव धर्मीति प्रतिमतामेकान्तो बरीवर्त्ति । तमोऽभावरूपतासाधनादावनभ्युपगतस्यापि तमः प्रमुख-
धर्मिणः प्रयोगात् । हेत्वाश्रयासिद्धता तु प्राय उभयत्रापि तुल्याक्षेपोत्तरा चेत्ति । न च वयमीश्वरं नाभ्यु-
पगन्मः । ततो यूयं यमभिर्ममनामासिवांस ईश्वरं, स किलेन्दुकलाकालीकपालादिविकलतिसकलवि(प)-
त्तादिस्वरूपः परमात्मैव । तं च सुपरिप्रतिज्ञाति जैना अपि । (नच) विवावर्धयन्ते नो । पुनस्तत्रासम्भविनो
भुवनविधानादिकियद्वर्मा एव । तत् कथमयमाश्रयासिद्धतामाशेश्रीयात् ॥ चेक्रीयितक्रियाजल्पः ॥

ननु विद्यमानेऽपि चपुपि ज्ञानेच्छाप्रयत्नानां समस्तानां वाऽभावे कुम्भकारादावपि कर्त्तृतां नोप-
लम्भगोचरयामः । तेनादौ कार्योत्पादकारणकलापाकलनं, ततः करणेच्छा, तदनु प्रयत्नस्तदनन्तरं फलनि-
ष्पत्तिरित्यमीषां त्रयाणामेव कार्यकर्त्तृत्वे सर्वत्राव्यभिचारात्कर्तृत्वसामग्र्यामङ्गमनुपयोगितयाऽजागलस्तना-
यते । तत्कुतोऽशरीरित्वहेतुमन्वयव्यतिरेकाघटनया कूटमप्रचकट इति चेत्, कुशलाग्रधियः कुशला ईदृगिरा
शृङ्गारयन्ति खजिहां नतु कुशाग्रधियः । यतो हन्त हे तार्किकमन्य ! विना देहं तस्य ज्ञानादयो बन्ध्या-
स्तनन्धयायन्ते, तेषामुत्पत्तावस्य मुख्यनिमित्तकारणत्वात्, अन्यथा मुक्तात्मन्यपि कस्तानुत्पद्यमानानग-
लयेत् । अथ प्रमथनाथः प्रथमं स्वं चपुपा सनाथ इति पश्चात्तेन सहकारिणा, जगत्कर्तुर्मोङ्कारयतीत्ये-

तावता किं चक्रं नो मनो मन्दार्थयेतेति चेत्, वपुरभावे स्वयं वपुरकरणं तत्करणायापरपरमेशकल्पनाऽन-
वस्थापारवश्यमित्यादि तदित्युत्तरायामः । ननु भोः ! क्षुल्लकमतल्लिकागल्लफुल्लिकाभिलोकहृल्लोचनानि चिराय
चित्रीयन्ताम् । परं कृतार्थत्वोपाधिवाधितत्वेन व्याप्यत्वासिद्धतां यातो हेतुरयं साध्यविपर्ययं साधयितुं कथ-
मोजायिष्येते ? सत्यमेतत्, तथापि व्याप्यत्वासिद्धतोपाध्योः किं लक्षणं कमलीयते हृदयनालीके ? येन तौ
सिद्धपुरुषाश्लिष्यमाणानलीकव्यासिपाञ्चालीकमनीये मदनुमानहर्म्यकहेतुहरिचन्दनस्तम्भे कटारि काष्ठकीटा-
येते ॥ नामधातुजल्पः ॥

हन्तेदं तत्तथाहि-दृष्टान्तप्रभवेनोपाधिना बाधितो हेतुरप्रयोजकापरपर्यायो व्याप्यत्वासिद्धः १, साध-
नाव्यापकः साध्यसमव्यासिरूपाधिः, यथा—शृथिव्यादि सकर्तृकं, कार्यत्वाद्, घटवदित्युक्ते शरीरिजन्यत्वं
२, हेतौ सत्युपाधेरभावः साधनाव्यासिस्तत्र दृष्टान्तः पक्षः ३, साध्योपाध्योरन्योऽन्यव्यापकत्वे साध्यसम-
व्यासिस्तत्र सपक्षः ४, उपाध्यभावे साध्यभावो व्यतिरेकव्यासिस्तत्र विपक्षः ५, स एव च तदाभासो यदि
व्यतिरेके प्रत्युपाधिर्यथा अस्यैव यच्छरीर्यजन्यं तदकर्तृकं यथा व्योमेत्युक्तेऽकार्यत्वं ६, उपाधिलक्षणं भो-
विचक्षणवरेण्य ! क्षतक्षुण्णमेव न्यक्षमेतल्लक्षणं, परमकृतार्थत्वं कथमुपाधिः ? अशरीरित्वे सत्यकृतार्थस्य कस्या-
प्यभावेन साधनाव्याप्तौ निदर्शनादर्शनात्, ईश्वरस्य तु विश्वरचनातः क्रीडाद्येकतरार्थकल्पनयाऽकृतार्थ-
त्वेऽस्मदादेरिव शरीरित्वादिप्रसङ्गोऽनर्गलः । नच तत्कल्पना न्याय्या, प्रागेव तच्चिरासस्य प्रतिपादनात् । ये

धान्ये जगति, चेतनास्तेऽकृतार्थः परं भोगायतनभाज एव । अचेतनास्तु तदभावेऽपि नाकृतार्थः । कृतार्थान्कृतार्थत्वयोरजडस्यैव धर्मत्वात्, तन्नोपाधिबाधया व्याप्यत्वासिद्धोऽयम् ॥ गम्यांस्तिजल्पः ॥

ततः—“दुष्टोपाधिविधिन्तुदा विधुरितो दुर्युक्तिभूयुक्तिभूच्छायच्छिद्रवदुक्तेहेतुशशिनस्तेजोयुनानोऽधुना । विद्यन्मानसनीरजन्मसुकृतोह्यासस्तदभ्यन्तरे, हेलै हेलितुलां वहेत न कथं हेतुर्मेहेच्छो मम ? ॥ ११ ॥ एवं च पञ्चतयदोगयिशेषदुष्टाद्धेतोरंतो (५) गिरिशिविध्वविधानसिद्धेः । यां तावके मनसि तिष्ठति कामना सा, नारी नपुंसकपतिप्रसयस्पृहाभा ॥ १२ ॥ अस्ति स्वस्तिकरस्तमस्तिरयिता श्रीनन्दिरत्नो रविस्तत्पादप्रणये परायणतया कोकायते यः कविः । श्लिष्टस्तत्कृतजल्पकल्पलतया शोपाब्धिसंख्योदयदोषाख्य स्तयको धमूव सुधियामाद्येतरो मण्डनम् ॥ १३ ॥

इति श्रीतपागच्छद्वारयुगोत्तमगुरुश्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टपाधोधिप्रियगाप्रचाहोपमश्रीमुनिसुन्दरसूरिश्रीजयचन्द्रसूरिश्रीरत्नशेखरसूरीन्द्रशिष्याणुरत्नमण्डनकृतायां जल्पकल्पलतायां

मण्डनाङ्कः शेषहेतुचतुर्दोषोदयो नाम द्वितीयः स्तवकः ॥ २ ॥

अथ दूषितसाधनस्तपोधनरत्नं स चिरत्नधीनिधिः । कृतसाध्यनिरासवासनं, पुनराख्यज्जनराजिरञ्जनः ॥ १ ॥ ननु भोस्तर्करहस्याम्भोरुहोद्भासहेलयः ! हीयतां हेतुरेष दृपद्विविशेषः, सन्ति साधनरत्नानि भूयांस्यपि तर्करत्नाकरे, परं यस्तेन परिचरिस्त्रिक्रयते पक्षपुरुषः, स एव निर्णिज्यताम् । अशुद्धे हि धर्मिण्याधीयमानं साध्नीयोऽपि साधनमयोमुद्रिकायां माणिक्यमिव न किञ्चिच्चकास्ति । ततो यदुदीरांवभूवे—भूधरधरादयो बुद्धिमद्धेतुका इत्यत्र त्वन्मनस्येको धीमद्धेतुरास्तेऽनेके वा ? बहूनां विश्वविधातृत्वे परस्परविमतेरनिवार्यतयैककस्य वस्तुनोऽन्या(ना)न्यरूपेण निर्माणे सर्वमसमञ्जसं स्यादित्येकमेव तं वाचयामहे । तर्हि मधुच्छत्रशक्रमूर्द्धप्रासादप्रभृतयोऽनेकसरधाकीटिकाशिल्पिकल्पितत्वेऽप्येकरूपतया सम्यगवभान्तीति नैप मुनिरिव मनीषिमनोवृत्तिवनितां निस्ते विकल्पः । अथानेके ? दायते तदायमेकत्वाभ्युपगमो भवताम् । अपरं च—ते सर्वेऽप्येकमेव यदि जगद्विदधते तदा समुदितीभूय कार्यकारितया कथमीशा आकुशायन्ते । अथ पृथक्पृथक्त्वादा, जगदानैक्यादयो दोषाः प्रसूयन्ते । तन्मैकं शङ्करं शिष्येभ्यः शासिपीष्ठाः ॥ अदादिक्रियाजल्पः ॥

यच्च त्वं गीः कलम्बैकलव्याधमानो धीमद्धेतुं विश्वव्यापकतया मन्यसे, तदप्यनुपलब्धिश्चन्द्रेयं मानसे मनु । छत्रम् । यतस्तस्य तथात्वे विश्वगतानियतदेशस्थवस्तूनां यथावन्निर्माणानुपपत्तिरेव कारणतामेत्यनूनाम् । धनुः । तत्र च पृच्छामो, जनवत्तनुव्यापारतः संकल्पमात्राद्वा जनयेदर्थोऽस्त्रिजगतः । मुशालम् । आद्ये एकस्यैव निर्यादेः कृतौ

१ त्रिमुन्यसमाप्तमाप्तशब्दानुशासनप्रणयनप्रसिद्धशब्दानुशासनाचार्यपदवीकृत्रीहेमाचार्यमते ह्यदिरप्यदायन्तर्गण इति न प्रकरणविरोधः । २ कृत्वा यदुल्लवन्त कर्मणि प्रयोगोऽयं, तथा च नादादित्वविरोधो, यतो यदुल्लवदादौ पठ्यते । ३ छत्रादिचित्रविन्यासास्तु ग्रन्थान्ते द्रष्टव्याः ।

यहोः कालक्षेपस्य सम्भवाद्द्वितीयसाऽपि कालेन न सर्गाविसायः । भल्लः । न च तस्य स्याद्वयुः, पुरा मे तत्तयु-
त्तयास्य प्रतिपेधनेन । वज्रम् । द्वैतीयीकपक्षे तु दोषो न कश्चिद्, असौ ह्यन्यनाकसदत् सङ्कल्पात्तान् करोति,
तथोररीकरणे त्वस्य व्यापकता व्यर्थो । जलकमलम् । सर्वगत्वे च सोऽशुचिषु सर्वदुःखेषु भवभ्रादिषु सञ्चरिष्णुः
प्रसज्येत, तथा निष्टं चः । स्थलकमलम् ॥ चित्रवैचित्र्यजल्पः ॥

अथ सर्वज्ञत्वाभावे यथोचितोपादानकारणाद्यनभिज्ञतयाऽनुरूपकार्योत्पत्तिर्न स्यादिति हेतोः संविदात्मना
विष्टपव्यापकः सोऽभ्युपगम्यते । तदाऽस्माकमपि निरतिशयसंविदात्मना परमपुरुषो विश्वत्रयं क्रीडीकरो-
तीति भयतां सिद्धसाध्यतापद्यते । ननु ज्ञानात्मनापि विश्वव्यापनेऽशुचिरसांखादादीनामप्युपलम्भः सम्भ-
वतीति युष्माकंैप्यजनिष्ट प्रकृष्टमनिष्टम् । नन्वेकस्याः खल्वीपाया वर्गिनि द्वितीया स्वयमेव व्यूयतयिति न्या-
यात्तुल्याभ्युपगमतयास्माकमप्रियं तव निरुपाधि प्रथममापतेत् । ज्ञानं चास्मन्मते अप्राप्यकारितया स्वस्थानस्य-
मेव विषयं परिच्छिन्नत्वीत्यशुच्यादिषु तदप्राप्तेरतदप्रियं प्राप्यकारिज्ञानवादिनां परेयामेव शीर्षं पतेत् । किञ्च-
अशुचिज्ञानमात्रेण तद्रसास्वादानुभूतौ दामदुकूलेन्दुवदनाचन्दनादिचिन्तनमात्रादेव देहिनस्तत्सुखमनुभवि-
ष्यतीति तदवासिप्रयत्नस्तेषां मोघतामश्रुते ॥ संहितवाक्यद्वयजल्पः ॥

चिन्नाणं निअणेअवत्थुविसरं गंतूण नूणंतरा, बाणो वेरिगणं रणंमिव परिच्छिदेइ एवं पुणो । तुम्हाणं चयणं
मणावि न मणं पीणेइ तस्सप्पणो, धम्मत्तेण हु निगमो कह बहिं सुक्खाइआणंपि च? ॥ २ ॥ तस्स य निस्स-

रणे जीवस्सावस्समचेअणत्तणाओ अजीवयावत्ती हवइ। अह—पच्चूसावसरे गुणा वि र^० (वि) णो तेणेव कोडी-
कया, वीसुं वित्थरिऊण किं न किरणा भासिंति भूमंडलं। एवं अप्पसगासपत्तपसरं नाणं पि नाणापय-
त्थाणं फ़ासिअ पायडेइ पडलं ता वुत्तदोसो कहं? ॥ ३ ॥ एअं पि अविआरिज्जमाणरमणिज्जं, किरणाण गुण-
त्तणासिद्धीइ धम्मिणो समीवाओ धम्मस्स दूरवित्थरणे अवरदिट्ठताऽदरिसणाओ, तप्पभिइणो खलु तेउ-
पसुहपुगलमयत्तेण दब्बं चेवावज्जंति, जो पुण किरणाण पगासरूवो गुणो सो तेहिंतो कयावि न पिइ
होइ। तहाय धम्मसंगहणीए सिरिहरिमहाग्रियपाया—“किरणा गुणा न दब्बं, तेसि पयासो गुणो नया
दब्बो। जं नाणं आयगुणो, कहमदब्बो स अणत्थ ॥४॥ लोहोवलस्स सत्ती, आयत्था चेव भिन्नदेसं पि। लोहं
आगरिसंती, दीसइ इह कज्जपच्चवत्था ॥ ५ ॥ एवमिह नाणसत्ती, आयत्था चेव हंदि लोगंतं। जइ परि-
छिंदइ सम्मं, को णु विरोहो भवे तत्थ ॥ ६ ॥” तम्हा पडिहरिणो रहंगं व पइपउत्तं दूसणं तुह चेव
लगंगं ॥ प्राकृतजल्पः ॥

किञ्च-तत्सर्वार्थं केन प्रमाणेन गृहीतम्? अनुमानेन चेत्, किं तेनाविनाभूतं साधनं? यदनुमानमुत्थापयेत्,
विष्टपवैचिन्यमेव चेत्, न, तस्य शुभाशुभकर्मविपाकादिवशेनोत्पद्यमानत्वात्, तत्र ज्ञानात्मनापि विश्व-
विभुः। प्रयोगोऽत्र ‘शर्वो, न सर्ववेदी, विसंवार्यार्थवादित्वाद्, युज्यमदादिवत्’ तेन प्रणीतेषु तत्त्वेष्वाद्यस्य द्रव्य-
स्यैव तावत्तदुक्तनवसंख्याकत्वव्यभिचारतो नायमसिद्धः स्याद्धेतुः। ननु कथमिदमिति चेत्, एते वदामः ‘भूज-

लानलानिलाकाशतुर्वात्मदिग्मनांसि' (इति) नव द्रव्याणि, तत्र न भूजलतेजोवायवः पृथग् द्रव्यम्, अणूनामेव
 स्वेन भेदमभेदेषां प्रयोगविश्रसाभ्यां पृथिव्यादित्वेन परिणमनात्, नचावस्थाभेदाद्रव्यभेदः समीचीनः, कुम्भा-
 शयम्यापन्नमृदादिद्रव्यस्यापि 'भेदापत्त्यानन्तद्रव्यप्रसक्तेः । 'नापि दिक्, तस्या व्योमावयवत्वेन तत्पृथक्त्वा-
 नुपपत्तेः । अन्यच्च तमश्छायादयोऽप्यतदोऽन्तर्भवद्रव्यीभवन्ति तेषामपि रूपादिमत्त्वेन पृथिव्यादिवद् द्रव्य-
 त्वास्तेः ॥ जलपद्मजल्पः ॥

तथाहि—“घत्तेऽमोघसुदर्शनप्रसरतामन्यद्वितं तन्यते, सत्यादिब्रजवाञ्छितानि विमृतेऽवश्यं महोपा-
 स्यता । घचातीवतरां जने जनयति श्रीनन्दनस्योदयं, तत्कस्तार्किकपुङ्गवो न गणयेत्कुण्ठैकरूपं तमः ॥ ८ ॥”
 तच्च मेघाविमूर्त्वावधि सम्यगवगम्यमानश्यामरूपात्मरुतया जलञ्चलनंवायुवियत्कालकाष्ठात्ममनोऽष्टके
 गन्धवैधुर्येण वसुधायां चानन्तर्भवत् क्रियाः पञ्चापि प्रपञ्चयच्च द्रव्यान्तरमवतिष्ठते । तनु भो दम्भोजिह्वतह-
 दम्भोजिनीचह्वन ! वद सहस्रदुतिप्रतिभतया समयमियन्तं युक्तिमयमाख्याय त्वष्टि(या)धिदं कथयता स्वस्य निर्ग-
 न्यतायाः प्रवृत्त्यांभूवे द्वितीयोऽर्थः तमो न रूपवत्, अरुणशक्तिवत्, यद्यदर्शवत्तत्तन्न रूपवत्, यथाऽऽकाशः,
 अरुणशक्तिश्च तमस्तस्मान्न रूपवदित्यप्रतिघप्रमाणपविपातव्यपाकृतरूपप्रबलमूलत्वात्तमोद्रव्यद्रुमस्य । साधन-
 सा(धी)यसीमाश्रयासिद्धिमाश्रयतीति श्रमणनिश्रेण आवणीयं, भास्वरभास्वदादिसम्बन्धिवस्त्वभावस्वभावस्य
 तमसोऽस्माभिः स्वीकारात्, अथ—“वातोद्भूतनिकेतकेतुचपलव्यालः पयोमानुपीभूतानर्गलपांशुलः सलिलचू-
 -माश्रयासिद्धि-८, - मश्रयायसी माश्रयासिद्धि-८, (५१८ लेखे)

कुम्भीयमानाचलः । माणिक्योपमदीपकः प्रवहणप्रायालयः फेनिलस्ताराभिस्तिमिराब्धिराप विपुलां पश्यामि
 तच्छ्रयामिकः ॥९॥” इत्याद्युल्लेखशेखरितास्वलदुग्ध्यक्षादिबाध्यसाध्यतया कालात्ययापदिष्टं कथमिव स्यादिदं
 विग्रदिष्टं, मैवं, लेखनीयत्वं नीलिसकृतस्वलसा^{ना} धामपि तदरूपितानुमानप्रवर्त्तनवदिहाप्यनादीनवमनुमान-
 प्रवृत्तेरुपपत्तेः । न च तथापि सत्यग्रिशैत्यप्रभृत्यसत्यप्रयोगा^{ना} मिनिरुद्धप्रसरतया कालात्ययापदिष्टतापदप्रष्ठता-
 मुपेता किमङ्गीकुर्याच्छरणमिति वाच्यं, तत्र तत्रोभयवादिसंमतुप्रथलबाधकप्रमाणे परिपोस्फुरीति तस्याः
 साधारतासम्पत्तेः, प्रकृते, तस्याभावात्, नापि जलपाजिविजये वज्रस्तम्भतां विभ्रदेतदनुमानमाणिक्थयपीठप्र-
 तिष्ठः स्वरूपासिद्धिरूपासिद्धिधारणविषयो हेतुरेयः, कदाचिदपि तमसः स्पर्शनस्पष्टता^{र्था} ननुभवत् ।
 “यथेवं न तदोरुशार्द्वरतमस्यन्दोलितः श्रीमतंश्छिद्रापेतकपादकापवरके पत्यङ्क आफलयते । यद्वा कौतु-
 कमीलिताक्षिकमलद्वन्द्वस्य पुंसः करुण्यापारादिह नास्ति वास्ति तम इत्युत्पद्यते प्रत्ययः ॥१०॥” न च दीपक-
 दीधितेरिवानुदीनस्पर्शतया विरलावयवतया च तस्य तदुभयं नोपपद्यत इत्युत्पद्यमानमनवयवं, यतो
 जातु यत्तलप्रदीपप्रभायामुष्णस्पर्श उपलभ्यते भास्वरूपेण च तदनुपलम्भेऽपि तदनुमानं भवेत्, तमसि तु
 न कदापि स्पर्शोपलम्भो, न च रूपात्तदनुमानं, तस्य प्रमाणेन पराकरणात् । अथ तिमिररूपि तदो, अमर-
 मरिचकं चकास्ति^(तत्र) कुतः । इति यदि हृदि सन्दिग्धे, त्वदादिरादिश्रुते तदिदम् ॥११॥ सर्वे चाक्षुषाः पदार्थाः
 आलोकसहकृतविलोचनविलोस्या, यत्र चालोको न स्यात्तत्र भावनिभालनाभावे भ्रान्त्या शुभ्रेतरताप्र-

तीतेन्द्रवः । किं हि प्रकाशोऽपि निमीलितनेत्रस्य प्रलीनदृशो वा भावादशने सर्वे जगदञ्जनपुञ्जनिमग्नमिव नायभासते ? किं किंचिद्रूपं चिद्रूपमन्येन माख्यन्यं तिमसः ? ततो युक्तिमयौक्तिकमौक्तिकलतामालभारिणी रमणीया साध्यसिद्धिरमणी तिरस्कृतप्रतिकूलजल्पानल्पान्धकारशङ्काविकटकण्टकोद्धारसाधुना साधनाध्वनाऽऽगत्य प्रतिज्ञातुल्यपल्पङ्कनिःशूयालुं पक्षप्रियपुमांसं समाश्लिषत । अथ “कुर्वानो मयि कुम्भिपाटनचिकीः पञ्चाननापाटनन्यायास्ताचरुयुक्तिगुम्फयुगपङ्कसाय तूष्णीकताम् । खञ्छन्दं यदियत्त्वयोदितमिह प्रामाणिकानामलङ्कर्मणं हृदयानि कार्मणयितुं कुर्मः कुर्मः किमप्युत्तरम् । १२ ।” यथा भोः सर्वान्तर्वाणिपार्षणशश्वरीधरयितुर्वारिपीवरपयोदसोदरं तिमिरमिति या प्रतीतिर्वरीवरीतीति आतरदध्रां तां भ्रान्तं मा तावदभ्युपगम्याः । वेगवत्तरनीवत्तिनो धावत्तर्वादिस्वचित्तेरिव तस्याः पुरो बाधकाभावात्, प्रक्रान्तप्रयोगस्य चाद्यापि कृष्णरकोटिसंदङ्कितगुडगण्डलेहनेख्यत्वात् । तमोऽतमोऽनीरूपमगन्धत्वान्मरुददित्यसात्तद्वाधेति चेत्, तत्र चित्तं नः प्रीतिमञ्चत्तनुते, यतो गन्धप्रतिबन्धितया बन्धूकृतपम्पाकजम्पाकजं कृष्णरूपं तन्निवृत्तौ निवर्त्ततामिह ये पुनरपाकजः कालिमा कथं निवर्त्तेत ? । यथा चानुष्णाशीतस्पर्शः पृथिव्यां गन्धाभिव्यासो मारुते तथिरहितेऽप्यनुभूतेरेव भवताऽभ्युपगम्यते तथा गन्धानधिकरणेऽप्यन्धकारे मेचकरूपमैवायं बोधवदनुभवयलादभ्युपेयम् । अथ जल्पाकपाकजयिना पाकज एवानुष्णाशीतस्पर्शो गन्धानुगन्ता कम्पाके तु सोऽपाकजस्तत्र तदभावा(न्न)मविष्णुरिति भणिष्यते, तर्हि श्यामिकापि पाकजैव गन्धप्रतिनिधिबन्धिनी, तमसि पुनः सोऽसा नो

第 1 頁

त्या

पाथिकीति कुनो गन्धापगमात्त्वरीति^१ तुल्यमेवोत्तरम् । नन्वालोकासहायसंगतदृगांलोकयत्रिलोक्यन्तरे, वर्त्ति-
द्वुः सकलोऽपि रूपविषयस्तेनान्यकारोऽप्यसौ । इयामः स्याद्यदि तत्प्रकाशवियुतीभूयाक्षिसाक्षात्कृते, नाक्षत्रं
भवतीति यायक इह प्रत्यक्षताऽसम्भवः । १३ ।” इति चेन्मेदमपि वादीः, आलोकविरोधितां दधतः ध्वान्तस्या-
लोकाभाव एवोद्भवित्तयाऽविद्वियुतनयनविषयत्वोपपत्तेः, नो चेदालोकाभावोऽपि नालोकविकलाम्बक-
विलोकनीयः रूपवदभावत्याद्यथा कुम्भायभाव इति प्रतिभाषणे का गतिः?, इन्तेह पक्षव्याधृतसप्तपक्षव्या-
पकालोकी विगृह्यतालक्षणोपाधिरेवात्राहोत्तराणतरी वरीवर्त्तीति चेत्तदापङ्कान्तसूचितप्रत्यक्षता-
ऽसम्भवप्रयोगोऽप्ययमुपाधिः समानः । नचालोकसचिवमेव लोचनं गोचरयति रूपाणीत्येकान्तः प्रामाणि-
कान्तःकरणकान्तः, मूपकमार्जारदिचक्षुषामन्यतमसेऽपि वस्तु विषयीकरणात् । ननु भोः कलन्दिका-
मन्दाकिनीकेलिकलहंस ! कलहं समुत्पृज्य त्वमनुयुज्यसे यदि यथा तद् एव तमसि तमालमालाश्यामैमात-
त्रिलिनीमीलितदृशोऽपि कथं तदुपलब्धः ? रूपस्य दृष्टे व्यापारवत्त्वाददर्शनात् । सत्यम्, तत्रापि सङ्घटितपक्ष-
पुद्गमध्यसंदङ्किः स्वतनिकटमपि तमः पटलमक्षिव्यापारादेवोपलभ्यते संविदां वरेण, कर्मक्षयोपशमस्य वैचि-
न्यात् । यस्तु ललाटं तपतपनातपतापितस्यापवरकप्रविष्टस्य कतिपयप्रकाशावयवसंभेदादनीरन्ध्रतां दरिद्र-
त्यपि तमसि मसिस्तोमसान्द्रतावगमः, स हि मिहिरमहोविहितदृगुपहतिहेतुको भ्रमः । अत एव क्रमास्त-
दुपपातविरुमे यथावदसौ पश्यत्यपवरकवर्त्तिनो भावानच्छां च तत्र च्छायां, सा च सान्द्रापि घत्ते पदार्थान्न

नेजमा विरलीकृता । तदेवं रूपव्यवस्थापनप्रपञ्चेन सर्वे चाक्षुषा इत्यादि यदवादि, तन्निरासः प्रत्यपादि । तथा
 “एतान्ने ऋग्गर्गनि”प्रतिष्ठितयति इयामत्वसम्यग्धिया, साध्यं धाध्यतमं दधत्यनुमितिः सत्या यदि स्यादियम् ।
 “एतान्ने ऋग्गर्गपत्नेन नर्हि मरुनोऽप्यस्पर्शवत्तानुमा, नैवाकीर्त्तिरिवाधजात् स्वलयितुं शक्त्या स्फुरन्ती सती । १४ ।”
 स्यामायपत्नेन नर्हि मरुनोऽप्यस्पर्शवत्तानुमा, नैवाकीर्त्तिरिवाधजात् स्वलयितुं शक्त्या स्फुरन्ती सती । १४ ।
 ननु यदि ममऽयामता सम्यग्दद्या मता तर्हि सादृश्यात्तस्या वयस्या व्योषः इयामिकापि स्यात्तात्त्विकी,
 न, तस्या रिगदीयस्तगादिना प्रतीयमानतयाऽभासरूपत्वात्, अन्यथा किं नासन्नाकाशेऽपि साऽऽलोक्यते ।
 नच तत्र तत्रोभययादीत्याद्युक्तं, न तद्युक्तं, जलद्युक्तहृदितप्रयोगेषु याचकस्यादित एवोभया(यवा)दिसांमत्यास
 न्नमयात्, क्लृप्तपाने धी(पा)पिने हेतौ कालातीतत्वं, तच्चेह साधितमले नाष्टे(धि)र्त्ति किं बाधितविपयतां स तव हेतुः ।
 ननु भो ! रिगधिसाम द्रव्यमन्तत्रिरामतथेत्तमः पदार्थस्तदा किं निल्योऽनिल्यो निल्यानिल्यो वेति “आन्वीक्षिकी-
 पद्मद्रव्यधुरेया, माक्षात्रिपक्षत्रिचलीविलासम् । त्वां दक्षतालक्षितमीक्षमाणा, साकाहहृदीक्षयति स्वकीयम्
 । १५ ।” न तापत्रिलयस्तस्य प्रत्यङ्गमादिलदीधिलपास्यमानतादर्शनात् । अनिल्यश्चेत्तदुत्पादने किमुपादानं ? यदि
 परमाणवमर्हि ते स्पर्शयन्तस्तथिरहिता वेति प्रकारावन्धकारपरकरणाकाशुगाङ्गरविकिरणकारि-
 णानुदग्ने । तत्र न स्पर्शयन्तस्तत्रन्ययस्तुनि स्पर्शानुपलम्भात् । अथ भोः पृथुप्रज्ञपार्थिवाः ! प्रथन्तु एव शीत-
 स्पर्शगितापसाग्नितस्य मन्दस्य वा तापशान्तये वैयेन तमसि स्थापत्ता(नो)पिदेशाविति चेत्तदन्(व)दातं यतः—
 कारागाराण्यकारमरुशभृते नष्टनिद्रोपयोगी, तिष्ठत्यापादकण्ठं सुम्बहरणखलैः शृङ्खलैर्वेष्टिताङ्गः । तत्रापि

व्यापितापसरदविरलखेदसन्दोहदम्भाज्जाने पानीयमस्योत्तरति नरपतिप्रौढमांनाधिरूढम् । १६ । यदिच
तद्विरहिताः ? तर्हि तामसाः परमाणवो नावयविनमारभन्ते स्पर्शरहितत्वात्मनोचदिति प्रयोगः पिङ्गजट इव
जागर्त्तिजनितजागर्जदन्धकारातिविध्वंसः । अथ नित्यानित्योऽन्धकारस्तर्हीह विधायामसाध्यं विरोधव्या-
धिनं धन्वन्तरिप्रतिनिधिरपि धीनिधिर्निनिधुनीते, तस्माद्विजाचार्यविचार्यमाणमपि न केवलं द्रव्यतया भाव
तयापि न संभवतीति भासामभाव एव तमः । तथा सति च तिमिरमाधारमसाधितपूर्विणस्तव कृष्णरूपस्या-
पनमनिर्जिततेजस्विनस्तस्मिन्नकसज्जनवज्जानाति सज्जनसमानः । अत्रोत्तरयामो-यत्तावकं विकल्पत्रयं तत्र वयं
नित्यानित्यमद्वीकृर्म्मः कृर्म्मगुप्तेन्द्रियाः । समस्तवस्तूनामन्योऽन्यमनन्याभ्यां द्रव्यपर्यायाभ्यां नित्यतानित्य-
तयोः प्रत्ययनात्, तथान्युपगमे च विरोधव्याधिरनुद्भूतिराकाशकार्यताधिकारे प्रकाशयामासे । ननु भोः ! श-
म्भोर्नभोर्भूत्सिंकीर्त्तिमालतीमालयार्चयितुमेकचित्तद्रव्यं परमाणवः, पर्यायस्तत्कारब्धस्तमोऽवयवी, तदुभयस्थैर्य-
व्ययरूपं च नित्यानित्यत्वमेवेति भवदभिप्रायं हृदयमुवि कुनाभिप्रायं वयंमवेमः, किन्तु स्पर्शो नास्ति, तत्कथं
कार्यम् ? सत्यम्, भो भट्टघटातुरापाद् खादकुर्वते तव हृदि स्पर्शाभावः । परमेतदर्थं न कदर्थनीयं त्वया च मया
गिन्ताया चेतः । तत्र तंचितुम(तंचितुमु)लं साधयितुमलम्भूष्णुः स्वयमस्ति प्रतिभूरालोकः । स हि यदि स्पर्श-
मांस्तदयमपि भवेन्न चेत्तास्याप्यणूनां तदभावात्तदनारम्भकत्वप्रसङ्गोऽभिमतभङ्गाय भवेत् । यदि च स
तत्रास्ति परमनुद्भूतस्तदिहापि तदुत्तरं कुर्वतः किमपि वक्तुं न वक्त्रीभवेत् । यच्चोक्तं-तत्र स्पर्शानुपलम्भेऽपि

भावरूपात्तदनुमानमिति, तद् ध्वान्तेऽपि निर्द्धारितश्यामरूपे समानः, तस्य पुनरुपलभ्यते स्पर्शः “आवास-
 श्रीसरसिजदृशः काव्यकारिप्रसिद्धश्यामच्छायादिमरसमृत्तिः (ता)भ्यन्तराले हृदीव । गर्भांगारे भृशभृतवति
 च्छायया संचरिण्यौ, धर्मात्तस्याखिलतनुलता शीतलस्पर्शवित्तिः । १७ ।” यथा च मन्दमन्दमरुल्लहरिपरि-
 चयः पयःस्पर्शस्याभिव्यक्तिर्हेतुस्तथा तमःस्पर्शस्यापि स्यात् । नचासौ कारौकसि घनघटितकपाटपाटसम्पुटे
 संपश्यते, न तेन तिमिरे सत्यपि शीतस्पर्शस्तत्र प्रतीयत इति कथंकारं कारान्धकारप्रकरणेन व्यभिचारो
 य उक्तः स युक्तः ? । एवंच यौष्माकयोः प्रथमान्तिमानुमानयोः स्वरूपासिद्धिरूपान्धकूपान्तःपातपराहृतो
 हेतुः, आर्हतानां तमस आरम्भकतास्पर्शवत्ताभ्युपगमादुभयविकलताकिम्पाकलताविश्रामादुपुतिष्ठत (ति)विचे-
 ष्टता चेह दृष्टान्तस्य (स्य) ततः स्वशिरस्ताडं पूच्छुर्वतामपि भर्तु (भ)वतामगमवशमं तमोद्रव्यं । ननु भो निजनि-
 श्वलयचनप्रपञ्चवाच्यमीचेक्रीयमाणवाचालापरप्रावचनिकचक्रवालां ! न खल्व (स्वलित) मस्माकमीदृक्कर्म, यदेव-
 मतर्कितं द्रव्यमागच्छेत्, अभङ्गुरभाग्याभोगभूषितैश्चमानां भवादृशमेव तथा द्रव्यागमसम्भवात् । अतोऽन्या-
 नुविधायितया तदुणादि किं विघटते ? ननु द्रव्यमिति चेत्, नायमाशयशयशयनीये शयानः संशयः शो-
 भनः श्रीमतामतानवर्नवभक्तिभङ्गीभागीरथीसभाजनसञ्जातपातकञ्जातशातनोद्धतशुभकर्मानुभावादुत्तमा-
 द्गश्रुद्गादेरसंभविनोऽपि भवितुमर्हतया तमोद्रव्यतावतारवार्त्तायाः स्तोकत्वात्तथाहि—ननु कस्येदमनुविधायि

किमालोकाचारकातपत्रादेः ? किंवा खनिवर्त्तकदीपादेः ? इत्युद्भवत्युद्भव^{१००}दादिभिर्दोयुगली दोयुगललीलेव
 भीमस्य । तत्र नायथेतश्चारी विपश्चितां, निश्चलेऽप्यचलादौ तच्छायायाश्चलनोपलम्भात् । द्वितीयोऽप्य-
 तिभृताम्भस्युम्भस्यौदविन्दुरिव बहिरेव पतति, तेन साकं तस्य प्रतिकूलवृत्तिप्रतीतिस्तद्यथा-पत्रियो^{१०१}यत्रा^{१०२}ग-
 ळति सत्युपेत्य निकटं स्नेहातिरेकोज्जरीहृत्^{१०३}जृम्भदीपकदम्भमूर्त्तिमदनो^{१०४}नागोरोचनश्यामला । आलोके निज-
 भोक्तुरि व्रजति सत्यायाति च द्राक्तरां पृष्ट्यै कातरमानिनी किमु निशि च्छायेयमच्छेतरा ? । १८ । विरोधि-
 त्वाच्च रुधं तदनुविधानोपपत्तिः । नच द्रव्यं न' द्रव्यान्तरानुविधाय^{१०५}यि कान्तपार्थिवद्रव्योपष्टम्भेनाकरजकन-
 कादिरूपस्य जालमाणिक्कयादिसंपर्किणो वा तेजोद्रव्यस्य स्थितिपतनादिक्क्रियादर्शनादुक्तंच--“कण्ठालिङ्गनम-
 भ्रमं विलुठनं पीनस्तनोरस्तटे, हस्ताम्भोरुहलालनं मृगदृशौ गण्डस्थलीमण्डनम् । ओणिस्पर्शनमंद्भिपद्मपतनं किं
 भ्रूयसा तेजसः, सर्वं सौख्यमभ्रून्मणेरधिगमे धिक् चन्द्रचन्द्रद्युतेः । १९ ।” तन्नान्यानुविधानादप्यद्रव्यमाशङ्क्याः ।
 यद्विच काव्यग्यापि विद्यापिकीचूतोद्याने हृद्याशङ्कालता^{१०६}वाहकुला^{१०७}दकुसुमा^{१०८}च्छहा तर्हि साऽप्येतर्हि प्रकाश्यैव,
 परं न्यायनिहुरनरेशानशासनरेखाञ्जनं ह्र्वान्धकारो द्रव्यतां नातिवर्तिष्यते । एवं सत्यालोक इव सत्याने-
 कगुणं वसत्यारामादौ तमस्तेन सा^{१०९}भा^{११०}ह्मरेत्या^{१११}द्यपि सुषोध्यं न किं ? आचक्ष्यते स्म च रोमाञ्चकचतुरम-
 नर्चिकाश्रीराजशेखराचार्यः--मादित्वात्राशित्वादालोकतमोऽभिधानराशियुगात् । निजसामर्थ्युत्पादाद्वालो-

काभायता तमदृष्टये । २० । तस्मादालोकावरणादिसहकारिणा सापेक्षं विभ्रसापरिणामसम्पन्नपर-
स्परनैरन्तर्यावस्थानलक्षणयन्धयादरीभूतसर्वशक्तिमयपरमाणुसमूहस्वरूपं स्पर्शरसरूपगन्धपरिणामसंयोग-
विभागादिगुणं गमनादिक्रियाकारि तेजोचिनम्बरं दशमं तमोजपि द्रव्यं सिद्धिमध्यारोहत् । तथा सति च
अरं सर्वत्रि(दो)यर्दिन्तु विदुरं मन्याः परे वादिनः, स्वं देवं पुरवैरिणं भवति यत्काणापि राज्ञी निजा । अद्वैयः
सुधिया तथाविधतया न त्वन्धकारादिकं, द्रव्यासव्यभिचारकेवलनचङ्गव्याभिधानेन सः । २१ ॥ तमोद्रव्यता-
न्यस्यापनस्यलम् ॥

तदेवं दर्शितदिशा विसंवादुर्थवादित्वादितिहेत्वादिभ्यः स्फुरदसिद्धिनीरन्ध्रनीरदपटलटलनोज्ज्व-
लाभिस्तमोभावसायनप्रत्यलाभिस्तादृगोभिस्तावकहृत्कजलमुद्गास्य शर्वसर्वज्ञतादिशुग्रहभृङ्गकुलनिश्चिन्तिः
कासयतात् सत्यस्ता(सून्यस्ता) भारतीधर्मतनुर्नूयभाज्याणाभ्रामाभूमीभावुकोऽर्भकभावेपि योगभृतां भवतां
भापिताभोगशुभोदकोभ्युपगमः । किंतु “केनेदं सचराचरं विरचयांचक्रे जगत्तत्पुनः, स(ल)लोकोत्तरसंविदे” (सु)मु-
कुरे संक्रान्तमालोकयते । किं यद्वाणि कियन्ति कानि जगति द्रव्याणि चेति द्रयं, वक्तुं त्वद्रसनासुखासनसना-
सीना श्रुतस्याभिनी । २२ ।” यदेवं तदा प्रियजीवितपदाजिवदिशदसौजन्ये जागरूकाः श्रीजानकीजानिज-
नरुचदशोधितयरासौधयद्वाकौशल्यामोगवन्तः स्वकर्णयोः पीयूष(युषं) पाययध्वं, यथा न तावदिदं पुरारि-
पुरुषोत्तमपुराणपुरोगेण केन निष्पादितं, परं तदुपरिवर्तिसर्वकर्त्तव्यकर्मठकर्मभ्ररणादिसहकारिसाहायकसहित-

निजनिजोपादानजं, न जालनीदृग्भावं जगिमवज्जगद्विद्यते । तच्च कर्मधःस्तोमधःक्षीव्रतेपोऽनलकृतमलापो-
 हजलहलत्कुर्वदात्मैकचामीकरप्रसृमरुद्धमञ्जुलचिमलरुक्मलजानवन्तोऽनेके भवस्थाः श्रीसीमन्धरप्रभृतयः, नि-
 र्युताः पुनरनन्ताः कुरतामरसमुच्छुक्ताफलव्यक्तमालोक्ते । तथा धर्माधर्माकाशकालपुद्गलजीवाः पद् द्र-
 व्याणि । तत्र मत्स्यानामम्भ इव गमनप्रवृत्तानां जीवाणूनां गत्युपष्टम्भकुहेतुर्द्वैर्म्मः १, पशूनां पृथ्वीव-
 स्यात्पशूनां तेषां स्थित्युपष्टम्भकृदधर्म्मः २, मोदकानां मणिक इवाऽवगाहकानां धर्म्मोदीनामवकाशदं सर्व-
 गमाकाशं ३, वर्त्तनालक्षणो नरक्षेत्रवर्त्ती समयादिवहुभेदः कालः ४, वर्णगन्धरसस्पर्शमानात्मानो वि-
 नित्रपरिणामाः स्कन्धदेशमदेशाणुभेदाः प्रयोगविश्रसाभ्यां पूरणगलनधर्म्माणः पुद्गलाः ५, शुभाशुभकर्मकृत्त-
 त्फलभोक्ता यणुःपरिमाणः परिणाम्युपयोगरूपः पट्टकायो जीवः ६, “रूपं पञ्च विपुद्गला न दधते पञ्चास्तिकाया
 रिना, कालं पुद्गलजीवयुग्मवियुताश्चत्वार एवाक्रियाः । आद्यौ लोकनभोविभू तदपरे भोस्र(ग) भ्रमव्यापृताः,
 मन्त्येगु छित्तयेऽन्तिमा इति पट्प्यस्तोकवाच्यास्पदम् । २३ ।” अमीपां च सव्यासव्याख्यायामूहप्रत्यूहादिना
 ग्रन्थान्तरमिव स्यादतो गीतवादित्रयोर्दत्तं सारमिति न्यायेन तत्त्वमाकर्ण्यताम् “शुद्धद्रव्यस्थितिबुधपरीक्षासु
 लब्धप्ररूपमुद्रां विभ्रप्रिमुयनजनस्यापि नामानुरूपाम् । सर्वाभीष्टार्पणपटुकलं दृक्कशालीयमन्तश्चेतोभूमि
 न्यसितुमुचितं शामनं जैनमेव । २४ । तं जागर्जदन्तपजलपलधेरुत्तीर्य तत्तीरसत्ताम्बूलीतुलिताः अयंस्त-

दनु तास्ताश्चद्गरद्गाः स्तुतीः । चञ्चचारुवचःप्रपञ्चनचमच्चक्राणचेतोऽञ्चितो, भट्टेशोऽर्भकभारतीति यतिनं मध्ये-
 ममं सोऽभणत् । २५ । एवं निर्भरशङ्करस्फुरदहङ्कारान्धकारोत्करध्वंसोल्लासिमहःसम्बूहदशदिककुक्षिभरैः
 कोविदैः । सोऽरुणं निजकण्ठकर्णहृदयालङ्कारतां लम्बितः, श्रीमानप्रथयज्जने स मुनिपो नामार्थमाणिक्य-
 ताम् । २६ । अस्ति स्वस्तिकरस्तमस्तिरयिता श्रीनन्दिरलो रविस्तत्पादप्रणये परायणतया कोकायते यः कविः ।
 क्षिप्रस्तत्तृणजल्पकल्पलतिकामैकादिमन्यम्वकासिद्ध्याल्यस्तवकस्तृतीय उदयांचक्रे सुधीमण्डलः ॥ २७ ॥

इति श्रीतयागञ्जशृङ्गारयुगोत्तमगुरुश्रीसोमसुन्दरसूरिराजपट्टपायोधिप्रियगामवाहोपमश्रीमुनिसुन्द-
 रसूरिश्रीजयचन्द्रसूरिरीरतशेखरसूरिशचिपतिशिष्यरत्नमण्डनकृतायां जल्पकल्पलतायां

मण्डनाङ्कः एण्डेन्दुमुकुटैक्यादिखण्डनस्तृतीय स्तवकः समाप्तः ॥ ३ ॥

तत्समाप्तौ समाप्तश्चायं ग्रन्थः ।

आ संस्था तरफथी मुद्रित थयेल ग्रन्थोनु सूचीपत्र.

ग्रन्थाङ्क.	नामादिक.	मूल्य—रुपिया.
१	श्रीचीतरागस्तोत्रम्—श्रीमद्देवचन्द्राचार्यकृतमूलं, प्र- भानन्दसूरिकृतविरण, श्रीनिशालराजशिष्यकृताऽन- चूरिमेतम्.	० ८ ०
२	श्रीश्रमणप्रतिक्रमणसूत्रवृत्तिः—दूर्वाचार्यकृता	० १ ६
३	श्रीस्यादुवादभाषा—श्रीमच्छुभविजयगणिकृता	० १ ६
४	श्रीपाक्षिकसूत्रम्—आमां पाक्षिकसूत्रं अने खामणापर श्रीपद्मोदयसूरिकृतटीकानो समावेश करवामां आवेल छे ०	६ ०
५	श्रीअध्यातममतपरीक्षा—न्यायाचार्य—श्रीयशो- विजयप्रणीतटीकायुक्त, अन्ते छद्दुं मूल पण प्रसिद्ध करवामां आवेल छे.	० ६ ०
६	श्रीपोढराक्षकप्रकरणं—श्रीहरिभद्रसूरिकृतमूलं, अने श्रीमद्योगोभद्र, तथा श्रीयशोविजयजीकृत वने टी-	० ६ ०

ग्रन्थाङ्क.	नामादिक.	मूल्य—रुपिया.
७	काव्यो सहित अने मूलमात्र पछाडी जद्दुं लेवामां आवेल छे. ० ६ ० श्रीकल्पसूत्रवृत्तिः—श्रीविनयविजयोपाध्यायकृत- 'सुबोधिका' टीकासहिता.	० १२ ०
८	श्रीवन्दारवृत्त्यपरनाम्नी श्राद्धप्रतिक्रमणसूत्र- वृत्तिः—श्रीमद्देवन्द्रसूरिवररचिता.	० ८ ०
९	श्रीदानकल्पद्रुमः—परमगुरुश्रीसोममुन्दरशिष्यश्री- जिनकीर्तिसूरिकृतः.	० ६ ०

वेचाता मलवानुं टेकाणुं—

मगनलाल बेलचन्द, शेठ देवचन्द लालभाई
पुस्तकोद्वार फण्ड ऑफिस.

C/o शेठ देवचन्द लालभाई धर्मशाला,
बटेन्ना चकलो. सुरतसिटी.

इति श्रीमद्रत्नमण्डनकृता श्रीजल्पकल्पलता समाप्ता ।

इति श्रेष्ठि-देवचन्द्र लालभाई-जैनपुस्तकोद्धार-ग्रन्थाङ्कः ११.